

การบุกรุกของกองทหารญี่ปุ่นกับการก่อตัวของขบวนการเสรีไทย
(พ.ศ. 2484-2487)

กองทหารญี่ปุ่นเปิดฉากบุกรุกเข้ามาในประเทศไทยเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ไทก๊กคืนให้ระบอบเผด็จการทหารจำเป็นต้องปรับตัวครั้งใหญ่ โดยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องยอมจำนนให้กองทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศ และตัดสินใจเลือกเข้าร่วมสงครามข้างฝ่ายญี่ปุ่น ทั้งนี้เพื่อตั้งความเข้มแข็งทางการเมืองภายในที่มีอยู่เดิมกลับคืนมาในยามสงคราม อย่างไรก็ตาม ความพยายามปรับตัวของระบอบเผด็จการทหารช่วงดังกล่าวนี้ ได้เปิดทางให้กลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่มีความขัดแย้งกับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งที่ดำรงอยู่ก่อนและหลังการปรับตัวนี้ เริ่มทำการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลด้วยการคัดค้านนโยบายสงครามของรัฐบาล อันนำไปสู่การก่อตัวขึ้นในรูปขบวนการเสรีไทย ทั้งนี้โดยมีความรู้สึกทั้งเกี่ยวกับปัญหาหลักการเอกราชของชาติ และปัญหาการเมืองภายในขณะนั้น ๆ ด้วย ความรู้สึกเกี่ยวกับปัญหาหลักการเอกราชของชาติจะผลักดันให้มีการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่น ส่วนความรู้สึกเกี่ยวกับปัญหาการเมืองภายในจะผลักดันให้มีการเคลื่อนไหวต่อต้านระบอบเผด็จการทหาร ยังผลให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องหมดอำนาจลงในปี พ.ศ. 2487 และกลายเป็นจุดแตกหักภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่

3.1 การปรับตัวของระบอบเผด็จการทหาร

การบุกรุกเข้ามาของกองทหารญี่ปุ่นนับแต่ช่วงปลายปี พ.ศ. 2484 นั้นจะกลายเป็นปัจจัยหรือตัวแปรสำคัญที่เข้าไปกำหนดชะตากรรมให้กับระบอบเผด็จการทหาร ทั้งนี้เพราะการบุกรุกของกองทหารญี่ปุ่นไทก๊กคืนให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่มีทางเลือก นอกเสียจากต้องยอมจำนนต่อข้อเสนอของฝ่ายญี่ปุ่นในขอให้เดินทัพผ่านประเทศ และผลักดันให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องตัดสินใจเลือกเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางทหารกับฝ่ายญี่ปุ่น หลังจากนั้น เพื่อตั้งความเข้มแข็งทางการเมืองภายในที่เคยมีอยู่เดิมกลับคืนมา จึงทำให้ความเข้มแข็งของระบอบเผด็จการทหารอันมีรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นตัวแทน ต้องไขว่คว้าอยู่กับโชคชะตาสถานการณ์ของสงครามข้างฝ่ายญี่ปุ่น - อักษะ

นับแต่นั้นเป็นต้นมา

ก่อนการบุกรุกเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่น ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทย เป็นไปอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เนื่องด้วยความสะดวกของสถานการณ์ทั้ง 2 ฝ่ายในขณะนั้น กล่าวคือ ในขณะที่ช่างฝ่ายญี่ปุ่นกำลังอยู่ในช่วงที่ทองการแพร่อิทธิพลเข้ามาแข่งขันกับฝ่ายตะวันตกในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงได้เริ่มพยายามดำเนินนโยบายเอาใจ หรือผูกมิตรกับฝ่ายไทย ทั้งทางด้านการเมือง-การทหาร เศรษฐกิจและวัฒนธรรม (ดู สดใส ชันทิวพงศ์ 2520:69-90) ความพยายามดำเนินนโยบายของฝ่ายญี่ปุ่น ดังกล่าวนี เป็นช่วงเวลาเกี่ยวกับที่ฝ่ายไทยกำลังต้องการหนีไปผูกมิตรและขอความช่วยเหลือรวมทั้งความสนับสนุนจากฝ่ายญี่ปุ่น อันเป็นผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งกลุ่มผู้นำระบอบใหม่มีความหวาดระแวงการแทรกแซงและหรือ หนักแน่นเกรงการก่อกวนจากฝ่ายตะวันตก จึงผลักดันให้ฝ่ายไทยหนีไปเข้าหาญี่ปุ่นซึ่งมีท่าที สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475 (ดู Charivat Santaputra 1985:108-120) อาจกล่าวได้ว่าหลังเปลี่ยนการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้เปิดทางให้ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นดำเนินใกล้ชิดขึ้น โดยเฉพาะนับแต่กลุ่มผู้นำระบอบใหม่ ได้ ยึดอำนาจคืนจากรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในปี พ.ศ. 2476 จะผลักดันให้ทั้งฝ่าย ไทยและญี่ปุ่นกระชับความสัมพันธ์ก้าวไปอีกระดับหนึ่ง ในครั้งนั้นฝ่ายไทยโดย พ.อ. พระยา พลพลพยุหเสนา ได้แจ้งขอความช่วยเหลือฝ่ายญี่ปุ่น โดยหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนจากฝ่ายญี่ปุ่น" ฝ่ายญี่ปุ่นได้แจ้งให้ทราบว่ "ยินดีจะให้ความช่วยเหลือด้าน เงินทุนและวิชาการต่าง ๆ และก็หวังอย่างยิ่งว่าไทยจะได้หลุดพ้นจากอิทธิพลของประเทศ ตะวันตก และหันมาร่วมมือกับญี่ปุ่นโดยใกล้ชิดยิ่งขึ้น" (ทวี ชีระวงศ์เสรี 2524:58) หลังจากนั้นฝ่ายญี่ปุ่นจะค่อย ๆ เข้ามามีอิทธิพลต่อฝ่ายไทย ทั้งในรูปของการให้ความช่วยเหลือ และกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมต่อต้านอิทธิพลของตะวันตก

ญี่ปุ่นนั้นเป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาอุตสาหกรรมจนกลายเป็นชาติมหาอำนาจหนึ่งในเอเชีย และมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมต่อ ผู้นำประเทศในแถบเอเชียด้วยกัน โดยญี่ปุ่นได้เผยแพร่ว่านแนวคิดที่รู้จักกันว่า "เอเชีย สำหรับชาวเอเชีย" (Asia for the Asiatics) นับแต่ปี พ.ศ. 2477

(Charivat Santaputra 1985:152) และในปี พ.ศ. 2481 ฌู๋ปุ่นไค์เสนอ ให้มีการจัด "ระเบียบใหม่แห่งเอเชีย" (New Order in Asia) การเผยแพร่ แนวคิดของฌู๋ปุ่นไค์กล่าวนี้มีอิทธิพลกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมต่อผู้นำไทยทั้งตรงและอ้อม กล่าวได้ว่า "แนวคิดของฌู๋ปุ่นไค์ในเรื่องระเบียบใหม่ในเอเชียและคำขวัญเกี่ยวกับเอเชีย สำหรับชาวเอเชียนั้นเป็นที่นิยมแก่บรรดาผู้นำไทย (สยาม)" (Charivat Santaputra 1974:58) ในจำนวนบรรดาผู้นำไทยตามที่กล่าวนี้ ได้แก่ เช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม พล.ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน พล.ร.ท.ถวัลย์ ช่างนาวาสวัสดิ์ และหลวงวิจิตรวาทการ (ดู ทวี ชีระวงศ์เสรี 2524:59) สำหรับจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นกล่าวกันว่า "เขาก็ใฝ่รับอิทธิพลใหม่ของฌู๋ปุ่นไค์เพื่อลดอิทธิพลของยุโรปและอเมริกา ซึ่งเป็นวิธีการ ถ่วงดุลย์อำนาจกันและกันที่ปลอดภัยและรวดเร็ว" (โยชิโกววา 2528:37) แนวคิดนี้ จะปรากฏชัดในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฌู๋ปุ่นไค์ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความใกล้ชิดและแนบแน่นยิ่งขึ้นอีก ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2482 เจ้าพระยา ศรีธรรมมาธิเบศ ได้ขอลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เข้ารับตำแหน่งแทนและหลังจากนั้นได้เปิดประชุมคณะรัฐมนตรี "เพื่อ พิจารณาถึงสถานการณ์โลกเป็นการฉุกเฉินถึง 2 ครั้ง และ (จอมพล ป.) ได้เสนอข้อ ที่ประชุมว่า ในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ เป็นการสมควรที่ไทยจะพึ่งพาผู้นำใหม่มากขึ้น โดย ไม่พึ่งเสียงคัดค้านของรัฐมนตรีที่ไม่เห็นด้วย" (DRo. No. A. 6.0.0.1-27

"report from Murai to Arita dated July 29, 1939" อ้างถึงในทวี ชีระวงศ์เสรี 2524:77) ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2482 มีการตกลงทำสนธิสัญญา ความตกลงสำหรับการดำเนินการบริการอากาศประจำระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ทวี ชีระวงศ์เสรี ได้อธิบายชี้ให้เห็นว่า "มูลเหตุที่แท้จริงในการที่ญี่ปุ่นขอทำสนธิสัญญา ฉบับนี้กับไทย ก็เพื่อที่จะขยายอิทธิพลด้านการบินในไทย และขจัดอิทธิพลด้านการบิน ของอังกฤษและฝรั่งเศสออกไปจากไทย" (2524:79) เหตุการณ์สำคัญในช่วงสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ช่วยผลักดันให้ฝ่ายไทยกับญี่ปุ่นใกล้ชิดยิ่งขึ้นอีกคือ กรณีการ เรียกร้องคืนแดนอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศส (ดู สดใส ชันติวรพงศ์ 2520:223-251) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในเหตุการณ์นี้และหลังจากนั้น เทเคดะสึ พลัด

(Thadeus Flood) ใคอธิบายว่า การที่ญี่ปุ่นมีบทบาทเข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยระหว่างไทยกับฝรั่งเศสนั้นมีความหมายต่อการเข้าใจในเหตุการณ์เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เพราะการเข้ามาช่วยเจรจาของญี่ปุ่นนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความสัมพันธ์ที่สำคัญของ 2 ชาติในเอเชียที่ต่างต่อต้านตะวันตก (Flood 1969:325) ทั้งนี้เพราะในทัศนะของฟลัดเชื่อว่า การแสดงออกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในครั้งกรณีสงครามอินโดจีน โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้ขอร้องให้ฝ่ายญี่ปุ่นเข้าช่วยนั้น พร้อมกับยื่นข้อเสนอผ่านทั้งนายวิช ปานะนนท์ และยืนยันกับฝ่ายญี่ปุ่นด้วยตัวเองว่าหากมีความจำเป็นแล้ว ฝ่ายไทยยินดีที่จะอนุญาติให้กองทัพของญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยได้ อีกทั้งฝ่ายไทยยังจะจัดหายุทธปัจจัยให้อีกด้วย เป็นการแสดงว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีแนวโน้มที่ตัดสินใจเข้าร่วมกับฝ่ายญี่ปุ่นก่อนที่จะมีการบุกเข้ามาอยู่แล้ว (ดู Flood, 1967:322-325)

อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างฝ่ายไทยกับญี่ปุ่น หลังจากกรณีสงครามอินโดจีนนั้น รวมทั้งความนิยมฝ่ายญี่ปุ่นที่ดำรงอยู่ในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ตามที่โลกกล่าวมาแล้วข้างต้น ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตัดสินใจเลือกหนทางยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทัพผ่านและเข้าร่วมสงครามข้างฝ่ายญี่ปุ่นหลังจากนั้น ทั้งนี้เพราะพื้นฐานของสังคมไทยไม่ได้ประสมกับปัญหาการเรียกร้องเอกราชจากประเทศตะวันตก เช่นที่เกิดกับประเทศเพื่อนบ้านต่าง ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ความรู้สึกชาตินิยมของกลุ่มผู้นำไทยทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนมีลักษณะแตกต่างไปจากผู้นำชาตินิยมชาวพื้นเมืองในแถบประเทศเพื่อนบ้านด้วยกัน ประการสำคัญคือในขณะที่ผู้นำชาตินิยมชาวพื้นเมืองดังกล่าวมีทัศนะก่อนรับการบุกรุกเข้ามาของทหารญี่ปุ่น เพราะแลเห็นว่ากองทัพญี่ปุ่นนั้นจะเป็นแนวร่วมสำคัญในการขับไล่อะลางและทำลายอิทธิพลของตะวันตก แต่ผู้นำชาตินิยมของไทยกลับมีทัศนะไม่ได้ยินดีหรือต้อนรับต่อการบุกรุกเข้ามาของญี่ปุ่นอย่างชัดเจน ความแตกต่างที่วุ่นสับสนให้เห็นได้จากการวางแผนการเตรียมทางทหารของญี่ปุ่น ก่อนที่จะเปิดฉากบุกรุกเข้ามาในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ถึงแม้ว่าฝ่ายทหารญี่ปุ่นได้มีความพยายามอยู่มาก ในอันที่จะชักชวนให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้าร่วมตกลงเป็นพันธมิตรทางทหารอย่างลับ ๆ ในช่วงสงครามอินโดจีน (ดู ทวี ชีระวงศ์เสรี 2524:89-94, Flood 1967:320-324)

แต่ฝ่ายทหารญี่ปุ่นก็ไม่สามารถบรรลุเป็นผลสำเร็จ เช่นเดียวกับที่ไต้หวันได้รับจากผู้นำชาตินิยมของ
 หม่าอย่าง อองซานซึ่งได้ให้การสนับสนุนการบุกรุกของญี่ปุ่นอย่างชัดเจน โดยอองซาน
 "ได้มาร่วมตระเตรียมค่าเงินงานแผนการสำหรับบุกพม่ากับญี่ปุ่นที่กรุงเทพฯ ด้วย" ส่วน
 ท่าทีของผู้นำทหารไทยจวบจนเมื่อฝ่ายทหารญี่ปุ่นตัดสินใจเปิดสงครามนั้น ฝ่ายญี่ปุ่นไม่
 สามารถชักชวนเป็นพันธมิตรและไม่แน่ใจท่าทีของจอมพล ป. พิบูลสงครามด้วย ถึงกับได้
 เตรียมแผนการสำหรับยึดประเทศไทยหากมีการต่อต้าน "โดยการใช้กำลังทหาร
 2 กองพลจากกองทัพบก และใช้กำลังสนับสนุนเล็กน้อยจากกองทัพเรือและกองทัพ
 อากาศ" (คำให้การของ ยาสาวา : 1956 อ้างถึงในสรศักดิ์ งามจรกุลกิจ 2529:
 84-85) เนื่องจากท่าทีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในเวลานั้นได้แสดงความ
 "หวาดระแวงญี่ปุ่น" อันเนื่องจาก "กองทัพญี่ปุ่นได้เข้ามาตั้งประชิดติดกับชายแดนของ
 ไทย" โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีความพยายามเคลื่อนไหวหนีไป "ทาบตาม
 อังกฤษและสหรัฐอเมริกา ให้ช่วยเหลือไทยในเมื่อถูกญี่ปุ่นรุกรานด้วย" (ทวี ชีระวงศ์เสรี
 2524:116) ท่าทีและการเคลื่อนไหวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังกล่าวนี้ แสดงให้
 เห็นว่าผู้นำไทยมีทัศนคติต่อญี่ปุ่นแตกต่างไปจากผู้นำชาตินิยมแห่งประเทศไทยเพื่อนบ้านในเวลา
 เดียวกันเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะแนวคิดพื้นฐานของผู้นำไทยนั้น ย่อมแลเห็นถึงผลประโยชน์
 ที่พึงจะได้รับจากการดำเนินนโยบายเป็นกลางได้มากกว่าการอิงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ในท่ามกลาง
 ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายตะวันตกกับญี่ปุ่น

การดำเนินนโยบายเป็นกลางของรัฐบาลไทยนั้น ได้ประกาศหลังจากอังกฤษ
 และฝรั่งเศสประกาศสงครามต่อเยอรมันในปี พ.ศ. 2482 พร้อมกันนี้รัฐบาลจอมพล ป.
 พิบูลสงคราม ได้ดำเนินการให้มีการทำสัญญาไม่รุกรานต่อกันระหว่างไทยกับอังกฤษ
 ฝรั่งเศสและญี่ปุ่น เมื่อเป็นที่ตกลงแล้วรัฐบาลได้ลงนามในสัญญาไม่รุกรานกับอังกฤษและ
 ฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ ในวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2483 และในวันเดียวกันนั้นก็ได้ลงนาม
 ในสัญญาเคารพบูรณภาพแห่งอาณาเขตต่อกันกับญี่ปุ่นที่กรุงโตเกียวด้วย (กนศักดิ์ สุขมงคล
 2527:11-12) หลังจากนั้นรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีความพยายามอยู่ไม่น้อย
 ในอันที่จะแสวงหาช่องทางสำหรับค้าประกันนโยบายเป็นกลาง ในทางหนึ่งนั้นรัฐบาลจอมพล ป.
 พิบูลสงคราม ได้แสดงความเห็นไม่ต้องการให้ญี่ปุ่นตั้งไทยเข้าไปมีส่วนพัวพันความ
 ขัดแย้งหรือสงคราม การเคลื่อนไหวกรณีนี้ นายสังข์ พัชโรทัย (2499:280) กล่าวไว้ว่า

...ท่านจอมพลวางนโยบายให้นายมัน-นาคอง พุกเคื่อนผู้เฒ่าบอยครั้งว่า การที่จะไล่อังกฤษอเมริกาให้ออกไปจากเอเชียนี้ ผู้ที่ผู้เฒ่าบอยบอยอะไรเลยที่จะคงตามเข้ามาในแผ่นดินประเทศไทย ท่านจอมพลโคซี่เสนทางว่า ทางเหนือก็ข้ามประเทศไทยไปโค ทางใต้ก็ไม่จำต้องบุกขึ้นที่สงขลา เพราะหาเรือที่อื่นมีถมไป...

ในอีกทางหนึ่งนั้นรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โคหันไปหวังพึ่งฝ่ายตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษกับสหรัฐอเมริกา นับเริ่มจากเรียกร้องให้มีการเพิ่มอาวุธแก่กองทัพไทย สำหรับป้องกันการบุกรุก (คิเรก ชัยนาม 2510:177-178) และเสนอให้มี "การประสานงานระหว่างกำลังทหารไทยกับกำลังทหารอังกฤษในการป้องกันแหลมมลายู โดยไม่จำเป็นต้องมีการทำสัญญาทางการทูต" (กนตชีร์ สุกมงคล 2527:13) รวมทั้งโคเรียกร้องให้อังกฤษเพิ่มกำลังป้องกันทางทหารมากขึ้น ด้วยเห็นว่ามี "นโยบายคอยแต่รับผู้เฒ่าบอยมากเกินไป" (2527:27) ทั้งยังโคพยายามเร่งเร้าให้สหรัฐอเมริกาแสดงท่าทีของการ "ต่อต้านกับผู้เฒ่าบอยให้มากขึ้น" (Flood 1967:640) แต่การเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้รัฐบาลไทยต้องประสมกับความผิดหวังอยู่มากกับท่าทีของฝ่ายตะวันตกซึ่งเชื่อว่าไทยโคหันไปร่วมกับผู้เฒ่าบอยหลังจากไทยโคยอมรับการไกล่เกลี่ยของผู้เฒ่าบอยในกรณีสงครามอินโดจีนแล้ว "โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ อัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำไทยโคแสดงความสงสัยว่า ไทยคงจะตกอยู่ใต้อาการครอบงำของผู้เฒ่าบอยเสียแล้ว" (United States Foreign Relations 1941:183-184 อ้างถึงใน ทวี ชีระวงศ์เสรี 2524:110) นายคิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศขณะนั้นกล่าวถึงท่าทีของฝ่ายตะวันตกว่า "อังกฤษและสหรัฐอเมริกาก็คงว่า เราไม่เป็นกลางและก็จะถูกบีบให้ใหญ่เวลานั้นสหรัฐอเมริกา ก็สงสัยแล้วว่า เราอยู่ในกำมือของผู้เฒ่าบอย เพราะเรื่องดินแดนและเรื่องอื่น ๆ ถึงกับสั่งกักเครื่องบิน" (2510:149) ท่าทีของฝ่ายตะวันตกดังกล่าวนี้มีส่วนสำคัญทำให้ผู้นำไทย โดยเฉพาะฝ่ายทหาร รู้สึกได้ว่ากำลังถูกโคเคี่ยวจากฝ่ายตะวันตกในการเผชิญกับการบุกรุกของผู้เฒ่าบอย ดังเช่นทัศนคติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่กล่าวถึงฝ่ายตะวันตกในกรณีนี้ว่า "พวกนี้ก็จะให้เราสู้คนเดียว" (คิเรก ชัยนาม 2510:199) ความรู้สึกเช่นนี้เข้าใจว่า น่าจะมีส่วนสำคัญที่เข้าไปมีบทบาทกำหนดการตัดสินใจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เวลาต่อมาเมื่อการบุกรุกของผู้เฒ่าบอยโคปรากฏขึ้น ดังข้อตระหนักของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่โคกล่าวเน่นว่า "เรารบกับผู้เฒ่าบอย อังกฤษไม่มาช่วย บ้านเมืองก็จะวอดวาย" (รายงาน

ประชุมคณะรัฐมนตรี : ครั้งที่ ๒๕๘/๒๕๒๕ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๕ อ้างถึงใน เข็มจันทร์
อำแหง ๒๕๒๐:๒๔๒)

ครั้นเมื่อฝ่ายญี่ปุ่นประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร และได้เปิดฉากบุก
เข้ามาในประเทศไทย พร้อมกับอาณานิคมของฝ่ายตะวันตกในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียง
เฉียงใต้ กล่าวได้ว่าเป็นสภาวะที่กำหนดให้สภาพของประเทศไทยตกอยู่ในฐานะต้อง
"ช่วยตัวเอง" อย่างแน่ชัด ดังเช่นคำกล่าวของ พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส รองนายก
รัฐมนตรีในขณะนั้น ได้กล่าวชี้แจงถึงสถานการณ์เปิดศึกของฝ่ายญี่ปุ่นว่า "ญี่ปุ่นได้ตี
ทุกทางเพื่อไม่ให้ใครช่วยใครได้ ทุก ๆ ชาติช่วยเหลือกันไม่ได้ ต้องช่วยตัวเอง" โดย
"อเมริกาจะช่วยอังกฤษก็ไม่ได้ จะช่วยไทยก็ไม่ได้ และอังกฤษเองก็จะช่วยอเมริกา
ไม่ได้ ทั้งจะมาช่วยไทยก็ไม่ได้ หมายความว่าในขณะนี้ทุก ๆ ชาติ จะต้องช่วยตัวเอง"
(รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี : ๗-๘ ธันวาคม ๒๕๒๕ อ้างถึงใน จีวรารณบุญธรรม
บูรพาภิรมย์ ๒๕๒๖:๙-๑๒) ภาวะดังกล่าวนี้ผลักดันให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตัดสินใจ
เสนอต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีให้หยุดยิง "ก็ขอให้หยุดยิงดีกว่า แล้วเราก็ขอรองกับ
สถานทูตญี่ปุ่นเขา ส่วนที่จะตกลงกันแค่ไหนก็ไปอีกรูปหนึ่ง ซึ่งต่อไปจะเป็นอย่างไรนั้น
ก็ให้รอฟังคำสั่งจากผลของการตกลงกันทางทูต" ที่ประชุมคณะรัฐมนตรี "ตกลงเวลา
๗.๓๐ นาฬิกา เห็นพ้องช่วยในการที่จะสั่งให้ฝ่ายเราหยุดยิง" (๒๕๒๖:๑๖) จอมพล
ป. พิบูลสงคราม กล่าวภายหลังสงครามที่เสนอให้หยุดยิงว่า "สมควรจะฟังความจาก
ฝ่ายญี่ปุ่นดูบ้าง เพื่อทราบการปฏิบัติของเขา" (๒๕๑๖:๔๓๓) ผลการพิจารณาข้อเสนอ
ของฝ่ายญี่ปุ่นซึ่งได้เสนอให้ฝ่ายไทยเลือกเอาระหว่าง ๔ แผนคือ แผนที่ ๑ ไทยกับญี่ปุ่น
ทำสัมพันธไมตรีในทางธุรกิจและป้องกันร่วมกัน แผนที่ ๒ ไทยเข้าเป็นภาคีในภคินา
สัญญาไตรภาคี ฉบับลงวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๒๓ ซึ่งหมายถึงเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะอันมี
เยอรมัน อิตาลี และญี่ปุ่น ทั้ง ๒ แผนนี้ ญี่ปุ่นจะรับประกันว่าจะเคารพเอกราชอธิปไตย
และเกียรติยศของประเทศไทย รวมทั้งจะร่วมมือกับไทยในการเอาคืนแดนที่เสียไปกลับคืน
มา ส่วนแผนที่ ๓ ให้ความร่วมมือทางทหารตามที่จำเป็นแก่ฝ่ายญี่ปุ่น รวมทั้งการอนุญาต
ให้ทหารญี่ปุ่นผ่านอาณาเขตไทย และให้ความสะดวกทุกอย่างที่จำเป็น พร้อมทั้งป้องกัน
มิให้เกิดการปะทะกันระหว่างทหารไทยกับญี่ปุ่น และแผนที่ ๔ ไทยกับญี่ปุ่นรับร่วมกันจะ
ป้องกันประเทศไทย ในที่สุดที่ประชุมคณะรัฐมนตรีได้เลือกเอาแผนที่ ๓ มีการลงนาม

ข้อตกลงระหว่างผู้แทนฝ่ายไทย (นายคิเรก ชัยนาม) กับญี่ปุ่น (ทสึโมกะมิ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย) ในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ตามข้อตกลงนี้ ฝ่ายไทยจะอนุญาตให้กองทหารญี่ปุ่นผ่านดินแดนของประเทศไปได้ และจะให้ความสะดวกทุกอย่างเท่าที่จำเป็นเพื่อการตั้งกองพล ส่วนฝ่ายญี่ปุ่นให้ประกันว่า เอกราช อธิปไตย และเกียรติยศของประเทศไทยจะได้รับการเคารพ (กนดษีร์ ศุภมงคล 2527:43-45) หลังจากนั้นกล่าวได้ว่า จะเป็นช่วงสำคัญที่กดดันให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ท่องชมอยู่กับการจัดการปัญหาการคงอยู่ของกองทหารญี่ปุ่นในค่ายต่าง ๆ ภายใต้ความพยายามอย่างสุดเหวี่ยงที่จะรักษาอำนาจทางการเมืองภายในไว้คงเดิมและอำนาจอธิปไตยที่มีอยู่น้อยให้คงอยู่ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อคงความเข้มแข็งของระบอบเผด็จการทหารที่มีมาแต่เดิมไว้

ภายหลังจากมีการตกลงยินยอมให้กองทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศ กล่าวได้ว่า ปัญหาสำคัญที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เผชิญอยู่คือ ท่าทีของฝ่ายญี่ปุ่น ตังความหวาดระแวงหรือความหวาดกลัวที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม กล่าวไว้ว่า "ปัญหาอยู่ที่ว่าเขา (หมายถึงญี่ปุ่น) จะล้มรัฐบาล จะควบคุมรัฐบาล เขาจะไล่เราออกหรือไม่" (รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี : 10 ธันวาคม 2484 อ้างถึงใน จีวรพรรณสุรณ, ผู้รวบรวม 2526:49) ความรู้สึกหวาดกลัวต่อท่าทีของฝ่ายญี่ปุ่นดังกล่าวนี้ อาจมองได้ว่าเป็นความรู้สึกจริงที่ดำรงอยู่ในตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม รวมทั้งภายในคณะรัฐบาลด้วย และจะผลักดันให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม จำต้องพยายามดิ้นรนเพื่อให้หลุดพ้นออกจากความรู้สึกดังกล่าวนี้ ด้วยการแสวงหาช่องทางอันใหม่ในวิธีที่จะยังความพอใจให้แก่ฝ่ายญี่ปุ่นหรือได้รับประกันจากฝ่ายญี่ปุ่นมากขึ้น เห็นได้จากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เร่งเร้าให้คณะรัฐมนตรีตัดสินใจเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางทหารตามข้อเสนอของฝ่ายญี่ปุ่นซึ่งได้เสนอให้ฝ่ายไทยพิจารณาภายใต้ความสัมพันธ์ใหม่ จอมพล ป. พิบูลสงครามเห็นว่า "อ้ายไม่รับเขา (หมายถึงข้อเสนอใหม่ของฝ่ายญี่ปุ่น) ก็ยากก็อาจจะปลดอาวุธ เขาอาจจะปลดอาวุธเรา" (รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี : 11 ธันวาคม 2484 อ้างถึงใน จีวรพรรณสุรณ, ผู้รวบรวม 2526:60-61) จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กล่าวภายหลังสงครามว่า ความสรุปว่านโยบายการเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น ล้วน "แต่เป็นกลอุบายเอาใจญี่ปุ่นเพื่อให้เขาเห็นอกเห็นใจ" ด้วย

ต้องการ "เพื่อให้ไทยยังคงมีรัฐบาลเป็นไทย" (2516:436) เป็นไปได้อยู่มากกว่า การแสดงบทบาทของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในฐานะเป็น "พันธมิตร" กับฝ่ายญี่ปุ่น และเป็น "ศัตรู" กับฝ่ายสัมพันธมิตรในช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของสงครามมา นั้น คือนับเริ่มจากยินยอมให้กองทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไปจนถึงประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกา และอังกฤษเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 อยู่ในภาวะที่ถูกกักกันจากฝ่ายญี่ปุ่น ทั้งโดยตรงและอ้อม จอมพล ป. พิบูลสงคราม บันทึกถึงเรื่องการประกาศสงครามกับ ฝ่ายสัมพันธมิตรว่า "ประมาณกลางเดือนมกราคม 2485 ทางญี่ปุ่นจะเป็นทางทหารหรือ พลเรือนจำไม่ได้ ใ้มาแสดงความไม่พอใจที่เรายังไม่ประกาศสงคราม เมื่อเป็นมิตร ร่วมรบกันทางญี่ปุ่นประกาศไปแต่คน ทางไทยจนเวลาล่วงมานานก็ยังไม่ประกาศสงคราม แสดงว่าไม่ร่วมจริงใจ" (อ. พิบูลสงคราม 2518:2:339-340) อย่างไรก็ตาม การดำเนินนโยบายสงครามของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตามที่กล่าวมานี้ ก็ไม่อาจ มองข้ามได้ว่ามีความมีแรงจูงใจหรือแรงผลักดันจากลัทธิชาตินิยมหลวงวิจิตรวาทการและความ ต้องการทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประนีประนอมอยู่ด้วย ที่แลเห็นช่องทางอัน จะได้รับผลประโยชน์ในท่ามกลางความสำเร็จหรือชัยชนะในสงครามของฝ่ายญี่ปุ่น ทั้งทาง ด้านการเมืองระหว่างประเทศ เช่น ในเรื่องที่จะช่วยให้ไทยได้รับดินแดนที่เสียกลับคืน มา ในสัญญาพันธมิตรทางทหารมีพิชิตสารลัทธิชนวนกท่าย "กำหนดให้ญี่ปุ่นช่วยประเทศไทย ให้ได้รับดินแดนที่เสียไปคืน" (กนศักร์ ศุภมงคล 2527:49) และทางด้านการเมือง ภายในซึ่งเป็นช่องทางเดียวที่เหลืออยู่ ในอันที่จะดึงเข้ามาช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็ง ให้กับรัฐบาลหรือระบอบเผด็จการทหาร

ปฏิเสธไม่ได้ว่าภายหลังจากรัฐบาลทักษิณใจเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางทหาร กับญี่ปุ่นแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถดึงเอาความเข้มแข็งทางการเมืองภายใน ที่มีอยู่แต่เดิมกลับคืนมา ทั้งนี้โดยอาศัยความสนับสนุนจากญี่ปุ่นในฐานะผู้แสดงตนเป็นฝ่าย "นิยมญี่ปุ่น" เข้ามาเสริมสร้างอำนาจให้แก่รัฐบาล เริ่มด้วยทำการปรับปรุงคณะรัฐบาล โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้เหตุผลว่า "เดิวนั้นนโยบายของเราเปลี่ยนไปแล้ว เราจำเป็นต้องปรับปรุงให้เข้ากับฝ่ายญี่ปุ่นเขาได้" (รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี : 17 ธันวาคม 2484 อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อำแหง 2520:284) ผลคือมีการสลาย บุคคลสำคัญของฝ่ายพลเรือนหรือ "ฝ่ายเสรีนิยม" ออกจากคณะรัฐบาล (Charivat

Santaputra 1985:284) อันใดแก่ นายปรีดี พนมยงค์ นายติเรก ชัยนาม (ถูกส่งไปเป็นเอกอัครราชทูตประจำกรุงโตเกียว) และ พ.ศ.วิลาศ โอสถานนท์ ควดยเหตุผลรวม ๆ ว่าเป็นที่ "รังเกียจ" ของฝ่ายญี่ปุ่นหรือ "มีความคิดเห็นไม่ตรงกับญี่ปุ่น" (อคูล อคูลเคชจรัส 2488 อ้างถึงใน สุพจน์ ตานตระกูล, ผู้รวบรวม 2522:90-91) แต่เป็นที่เข้าใจได้ว่าสำหรับในกรณีนายปรีดี พนมยงค์ นั้น มีเหตุสัมพันธ์มาจากความขัดแย้งอย่างรุนแรงในปัญหาพิจารณาเรื่องให้เงินกู้แก่ฝ่ายทหารญี่ปุ่นใช้ในประเทศด้วย ในการพิจารณาปัญหานี้ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้เสนอข้อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า เพื่อเป็นการป้องกันภาวะเงินเฟ้อ (Inflation) เห็นควรให้

...ทหารญี่ปุ่นพิมพ์ธนบัตรของเขาขึ้นใช้เองในกองทัพของเขา เรียกว่า "Invasion Notes" จะดีกว่า ทั้งนี้ เพื่อว่าเมื่อสงครามเสร็จสิ้นลงแล้วเราจะไปประกาศยกเลิกธนบัตรเหล่านั้นเสีย หากทำไปเช่นนั้นเมื่อเสร็จสิ้นสงครามแล้ว การเงินและการเศรษฐกิจของประเทศก็จะไปไม่ถูกกระทบกระเทือน...

แต่ข้อเสนอนี้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่เห็นด้วยและโต้แย้งว่า "การที่จะปฏิบัติตามความเห็นและตามข้อเสนอ" ของนายปรีดี พนมยงค์นั้น "แม้จะเป็นการป้องกันมิให้เกิดเงินเฟ้อขึ้นได้ก็ตาม แต่ก็เท่ากับเป็นการแสดงว่า เราได้เสียเอกราชและอธิปไตยไปแล้ว จึงไม่เห็นด้วย" นายปรีดี พนมยงค์ ได้ค้านและโต้ว่า "กิจการที่เรายอมให้ทหารญี่ปุ่นเข้ามาอยู่เต็มบ้านเต็มเมืองและทำอะไรก็ได้ต่าง ๆ นั้นไม่ได้แปลว่า เราได้เสียเอกราชและอธิปไตยไปแล้วออกหรือ" * นายทวี บุณยเกตุ ซึ่งดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะรัฐมนตรีขณะนั้น ได้บันทึกความขัดแย้งระหว่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับนายปรีดี พนมยงค์ ท่อกรณีดังกล่าวนี้ไว้ว่า

...ในเรื่องนี้รู้สึกว่าได้มีการถกเถียงกันอย่างรุนแรง ระหว่างนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง แต่ในที่สุดนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรีก็ตั้งมั่นในความเห็นที่จะให้กองทัพญี่ปุ่นยืมเงินบาท โดยพิมพ์ธนบัตรออกใช้เพิ่มเติมใหม่มากขึ้นตามความจำเป็น และต่อมาอีกไม่กี่วันก็ได้มีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีใหม่ นายปรีดี พนมยงค์

* การประชุมครั้งนี้เข้าใจว่าอยู่ในช่วงหลัง 12-13 ธันวาคม พ.ศ. 2484 รายงานประชุมนี้ยังไม่มีเผยแพร่ข้อความส่วนนี้ได้จากบันทึกของนายทวี บุณยเกตุ (2516)

ไลพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งยังวางอยู่อีกตำแหน่งแทน... (2516:312-313)

ข้อขัดแย้งดังกล่าวข้างต้นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญ ที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับนายปรีดี พนมยงค์ ต้องถึงจุดแตกแยก ทั้งนี้เพราะบุคคลทั้งสองไม่อาจเห็นพ้องต้องกันในประเด็นสำคัญได้ และดูเหมือนจะเริ่มพูดกันไม่รู้เรื่องเป็นครั้งแรก ๆ นับแต่หลังเปลี่ยนการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะในช่วงภาวะสงครามซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการเน้นความเอกราชและเอกภาพภายในคณะรัฐบาล ดังแนวคิดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ปรากฏในการปรับปรุงคณะรัฐบาลและการเลือกสรรบุคคลเข้ามาร่วมรัฐบาลในระหว่างช่วงต้นสงครามนั้น สิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เน้นคือ "ก่อนจะ Form Cabinet นั้น ผมอยากวางแนวเสียก่อน มิฉะนั้นเข้ามาก็ขัดกัน ปรกติระยะเปล่า การงานก็ไม่ได้" ส่วนคุณสมบัติสำคัญของผู้ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการให้เข้ามาเป็นรัฐมนตรีคือ "ต้องเคารพและเชื่อฟังนายกรัฐมนตรีโดยสุจริตใจ" และ "ต้องทำงานตามแนวรัฐบาลและนายกรัฐมนตรีจริง ๆ" (สสร. ฉบับ 37/2485 เรื่องแนวทางปฏิบัติของรัฐมนตรี อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ่ำแห้ว 2520:290) อาจกล่าวได้ว่าภายใต้แนวคิดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังกล่าวนี้นี้ ผลักดันให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใช้อำนาจเอกราชในเรื่องปัญหาเงินกู้แก่กองทัพญี่ปุ่น และเลือกทางย้ายนายปรีดี พนมยงค์ ออกจากคณะรัฐบาล เพราะเห็นว่ามีแนวคิดขัดแย้งกันต่อใช้การทูตที่ยืดยาวหรืออีกนัยหนึ่งคือ เริ่มพูดกันไม่รู้เรื่อง "ต่างมีเหี้ยโอรี" ดังเหตุผลที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ชี้แจงต่อคณะรัฐมนตรีในกรณีนี้ให้นายปรีดี พนมยงค์ ออกจากรัฐบาลไปเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ความว่า

... คุณหลวงประจักษ์ฐา เขา (หมายถึงญี่ปุ่น) ก็เคารพในส่วนตัวและความรู้ แต่พูดกันไม่ใครลงตัว ต้องพูดกันยืดยาว ต่างมีเหี้ยโอรี เขาไม่ได้บอกวาให้ออก แต่ผมเห็นควรปรับปรุงในสวนความมั่งคั่งที่เราของเขาใจกัน จะอยู่ที่ไหนก็ควรรักกัน และช่วยกันจนสุดความสามารถไปผู้สำเร็จราชการก็ควรจะพอใจ... (รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี : 17 ธันวาคม 2484 อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ่ำแห้ว 2520:285)

อย่างไรก็ตามท่าทีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่แสดงออกทั้งในการพิจารณาปัญหาเรื่องเงินกู้แก่ฝ่ายญี่ปุ่นและนำไปสู่การปรับปรุงคณะรัฐบาลตามที่กล่าวมานี้จะผลักดันให้นายปรีดี พนมยงค์

หันมาเริ่มเคลื่อนไหวต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม เนื่องจากเห็นว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใช้อำนาจเผด็จการ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่มีการเคลื่อนไหวต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ (ดู 3.3)

ภายหลังจากปรับปรุงคณะรัฐบาลแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใฝ่หัดไม่ใช้วิธีการควบคุมทางการเมืองในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด โดยสะท้อนออกในรูปของ เชื้อผู้นำหรือตามผู้นำ และยังคงอาศัยรูปแบบการพรรคความรู้จักชาตินิยมเป็นประเด็นสำคัญสำหรับสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลหรือการนำของทหารในยามสงคราม จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใฝ่ประกาศกำหนดอำนาจหน้าที่ของตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดอย่างเป็นทางการอีกครั้ง ด้วยการเน้นย้ำให้เห็นว่าอำนาจของผู้บัญชาการทหารสูงสุดอยู่เหนือกว่าอำนาจของนายกรัฐมนตรีในยามสงคราม คือมีอำนาจกว้างขวางสามารถสั่งการในทุกกรณี ที่เห็นสมควรเพื่อบรรเทาภาระกิจของการสงคราม (ดู คำประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องอำนาจผู้บัญชาการทหารสูงสุด : มกราคม 2485 อ้างถึงใน ไพโรจน์ ชัยนาม, ผู้รวบรวม 2520:2:336-338) พร้อมทั้งได้มีการเคลื่อนไหวทางสภาผู้แทนราษฎร ซึ่ง ใฝ่ลงมติ "มอบความไว้วางใจให้ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เป็นผู้นำของชาติ" (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 8/2484-2485 (วิสามัน) 29 มกราคม 2485) ส่วนในคณะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เสนอให้นายกรัฐมนตรี เป็นผู้นำของชาติในยามสงคราม ด้วยเหตุผลว่า "เวลานานเมืองคับขันจะเอาอะไรเป็น เครื่องยึดมือไม่ได้ ผมจึงให้ตามนายกรัฐมนตรี" (รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี : ครั้งที่ 20/2485 25 เมษายน 2485 อ้างถึงใน ประชัน รักพงษ์ 2520:98) และได้เน้น ให้ถือหรือยึดเป็นหลักการ ความว่า "เวลานี้ไปปะกันคาน้ำก้นมากมายให้เชื้อผู้นำ เรื่องนี้ควรเป็นหลักการไม่ใช่เฉพาะผม ใครเป็นนายกาก็ควรทำไป ถ้าแตกแยกกันไม่มี ใครเป็นหลักเป็นหัวหน้า ให้ตามก็ทำอะไรไม่ได้" (รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี : ครั้งที่ 33/2485 1 กรกฎาคม 2485 อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อำแหวง 2520:350) ใน ขณะเดียวกันก็ใฝ่พรรคเชื้อผู้นำหรือตามผู้นำในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง

การรณรงค์ในเรื่องเชื้อผู้นำหรือตามผู้นำ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใฝ่กระทำการอย่างกว้างขวาง ทั้งที่ผ่านสื่อมวลชนตามหน้าหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ เช่น

คำขวัญที่ใช้คือ "เชื่อนผู้นำให้ชาติทันสมัย" หรือ "เชื่อและตามผู้นำชาติจะสวัสดิ์" (พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม 2520:64) และที่สำคัญคือสอดคล้องเข้ากับการรณรงค์ความรู้รักชาตินิยมที่ได้รับการสั่งสมมาเป็นอย่างดีในช่วงก่อนสงครามมา อย่างเช่นในเรื่องการแต่งกาย (ดู 2.2, สังข์ พิชโนทัย 2499:258-277) โดยผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียงรายการสนทนาระหว่างนายมั่นกับนายคงเช่นเคิม (ดู กรมโฆษณาการ 2484 ข) ประเด็นหลักที่ถูกหยิบยกขึ้นมาทำการรณรงค์ในช่วงนี้ ยังคงเป็นเรื่องเกี่ยวกับ "วัฒนธรรมไทย" อันเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสร้างชาติที่มุ่งหวังจะปรับปรุงให้ประชาชนมีวัฒนธรรมและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สถาบันที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่เพื่อการนี้เป็นการเฉพาะคือ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติซึ่งรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 (ฉบับที่ 2) ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำหน้าที่ศึกษาค้นคว้า ปรับปรุง แก้ไขวัฒนธรรมของประเทศ รวมทั้งเผยแพร่วัฒนธรรมสู่ประชาชน ให้มีวัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียวกันยิ่งขึ้น (ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 60) 1 มกราคม 2486) สภาวัฒนธรรมแห่งชาติที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นนี้ กล่าวกันว่าเป็น "หน่วยงานสร้างชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ในสมัยท่านผู้นำไปทางไหน ฉันทจะตามไปค้าย" (แถมสุข นุ่มนนท์ 2521: 50)

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นหน่วยงานสำคัญที่ ทำหน้าที่ให้การสนับสนุนแนวคิดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการฝึกปรีหรือหล่อหลอมให้ประชาชนเชื่อนผู้นำหรือปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล โดยสภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้ทำการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมใหม่หลายประการซึ่งรัฐบาลได้ออกประกาศใช้เป็นนโยบายวัฒนธรรมหลายฉบับด้วยกัน (ดู นุปผา ทิพย์สภาพกุล 2529:81-126) กล่าวกันว่า ความพยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมใหม่ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงนี้ เป็นการ "ปฏิวัติวัฒนธรรม" ให้แก่สังคมไทยอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนเลยในประวัติศาสตร์ของชาติ (แถมสุข นุ่มนนท์ 2521:50) การปรับปรุงวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ มีตั้งแต่เรื่องการแต่งกาย การสวมหมวก การยกเลิกประเพณีหมิ่นหมาก การปรับปรุงตัวอักษรไทย ไปจนถึงความพยายามเปลี่ยนแปลงและจัดระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมต่าง ๆ ให้กับประชาชนอีกมาก เช่นในเรื่องระเบียบการเคารพของคนไทย เรื่องพิธีศพ เรื่องพิธีสมรส เรื่องระเบียบการบริโภคอาหาร เรื่องการโดยสารรถประจำทาง ทั้งหมดนี้ถือเป็นระเบียบแบบแผนทาง

สังคมใหม่ ที่ประชาชนพึงต้องปฏิบัติตามนโยบายหรือคำแนะนำของรัฐบาล (กฎ กรม
โฆษณาการ 2486; แถมนุส ขุนนท 2521:51-67) ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นความ
รู้สึกและสร้างสำนึกอย่างต่อเนื่องให้กับประชาชนนั้น มีความสามัคคี มีระเบียบวินัย
ด้วยการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลหรือเชื่อผู้นำในยามสงคราม อย่างเช่นการรณรงค์
ผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียงรายการสนทนาระหว่างนายมัน-นายคง ได้เน้นย้ำเสมอว่า

...เรื่องการสร้างสามัคคีของคนในชาติ การร่วมชีวิตจิตใจของคนทั้งชาติ
การกระทำตามรัฐบาลซึ่งเป็นการกระทำที่ดี และเหมาะสมยิ่งนั้น จะทำให้ชาติ
ของเราเป็นเอกราชตลอดไป เป็นตน นั้นแสดงว่ารัฐบาลต้องการให้ประชาชน
ไทยในยุคนี้ มีหน้าที่รักชาติยิ่งชีพ เทอดทูนเกียรติศักดิ์ของประเทศไทย และขึ้นต่อไป
ที่พึงทอปฏิบัติ คือ ฟัง คิด เชื่อ และทำตามรัฐบาลที่มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม
เป็นผู้นำ (กรมโฆษณาการ 2484 ซ:9)

เพราะข้อสำคัญของการรณรงค์ทางวัฒนธรรมตามที่ได้อธิบายมาข้างต้นนั้นมีเป้าหมายทาง
การเมืองภายในอย่างเด่นชัด ในอันที่จะแสวงหาความสนับสนุนให้กับการนำของรัฐบาล
ในยามสงคราม ความหมายที่ซ่อนเร้นเห็นได้จากเมื่อมีการประกาศสิ่งที่เรียกว่า "วีระกรรม
ของชาติ" อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยนั้น รัฐบาลได้เป็นผู้ลงมติกำหนดคตินัยประจำชาติ
ไทยรวม 14 ข้อด้วยกัน หนึ่งในนั้นคือข้อระบุคตินัยที่ว่า "ไทยเป็นชาติว่าตามกันและตาม
ผู้นำ" (สุภาพบุรุษ 17 พฤษภาคม 2487)

การดำเนินนโยบายทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในภาวะที่มี
กองทหารญี่ปุ่นประจำการอยู่ไพล่ประเทศนี้ เริ่มด้วยการชักชวนใจเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทาง
การกับฝ่ายญี่ปุ่น และหันไปควบคุมทางการเมืองในรูปของเชื่อผู้นำหรือปฏิบัติตามนโยบาย
ของรัฐบาลตามที่ได้อธิบายมาแต่คนนั้น กล่าวได้ว่าเป็นแนวทางที่ประสบความสำเร็จและยัง
ความเข้มแข็งมาให้กับระบอบเผด็จการทหารอย่างน้อยตลอดช่วงต้นของสงคราม (พ.ศ.
2484-2486) เห็นได้จากในการดำเนินนโยบายประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและ
อังกฤษ รัฐบาลได้รับการสนับสนุนอย่างท่วมท้นในสภาผู้แทนราษฎร (รายงานการประชุมสภา
ผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 8/2484-2485 (วิสามมัญ) 29 มกราคม 2485) ขณะเดียวกัน
ความเข้มแข็งของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้รับการเพิ่มพูนยิ่งขึ้น เนื่องจาก
ฝ่ายญี่ปุ่นเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะในสงครามหลายครั้ง และได้ให้การสนับสนุนรัฐบาลจอมพล ป.

พิบูลสงคราม อย่างแข็งขัน ดังเมื่อครั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไต่ถามโผล่จาก
ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 และเรื่องดังกล่าวนี้ไต่ถาม
ความเห็นชอบจากคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งได้อนุมัติให้ลาออก โดยมีการ
ประกาศทางวิทยุกระจายเสียงและมีการเตรียมเลือกนายกรัฐมนตรีคนใหม่ในสภาผู้แทน
ราษฎร แต่ในท้ายที่สุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตัดสินใจไม่ยอมลาออก (ดู วิภา
มโนพิโมกษ์ 2520:158-164) ในเหตุการณ์ครั้งนี้ฝ่ายญี่ปุ่นยังคงให้การสนับสนุนรัฐบาล
จอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่มาก นายปรีดี พนมยงค์ (2517:42) กล่าวถึงท่าที
ของฝ่ายญี่ปุ่นในเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า "เมื่อคราวที่จอมพลยื่นโผล่จากแล้วก็ไม่ออกนั้น ทาง
ญี่ปุ่นได้เคยยื่นหนังสือผ่านมาทางกรมประสานงานว่า ไม่รับรองรัฐบาลใด ๆ นอกจาก
รัฐบาลชุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม

การสนับสนุนจากฝ่ายญี่ปุ่นนี้กล่าวได้ว่ามีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทาง
การเมืองภายในให้กับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่ไม่น้อย ในทางหนึ่งเปิดทางให้
จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใช้อำนาจในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด เข้าควบคุมหรือ
แทรกแซงทางการเมืองอย่างบ่อยครั้ง เช่นใช้ในการยับยั้งมติของสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งได้
เลือกให้นายทวี บุญยเกตุ และนายควง อภัยวงศ์ ดำรงตำแหน่งประธานสภา และ
รองประธานสภา (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 2/2486 1 กรกฎาคม
2486) จนเป็นเหตุให้บุคคลทั้ง 2 ข้างคนนั้นไม่ได้รับตำแหน่งดังกล่าว (ดู 3.3) ใน
อีกทางหนึ่งเปิดทางให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ระดมพลังประชาชนเข้ามาสนับสนุน
นโยบายของรัฐบาลได้อย่างกว้างขวาง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า "การเข้าสงครามกับญี่ปุ่น
แม้ว่าจะเป็นการถูกบังคับก็ตาม แต่ทางรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็สามารถชี้
เหตุการณ์นี้สร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองของตน" (สุจิต บุญยงการ, ในสมบัติ
จันทร์วงศ์ และรังสรรค์ ชนะพรพันธ์, บรรณาธิการ 2519:115) และเป็นแนวทาง
หรือ "วิถีทาง" ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม "สามารถกู้ชื่อเสียงของตนเองได้"
(โยชิโกวา 2528:37) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่านำความเข้มแข็งที่มีมาแต่เดิมให้กับ
ระบอบเผด็จการทหารในยามสงครามได้

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ครั้งหลังของปี พ.ศ. 2486 เป็นต้นไป เมื่อฝ่ายญี่ปุ่น
ตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ โดยเริ่มถูกตีโต้จากฝ่ายสัมพันธมิตร (ทวี ชีระวงศ์เสรี
2524:180) ทำให้ฐานะของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตกอยู่ในภาวะลำบากด้วย

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ถูกกดดันทั้งจากฝ่ายญี่ปุ่นซึ่งลดความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ และบีบรัดทางการเงินมากขึ้น และจากกลุ่มการเมืองภายในซึ่งต้องการให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ลาออกไปนับแต่ต้นปี พ.ศ. 2486 ภาวะดังกล่าวนี้ได้ผลักดันให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม จำต้องแสวงหาทางออกใหม่ ด้วยการปรับเปลี่ยนท่าทีจากนโยบายเป็น พันธมิตร "หันมาวางแผนสู้รบกับญี่ปุ่น" (โยชิโกวา 2528:37) โดยเริ่มจากการ เคลื่อนไหวงานใต้ดินลักลอบหันไปติดต่อด้านสัมพันธมิตรผ่านประเทศจีน คณะนายทหารผู้ได้รับมอบหมายจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการดำเนินงานใต้ดินนั้น ได้มีการติดต่อกับ ทหารจีนในบริเวณชายแดนจีนกับรัฐเซียญิงอยู่หลายครั้งด้วยกัน (ดู เนตร เชมะโยชิน 2510 ช: 282-283) ในขณะเดียวกันที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ตราพระราช กำนัดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพ็ชรบูรณ์ขึ้น สำหรับดำเนินการโครงการย้ายเมือง หลวงไปจังหวัดเพ็ชรบูรณ์ และได้เร่งระดมประชาชนจัดสร้างเมืองหลวงนี้อย่างขนานใหญ่ ทั้งนี้เพื่อเป็นฐานปฏิบัติการทางทหารในการขับไล่กองทัพญี่ปุ่นร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร (ดู เนตร เชมะโยชิน 2510 ก: 16-30, 2510 ช: 304-307) หรือเป็น "การสะสม กำลังทั้งชาติเพื่อรบกับญี่ปุ่นในขั้นสุดท้าย" (ป. พิบูลสงคราม 2516:446) แต่ความ พยายามของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังกล่าวนี้ไม่บรรลุผล นโยบายในเรื่องการย้าย เมืองหลวงใหม่ไปจังหวัดเพ็ชรบูรณ์ กลับเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้รัฐบาลต้องพ่ายแพ้คดี ในสภาผู้แทนราษฎร และยังผลให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จำต้องยอมลาออกไป หลังจากนั้น (ดู 3.3) ทั้งนี้เนื่องจากภายใต้การดำเนินนโยบายสงครามของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นับแต่ต้นนั้น ได้เปิดทางให้กลุ่มต่าง ๆ ที่ไม่พอใจหรือถูกกดดันจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม เคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาล โดยกลุ่มเหล่านี้ได้หันไปสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตร และโคจรรวมตัวกลายเป็นแนวร่วมที่เข้มแข็งขึ้นภายในองค์กรต่อต้านญี่ปุ่น จนสามารถล้ม รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใหม่ พ.ศ. 2487

การบุกรุกเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่นในช่วงนับแต่ปลายปี พ.ศ. 2484 จึงกล่าว ได้ว่ามีส่วนสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนโฉมหน้าการเมืองภายในของไทยอยู่ 2 ประการ กล่าวคือ ใปลายปีระการแรกนั้นการบุกรุกเข้ามาของญี่ปุ่นทำให้ระบอบเผด็จการทหารซึ่งมีความเข้มแข็ง อยู่แต่เดิม จำต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์เพื่อคงความเข้มแข็งแต่เดิมไว้ ทางเลือก ขณะนั้นคือ เข้าร่วมเป็นพันธมิตรหรือเข้าร่วมสงครามข้างฝ่ายญี่ปุ่น นับจากนี้มีผลทำให้ความ เข้มแข็งของระบอบเผด็จการทหารไขว้วุ่นอยู่กับโชคชะตาสงครามของข้างฝ่ายญี่ปุ่น-อักษะ

หลังจากปรากฏชัดว่าฝ่ายญี่ปุ่นตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบและเริ่มเห็นกลางพ่ายแพ้ในช่วงครึ่งหลังของสงคราม (พ.ศ. 2486-2488) จึงส่งผลให้ระบอบเผด็จการทหารเริ่มสั่นคลอนตามไปคืบ และค่อย ๆ เสื่อมลงจนถึงจุดที่ทำให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องหมดอำนาจลง ภายหลังจากได้มีความพยายามปรับตัวหรือคืนกรณอีกครั้งเพื่อหันไปร่วมต่อต้านญี่ปุ่นกับฝ่ายสัมพันธมิตร แต่ไม่เป็นที่ยอมรับจากกลุ่มการเมืองภายในอื่น ๆ ที่ต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม และมีความเข้มแข็งขึ้น ทั้งนี้เพราะผลของการบุกรุกเข้ามาของญี่ปุ่นในไประการที่สองนั้น ได้เปิดทางให้กลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่ไม่พอใจหรือถูกกีดกันจากรบอบเผด็จการทหาร เคลื่อนไหวหันไปสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตรร่วมต่อต้านญี่ปุ่นและรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในรูปของการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งรู้จักกันต่อมาว่า "ขบวนการเสรีไทย" โดยมีการเคลื่อนไหว ทั้งจากกลุ่มที่อยู่ภายในประเทศและภายนอกประเทศ เช่นที่สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เป็นต้น จนกลายเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งขึ้นเมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรเริ่มมีชัยชนะแก่ฝ่ายอักษะ-ญี่ปุ่น และจะเป็นกลุ่มที่ขึ้นมาใช้อำนาจแทนรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

การก่อตัวของขบวนการเสรีไทยนั้น ถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่ระบอบเผด็จการทหาร กำลังปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์การบุกรุกเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่น โดยมีการเคลื่อนไหวทั้งจากกลุ่มการเมืองที่อยู่ภายนอกและภายในประเทศ ทั้งนี้โดยทางมีหลักการเคลื่อนไหวเพื่อเอกราชและประชาธิปไตยของประเทศชาติ อันเป็นการผนวกปัญหาการเมืองภายในเข้าไปอยู่ในบริบทเดียวกันกับ ปัญหาญี่ปุ่นผู้บุกรุกหรือผู้ยึดครอง และปัญหาการเมืองระหว่างประเทศขางอักษะ (เผด็จการ) กับขางฝ่ายสัมพันธมิตร (ประชาธิปไตย) โดยทำให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับฝ่ายญี่ปุ่น-อักษะ หรือเป็นศัตรูของฝ่ายสัมพันธมิตร-ประชาธิปไตย กลุ่มที่อยู่ภายนอกประเทศได้แก่พวกนิยมเจ้า ซึ่งไม่พอใจกลุ่มผู้นำระบอบใหม่และต้องการหวนกลับเข้ามาใช้อำนาจ กลุ่มนี้เริ่มเคลื่อนไหวด้วยการประกาศตัวเป็นอิสระจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรือเป็นเสรีไทย หันไปให้การสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตรร่วมขับไล่อุปถัมภ์ผู้บุกรุกหรือยึดครอง และต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ผู้นำนิยมฝ่ายญี่ปุ่น-อักษะ (ดู 3.2) ส่วนกลุ่มที่อยู่ภายในประเทศ ได้แก่กลุ่มปรีดี-พลเรือน และกลุ่มผู้นำอีสาน ที่ต่างไม่พอใจต่อการขึ้นมา มีบทบาทและอิทธิพลของกลุ่มทหารบก และเห็นว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใช้อำนาจ

เนกจักร สองกลุ่มนี้ไ้รวมตัวเกาะกลุ่มเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม
อยู่ภายในประเทศ เริ่มด้วยการไม่ยอมรับนโยบายสงครามของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม
และจัดตั้งองค์การไ้คืบต่อต้านญี่ปุ่นขึ้น โดยหันไปติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรและอาศัยการต่อสู้
ทางรัฐสภากับฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ดู 3.3)

3.2 การต่อต้านจากพวกนิยมเจ้า

พวกนิยมเจ้านับแต่ช่วงหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดชปี พ.ศ. 2476 ไปจนถึง
พ.ศ. 2481 เมื่อมีการกวาดล้างครั้งใหญ่ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น คน
สำคัญจำนวนมากในกลุ่มพวกนิยมเจ้าค่อย ๆ ถูกทำลายหรือถูกบีบออกจากการเมืองมีส่วนร่วมทาง
การเมือง ทั้งโดยตรงและอ้อม บางส่วนต้องโทษฐานพยายามก่อการกบฏกักตสันพิพากษา
ประหารชีวิต และหรือถูกจำคุกอยู่นานปี (ส่วนใหญ่ตลอดชีวิต) อาทิ ร.ท. จงกล
ไกรฤกษ์ นายโชติ คุ้มพันธ์ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ นายสอ เศรษฐบุตร
นายเลื่อน ศรีภักย์วานิช นายหลุย ศิริวัฑฒ์ พ.อ. พระยาสุรพันธ์เสนี (อิน บุญนาค)
ม.จ. สิทธิพร กฤดากร และพระบรมวงศ์เชอกรมขุนชัยนาทนเรนทร เป็นต้น (ดู
กฎมวณ 2521) บางส่วนจำต้องลี้ภัยออกไปอยู่ต่างประเทศ ที่ป็นิ่ง เช่น ม.จ.
วิบูลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เชอ กรมพระสวัสดิ์วิฑฒ์วิฑฒ์
อังกษไคแก่ ม.จ. สุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิ์วัฒน์ พร้อมกับเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มจำนวน
หนึ่งซึ่งอยู่ในระหว่างศึกษาเล่าเรียน เจ้านายชั้นสูงที่มีบารมีต่อต้านรัฐบาลดวงคังสิ้นพระชนม์
ในช่วงระหว่างสงครามฯ อาทิ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เชอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์
วรพิฑฒ์ (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2487) พระวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (สิ้น
พระชนม์ พ.ศ. 2488) เป็นต้น การต่อต้านของพวกนิยมเจ้าที่จะเริ่มปรากฏตัวอีกครั้ง
ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่างสงครามโลกฯ นั้น จะตกเป็นบทบาทของ
กลุ่มที่ลี้ภัยอยู่นอกประเทศ และกลุ่มเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มที่พักตัวอยู่ในระบบราชการ

ในระบบราชการเชื้อพระวงศ์ที่เหลือและมีบทบาทอยู่ในระดับสูง เป็นพวกที่มี
ท่าทีสนับสนุนระบอบใหม่อย่างแข็งขัน และไ้ร่วมทำงานกับกลุ่มผู้นำระบอบใหม่มานับตั้งแต่
หลังเปลี่ยนการปกครอง พ.ศ. 2475 บุคคลสำคัญไคแก่ พระเจ้าวรวงศ์เชอ พระองค์เจ้า
อาทิตย์ทิพอาภา และพระเจ้าวรวงศ์เชอ พระองค์เจ้าวรฉโนทวิฑฒ์กร วรวรณ กรมหมื่น

นราธิปพงศ์ประพันธ์ (ม.จ. วรณไวทยากร วรบรรณ) พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา นั้น ขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ทรงดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการ จังหวัดนครปฐม และ "ไต่จักประชุมข้าราชการช่วยเหลือคณะกรรมการตั้งแต่วันแรกของการยึดอำนาจ" (สำนักพระราชวัง 2488:13 อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ 2528:55) พฤติกรรมของพระองค์ดังกล่าวนี้ เป็นที่ชื่นชมของรัฐบาลไม่น้อย ดังจดหมายที่คณะกรรมการราษฎรมีไปถึงพระองค์ ความตอนหนึ่งว่า "ท่านเป็นเจ้าที่รักชาติพระองค์หนึ่ง สมควรเป็นเยี่ยงอย่างแก่เจ้าอื่น ๆ ไต่ คณะราษฎรขอชมเชย" (หจช., สร. 0201.8/22 "จดหมายจากคณะกรรมการราษฎร ลงชื่อพระยามโฆปกรณ์ติชาคา ถึงพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา") และยังมีผลให้พระองค์ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลให้อยู่ในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2477 (ดู 2.1) หลังจากพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการฯ ทรงปลงพระชนม์เอง พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาได้รับแต่งตั้งเป็นประธานคณะผู้สำเร็จราชการฯ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2478 และพระองค์ทรงครองตำแหน่งนี้ตลอดไปจนถึงวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 จึงได้ลาออกเนื่องจากทรงเกรงกลัวอิทธิพลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการลงพระนามแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่ แทนจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ดู 3.3) กล่าวกันว่าไม้มรรคาจุ่มปูนาระบอบใหม่ พระองค์ทรงสนิทสนมกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นพิเศษ และ "ด้วยความช่วยเหลือของหลวงพิบูล" ทำให้พระองค์ได้ "เลื่อนยศจากพระวรวงศ์เธอเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ" (Crosby 1973:101) ส่วน ม.จ. วรณไวทยากร วรบรรณ นั้น ขณะมีการเปลี่ยนระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475 พระองค์ทรงรับราชการอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ "ไต่ทรงแสดงความเห็นสนับสนุนระบอบใหม่ ในหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475-2486)" (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ 2528:55) หลังจากนั้นพระองค์ทรงได้ให้ความช่วยเหลือกิจการบริหารแผ่นดินสำคัญ ๆ ในหลายประการด้วยกัน อย่างครั้งเมื่อรัฐบาล พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนาคำริจะขอแก้ไขสนธิสัญญากับนานาชาติ รัฐบาลได้เชิญพระองค์มาเป็นที่ปรึกษาฝ่ายไทยในกระทรวงการต่างประเทศ ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ได้เชิญพระองค์มาเป็นที่ปรึกษาสำนักงานนายกรัฐมนตรีควบคู่ไปด้วย ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลได้แต่งตั้งพระองค์เป็นหัวหน้าคณะ เดินทางไปประชุมนานาชาติแห่งมหาเอเซียบูรพาที่ประเทศญี่ปุ่น ทำให้พระองค์ต้องตกอยู่ในข่ายหรืออยู่ในบัญชีรายชื่อ

อาณาจักรสงครามของฝ่าย โอ.เอส.เอส.สหรัฐอเมริกา "ในฐานะที่เสด็จไปร่วมการประชุมมหาเอเซียบูรพา" (กนทธีร์ ศุภมงคล 2527:152) แต่ภายหลังจากสงคราม ๗ เมื่อรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้ดำเนินการจับกุมบุคคลต่าง ๆ ในข้อหาอาชญากรรมสงครามนั้น พระองค์มิได้รวมอยู่ด้วยและได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลเป็นหัวหน้าคณะเดินทางไปปฏิบัติภารกิจทางสหประชาชาติ ในเรื่องกรณีพิพาทดินแดนอินโดจีนกับฝรั่งเศส กล่าวได้ว่าการเข้าร่วมทำงานของเจ้านายตามที่กล่าวมานี้ "สร้างความพอใจให้กับผู้นำในคณะราษฎร แต่ก็ท้อองประสบกับแรงบีบคั้นจากภายในหมู่เจ้านายด้วยกันอยู่มาก" (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ 2528:57) เซอร์โจเซฟ ครอสบี (Sir Josiah Crosby) อัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทย ผู้คุ้นเคยและสนิทสนมกับ ม.จ.วรวงศ์ไวยากร วรวงศ์ ไก่กล่าวถึงพระองค์ในสายตาของหมู่เชื้อพระวงศ์ขณะนั้นว่า "พระองค์เจ้าวรวงศ์ไวยากรมิใช่จะเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางนักในหมู่สมาชิกพวกเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ซึ่งกล่าวโทษพระองค์ว่าไถ่ตั้งฝ่ายเขาทั้งหลายและหันไปเข้าร่วมกับฝ่ายศัตรู 2475" (Crosby 1973:109).

ระดับริบอง ๆ ในระบบราชการมีเชื้อพระวงศ์อีกจำนวนหนึ่งซึ่งไม่มากนัก เชื้อพระวงศ์พวกนี้มีท่าทีกลาง ๆ คือ ไม่ได้แสดงอาการให้การสนับสนุนกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ มากอย่างพวกระดับริบสูง แต่ก็ไม่ได้แสดงท่าทีต่อต้านรัฐบาลอย่างเด่นชัด บุคคลสำคัญ อาทิ ม.จ. สกลวรรณกร วรวงศ์ พระเชษฐา ม.จ. วรวงศ์ไวยากร วรวงศ์ พระองค์ทรงเป็นที่ปรึกษาของกระทรวงมหาดไทยและทรงมีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งกรมโฆษณาการ (กองโฆษณาการ) นับแต่เริ่มแรก โดยในครั้งที่รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาทำให้ออกตั้งกองโฆษณาการนั้น รัฐบาลได้มอบหมายให้พระองค์ทรงเป็นผู้ร่างโครงการจัดตั้งแก่รัฐบาล และเมื่อมีการจัดตั้งกองโฆษณาการแล้วพระองค์ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นอธิบดีคนแรกของกรมโฆษณาการ แต่พระองค์อยู่ในช่วงสั้นคือระหว่างวันที่ 26 เมษายน- 24 สิงหาคม พ.ศ. 2476 (กรมประชาสัมพันธ์ 2526:31) หลังจากรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา หมดอำนาจ พระองค์ไม่ได้มีบทบาทสำคัญในกรมโฆษณาการอีก ภายหลังจากสงครามโลก พระองค์ทรงรับเป็นที่ปรึกษาของพรรคสหชีพ (ดู 4.2) บุคคลต่อมา ได้แก่ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย (ม.จ. วิวัฒนไชย ไชยันต์) ในสมัยรัฐบาล

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ม.จ. วิวัฒนไชย ไชยันต์ ทรงดำรงตำแหน่งที่ปรึกษา
 กระทรวงการคลังฝ่ายไทย พระองค์ทรงมีส่วนสำคัญในการจัดตั้งธนาคารแห่งชาติตาม
 คำริชของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในการดำเนินการจัดตั้ง
 ธนาคารแห่งชาตินี้ เปิดทางให้พระองค์ทรงตั้งเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มนอกระบบราชการ
 บางส่วนเข้ามาทำงานด้วย เช่น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งได้รับตำแหน่งหัวหน้า
 ฝ่ายสำนักผู้ว่าการฯ เป็นต้น ภายหลังสงครามพระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญในการเจรจา
 เลิกสถานะสงครามกับอังกฤษที่ศรีลังกา โดยรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้
 แต่งตั้งพระองค์เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนเจรจากับฝ่ายอังกฤษ หลังมีการรัฐประหารในปี
 พ.ศ. 2490 พระองค์ทรงเข้าร่วมกับคณะรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ โดยพระองค์ทรง
 ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (ดู 5.1) นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้วนี้
 ยังมีเชื้อพระวงศ์อีกจำนวนหนึ่งที่รับราชการอยู่กระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ เช่น
 ม.จ. ชิดชนก กฤดากร ม.จ. เฉลิมลาภ วุฒิชัย ม.จ. รัชฎาภิเษก โสภกุล
 ม.จ. สิทธิยากร วรवरณ ม.จ. สุวิชากร วรवरณ และเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่ม อาทิ
 ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ซึ่งรับราชการเป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม ต่อมาใน
 สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้รับการแต่งตั้งจาก
 รัฐบาลให้เดินทางไปดำรงตำแหน่งอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา
 อันจะเปิดทางให้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นส่วนแรกของพวกนิยมเจ้าในระบบราชการ
 ที่เริ่มเคลื่อนไหวหันมาต่อต้านระบอบเผด็จการทหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อกองทัพ
 ฎีหมู่บุกเข้ามาในประเทศไทย

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เกิดเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2448 เป็น
 โอรสในพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคำรบ และหม่อมแดง มีพี่น้องร่วมมารดาเดียวกัน
 จำนวน 5 คน ในจำนวนนี้ที่สำคัญจะเข้ามามีบทบาททางการเมืองต่อต้านกลุ่มขุนนางระบอบใหม่
 คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นน้องคนสุดท้อง ชีวิตการศึกษาช่วงต้นนั้น ม.ร.ว.
 เสนีย์ ปราโมช ได้เข้าเรียนย้ายไปอยู่หลายแห่งจากโรงเรียนราชินี ไปโรงเรียน
 อัสสัมชัญ และโรงเรียนเทพศิรินทร์ แล้วไปจบมัธยมศึกษาปีที่ 8 ที่โรงเรียนสวนกุหลาบ
 วิทยาลัย จากนั้นได้เดินทางไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศ
 อังกฤษปี พ.ศ. 2467 จบระดับปริญญาตรีแล้วศึกษาวิชากฎหมายต่อที่เกรยส์อินน์

กรุงลอนดอนอีก 1 ปี เมื่อสำเร็จการศึกษาเนติบัณฑิตอังกฤษแล้ว ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้เดินทางกลับประเทศไทย และได้เข้าศึกษาวิชากฎหมาย ณ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม จนสอบได้เนติบัณฑิตไทยในปี พ.ศ. 2475 ในระหว่างที่ได้ศึกษาวิชากฎหมายนั้น ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็ได้ฝึกหัดราชการอยู่ที่ศาลฎีกา อยู่เป็นเวลา 6 เดือน หลังจากนั้นได้รับราชการเป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม ต่อมาได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาในศาลแพ่ง แล้วยังไปดำรงตำแหน่งผู้ช่วยกรรมการศาลฎีกา ในขณะเดียวกันนั้นเมื่อนายปรีดี พนมยงค์ จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้เป็นอาจารย์ผู้บรรยายวิชากฎหมายอังกฤษ นับแต่ปี พ.ศ. 2476 ครั้นต่อมา ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อันเป็นตำแหน่งสูงสุดในกระทรวงยุติธรรม ก่อนที่จะถูกยืมตัวไปรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยได้แต่งตั้งให้ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ไปเป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2482

แนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ในช่วงนับแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ไปจนถึง พ.ศ. 2484 ก่อนที่กองทหารญี่ปุ่นจะบุกรุกเข้ามานั้น ไม่ปรากฏข้อความที่แสดงการสนับสนุนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชหรือระบอบรัฐธรรมนูญที่ก่อตัวขึ้นใหม่ ในบรรดางานเขียนของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ที่พอมีอยู่บ้างในช่วงดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่เป็นคำสอนทางค่านิยมในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง อาทิ กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ (2477) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์พิศดาร (2478) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สิน (2479) และ กฎหมายอังกฤษ ว่าด้วยลักษณะสัญญาและละเมิด (2479) หนังสือเหล่านี้ไม่ได้แสดงอะไรให้เห็นเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นอกจากเป็นเพียงการแสดงออกถึงความสามารถและความชำนาญในการอธิบายค่านิยมของท่านเท่านั้น อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้เพียงกว้าง ๆ ว่าแนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช รวมทั้งเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มอื่น ๆ ในช่วงดังกล่าวนี้ มีลักษณะเด่นอยู่เพียงประการเดียวคือต้องการเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ แม้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์จะมีไช้แหล่งที่มาแห่งอำนาจดั้งเดิมในระบอบเก่าก็ตาม แต่ก็ยังเป็น

ที่มาแห่งชื่อเสียง เกียรติยศของเชื้อพระวงศ์ทั้งหลายโดยรวม ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจาก ความรู้สึกนึกคิดและวัฒนธรรมของเชื้อพระวงศ์ ที่ต่างถูกฝึกอบรมมาและมีลักษณะเฉพาะ แตกต่างไปจากกลุ่มชนอื่นในเวลาเดียวกัน คือมุ่งรับราชการและจงรักภักดีต่อสถาบัน พระมหากษัตริย์ รวมทั้งถือว่า การเมืองการปกครองนั้นเป็นภารกิจของเชื้อพระวงศ์ อย่างเช่น การปลูกฝังความรู้สึกแก่เชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มว่า "ต้องนึกถึงบ้านเมืองที่ 1 แล้วพระราชวงศ์ที่ 2" (ดู ม.จ.พูนพิศมัย คีตกุล 2529:49) หรือที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เล่าไว้ว่า

...กระผมเองตั้งแต่เติบโตขึ้นมาพอรู้ความ ถ้าจะไปก็ได้รับการอบรมให้มี อุดมการณ์ทางการเมือง คือเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองของคนสมัยก่อนและโดยเฉพาะอย่างยิ่งของพระราชวงศ์ เมื่อผมเกิดมาในพระราชวงศ์ถึงจะห่างแหวงอย่างไรก็ตาม ก็ได้รับการอบรมจากบิดามารดาให้คิดถึงราชการของพระเจ้าอยู่หัวเป็นใหญ่ คอย อบรมสั่งให้รับราชการทาเดียว... การอบรมนี้ใจทำกันมาตั้งแต่แรก ความจนกระทั่งโต เป็นหนุ่มจากบิดามารดา และกระผมเข้าใจว่าในครอบครัวทั่วไปในเวลานั้นซึ่งเป็น พระราชวงศ์แล้วจะมีการอบรมเช่นนั้นสำหรับบุตรที่เกิดมาทุกท่าน เมื่ออบรมกัน อย่างนี้ก็รู้สึกว่ามันเข้าไปในสมอง มีความรู้สึกที่ผูกพันกับกิจการสาธารณะและ ประโยชน์สาธารณะมาตั้งแต่เรียกได้ว่ารู้ความ... (อ้างถึงใน สละ ฉิษิตกุล, ผู้รวบรวม 2528:36)

ภายหลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กลุ่มเชื้อพระวงศ์ รุ่นหนุ่มไม่เพียงแต่ได้รับผลสะท้อนในระบบความรู้สึกนึกคิดที่มีมาแต่เดิมซึ่งกำลังถูกทำลาย อย่างหนัก หากแต่ยังได้รับผลกระทบในอาชีพการรับราชการด้วย นอกเหนือจากความ รู้สึกไม่มั่นคงเหมือนประเด็นสำคัญคือแลเห็นว่าเป็นช่องทางที่ไม่ก้าวหน้า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เล่าว่า

...คณะราษฎรไม่ไว้ใจบุคคลที่เขาเรียกว่าคณะเจ้าเลย กระผมเป็นลูกเจ้าก็ไม่รู้ ว่าคณะเจ้ามีอยู่ที่ไหน แต่เกรงกลัวไปหมด ใครที่ปรากฏว่ามีเป็นพระราชวงศ์ เป็นหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง ถ้าคณะราษฎรไม่ไว้ใจจริง ๆ แล้ว ก็ขอบจะเรียกว่าไม่มีทางที่จะรับราชการหรือมีตำแหน่งใหญ่หลวงอะไรใด...

ความรู้สึกเช่นนี้เข้าใจว่ามีส่วนสำคัญที่เข้าไปผลักดันให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช คัดสินใจ ลาออกจากราชการ หลังจากได้ทำงานอยู่ช่วงสั้นในกรมสรรพากร กระทรวงการคลัง ด้วยเห็นว่า

"ชีวิตราชการเห็นจะไม่ยั่งยืนเสียแล้ว" และได้หันไปทำงาน "แบงก์สยามกัมมาจล" แทน (อ้างถึงใน สละ ลิขิตกุล ผู้รวบรวม 2525:38-40) ส่วน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นั้นรู้สึกว่าการก้าวหน้าช้ากว่าเพื่อน ๆ จึงเริ่มสนใจการเมือง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เล่าว่า "ความสนใจการเมืองของฉันถูกปลุกเร้าขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2475 แล้ว เพราะเห็นว่าเพื่อนรุ่นเดียวกับฉันมีญาติซึ่งใกล้ชิดกับผู้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้รับความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โดยเขาได้รับการแต่งตั้งเป็นหัวหน้าศาลจังหวัด" (อ้างถึงใน Ray 1972:147) และเห็นว่าเหตุที่ถูกย้ายไปเป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตันนั้นเป็นการกีดขวางจากนายปรีดี พนมยงค์ ความว่า

...การที่รัฐบาลเลือกผู้พิพากษาคนหนึ่งและเป็นผู้พิพากษาที่หนุ่มมากเพื่อไปเป็นทูตนั้นยังความประหลาดใจให้กับฉันและคนอื่นหลายคน ไม่มีใครรู้ว่าอะไรแน่ที่ทำให้ฉันต้องถูกเลือกเช่นนั้น หลายปีต่อมาในช่วงภายหลังสงครามยุติ ฉันจึงพอจะทราบเหตุผลไต่ถาม เมื่อตอนที่ฉันตัดสินใจเดินทางออกจากสหรัฐอเมริกา นักเรียนของฉันในโคจ้งงานเลี้ยงส่งฉัน และมีนักเรียนที่เคนของฉันคนหนึ่งเล่าให้ฉันทราบว่า เป็นเพราะนายปรีดีไม่ชอบที่ฉันเป็นที่นิยมชมชอบในหมู่นักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง นายปรีดี ขณะนั้นเป็นรัฐมนตรีกระทรวงการคลังมีความอิจฉาริษยาฉัน และบงการนายปรีดีอาจคิดว่าเขาสามารถขจัดอิทธิพลของฉันในหมู่นักศึกษาได้โดยง่าย ควบการส่งฉันออกไปนอกประเทศเสีย... (อ้างถึงใน Ray 1972:148)

สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ล้วนมีส่วนทำให้เชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มไม่พอใจรัฐบาลและกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ อันเนื่องมาจากการควบคุมทางการเมืองทั้งโดยตรงและอ้อม และจะผลักดันให้เชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มที่มีความกระตือรือร้นสูง อย่าง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความต้องการที่จะต่อต้านและหรือเข้ามาแข่งขันทางการเมืองกับกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ ภายใต้แนวคิดที่ต้องการเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อเป็นศูนย์กลางหรือสร้างความรู้สึกร่วมใจให้กับเชื้อพระวงศ์อื่นและบุคคลที่นิยมเจ้าหันมาเกาะกลุ่มหรือให้การสนับสนุนความพยายามในอันที่จะแข่งขันทางการเมืองกับกลุ่มผู้นำระบอบใหม่นี้จะค่อย ๆ ทำให้เชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มนี้ ซึ่งมีความคิดก้าวหน้ากว่าเชื้อพระวงศ์อาวุโสและยอมรับการเปลี่ยนแปลง

ได้เร็วกว่า หัตถมายอมรับระบอบรัฐธรรมนูญอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เป็นวิถี
 แข่งขันทางการเมืองกับกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ แนวคิดนี้จะค่อย ๆ เริ่มปรากฏขึ้นในระหว่าง
 ช่วงคนสงครามา ภายใต้หลักการของกรร "ประชาธิปไตยอันแท้จริง" (คู่มือไปข้างหน้า)
 และจะปรากฏชัดเจนภายหลังสงคราม ยุติลงด้วยการเข้ามาร่วมปรับปรุงรัฐธรรมนูญ
 ฉบับ พ.ศ. 2475 ยกเลิกบทเฉพาะกาล ยกเลิกบทบัญญัติเจ้าอยู่เหนือการเมือง แยก
 ข้าราชการประจำออกจากการเมือง หัตถมายแข่งขันในระบอบรัฐสภาหรือพรรคการเมือง
 (ดู 4.1)

อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความเข้มงวดของระบอบเผด็จการทหารจอมพล ป.
 พิบูลสงคราม ไคคคคคคให้ความกระตือรือร้นของกลุ่มเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มซึ่งยังไม่มีอำนาจ
 ในระบบราชการและไม่มีบารมีทางการเมืองมากนัก จำต้องโอนอ่อนผ่อนตามนโยบาย
 ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างไม่มีทางเลือก ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช
 เล่าถึงความจำใจที่ท่องเที่ยวไปเป็นอัครราชทูตประจำกรุงวอชิงตัน ทั้ง ๆ ที่เป็นงาน
 ที่ตนไม่ชอบเลยว่า

...เมื่อปี พ.ศ. 2482 หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม เชิญฉัน
 ไปพบและแจ้งให้ฉันไปเป็นอัครราชทูตของประเทศไทย ประจำกรุงวอชิงตัน ที.ซี.
 ซึ่งฉันไม่เคยเตรียมตัวและไม่ชอบเลย แต่หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เตือนว่า
 หลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ท้องการให้ฉันตกลงใจ ฉันจึงไม่สามารถ
 ปฏิเสธได้... (อ้างถึงใน Ray 1972:148)

จวบจนเมื่อกองทหารญี่ปุ่นบุกเข้ามาในปลายปี พ.ศ. 2484 จึงจะช่วยทำให้ความกระตือ-
 รือร้นของเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มได้เริ่มปรากฏออกในเชิงต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

การบุกเข้ามาของกองทหารญี่ปุ่นในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 จะเป็น
 เงื่อนไขสำคัญที่เปิดทางให้พวกนิยมเจ้าที่อยู่ภายนอกประเทศ ได้เริ่มเคลื่อนไหวต่อต้าน
 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยการประกาศตัวเป็นอิสระจากรัฐบาลหรือเป็นเสรี
 ไทย โดยไม่ยอมรับนโยบายสงครามของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นับแต่การยอม
 จำนวนต่อฝ่ายทหารญี่ปุ่น และหันไปสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อร่วมต่อต้านญี่ปุ่นผู้บุกหรือผู้
 ยึดครองและรัฐบาลเผด็จการจอมพล ป. พิบูลสงคราม ผู้นิยมญี่ปุ่น-อักษะ ทั้งนี้โดยมี
 หลักการเพื่อเอกราชประชาธิปไตยของประเทศชาติ เป็นหลักการสำคัญในการก่อตัว
 เคลื่อนไหวซึ่งมีขึ้นเด่น ๆ ทั้งที่สหรัฐอเมริกาและที่อังกฤษ ที่สหรัฐอเมริกา ม.ร.ว.เสนีย์
 ปราโมช อัครราชทูตประจำกรุงวอชิงตัน ได้เสนอต่อนายคอร์ดเวล ฮัลล์ รัฐมนตรี

ว่าการกระทรวงการต่างประเทศอเมริกัน "ยืนยันว่าประชาชนชาวไทยพร้อมที่จะอยู่ข้างฝ่ายสัมพันธมิตรเสมอ และหากเป็นไปได้ก็จะขอความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาเพื่อทำการปลดปล่อยประเทศจากการยึดครองของญี่ปุ่น" (Martin 1963:460) ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ให้เหตุผลประกอบว่าการยินยอมต่อฝ่ายญี่ปุ่นนั้น "เชื่อว่าผู้นิยมญี่ปุ่นในประเทศไทย เป็นผู้รับผิดชอบในการตัดสินใจของรัฐบาลไทย" พร้อมกันนั้น ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็แสดงความประสงค์ของการที่จะอยู่ในสหรัฐอเมริกาต่อไปเพื่อ "ขอรับใช้ทุกวิถีทางที่จะกระทำได้" โดย ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้ "เสนอให้เงินและสินทรัพย์ทั้งหมดของไทยให้รัฐบาลอเมริกันนำไปใช้ในการทำสงคราม" และเสนอโครงการว่า "อาจจัดตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่ประกอบด้วยผู้รักชาติและรักเสรีภาพอย่างแท้จริง ในระหว่างที่รัฐบาลทางกรุงเทพยังคงตกอยู่ภายใต้อำนาจญี่ปุ่น" ข้อเสนอของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ดังกล่าวนี้ได้รับความสนับสนุนทั้งจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกา และในหมู่ข้าราชการสถานทูตไทยในสหรัฐอเมริกา ที่ประชุมข้าราชการสถานทูตไทย⁹ ได้ตกลงกำหนดหลักการปฏิบัติไว้สามประการด้วยกันคือ "ประการแรกจะทำการต่อสู้เพื่อความกำลังความสามารถทุกวิถีทาง ประการที่สองจะเพียรพยายามกอบกู้เอกราชของประเทศไทย และประการที่สาม จะให้หลักประกันแก่ประชาชนชาติไทยในพระราชอาณาเขตอันแท้จริง มิให้เกิดการเข้าเคลือบแฝง" (กนคธีร์ สุภมณฑล 2527:65-66) การเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่การประกาศตัวและจัดตั้งขบวนการเสรีไทย โดยได้รับการสนับสนุนจากนักเขียนไทยทั้งในสหรัฐอเมริกาและในอังกฤษ

ที่อังกฤษ ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิ์วัฒน์ พระเชษฐาของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 และเคยถูกรัฐบาลจับกุมในฐานะมีส่วนพัวพันหรือสนับสนุนฝ่ายกบฏวรวะนะปี พ.ศ. 2476 ทรงเสนอพระองค์ต่อนายกรัฐมนตรีอังกฤษขออาสาสมัครเป็นนายทหารอังกฤษเพื่อช่วยกอบกู้เอกราชของประเทศไทย (Charivat Santaputra 1985:325) ข้อเสนอของ ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิทดังกล่าวนี้ รัฐบาลอังกฤษได้สนองตอบและสนับสนุนอย่างแข็งขัน เพราะแลเห็นว่าพระองค์เป็น "คนไทยเพียงพระองค์เดียวที่เหมาะสมที่สุดในการร่วมต่อต้านญี่ปุ่น" (Smith 1972:296) โดยรัฐบาลอังกฤษได้แต่งตั้งพระองค์เป็นนายทหารอังกฤษทรงได้รับยศ "ให้เป็นพันตรีในกองทัพอังกฤษ" (กนคธีร์ สุภมณฑล 2527:71) เข้าใจว่าในเวลาเดียวกันนี้

พระองค์และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 ซึ่งประทับ
อยู่ในอังกฤษ ทรงสนพระทัยที่จะเข้าร่วมและหรือเป็นผู้นำให้กับกลุ่มนักเรียนไทยใน
อังกฤษ ซึ่งมีความต้องการและคำวิงวอนให้รวมต่อต้านญี่ปุ่นเท่านั้นเองเดียวกับเสรีไทย
ที่สหรัฐอเมริกา นำโดยกลุ่มนักเรียนมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เช่น นายป๋วย อึ๊งภากรณ์
นายเสนาะ นิลกำแหง นายเสนาะ คันมุกฎเย็น แต่พระองค์ไม่ได้รับการสนับสนุนจาก
กลุ่มนักเรียนไทยขึ้นเป็นหัวหน้าเสรีไทยในอังกฤษ นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ เล่าว่า ใน
ขณะนั้นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีและ ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิ์วัฒน์ "ทรงสน
พระทัยที่จะร่วมงานเสรีไทยด้วย แต่บรรดาคนไทยเห็นว่าจะยุ่งเหยิงเป็นหัวหน้าเสรีไทย
ย่อมอาจจะเกิดความเข้าใจผิดในกิจการเมืองภายในของคนไทยได้" (2516:296)
อย่างไรก็ตาม ภายหลังเมื่อกลุ่มนักเรียนไทยในอังกฤษนี้และด้วยความช่วยเหลือของ
ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ซึ่งจัดส่งนายมณี สานะเสน มาช่วยจัดตั้งเสรีไทยในอังกฤษ
จนสำเร็จ โดยกระทรวงสงครามของอังกฤษได้ตกลงรับคนไทยที่อาสาสมัครเป็นทหาร
รวม 36 คน (กนดษีร์ ศุภมงช 2527:71-77) ในจำนวนนี้ประกอบด้วย เชื้อพระวงศ์
รุ่นหนุ่มซึ่งกำลังศึกษาอยู่หลายพระองค์ อาทิ ม.จ.การวิก จักรพันธ์ ม.จ.กฤษณ์ตรี
สวัสดิ์วัฒน์ ม.จ.จิรฉัตร กิตติยากร ม.จ.ภัสเชษฐ รัชนี และ ม.ร.ว.กิตตินัดดา กิตติยากร
เป็นต้น ส่วนสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิ์วัฒน์ รวมทั้ง
เชื้อพระวงศ์ในอังกฤษอีกจำนวนหนึ่ง ต่างมีรายพระนามรวมเป็นส่วนหนึ่งของเสรีไทยใน
อังกฤษภายหลังสงครามโลกา ยุติลง (ดู ป๋วย อึ๊งภากรณ์ 2516:346-347)

การเคลื่อนไหวของพวกนิยมเจ้าทั้งที่สหรัฐอเมริกาและอังกฤษดังกล่าวข้างต้น
นี้ นอกเหนือจากความรู้สึกไม่พอใจต่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีอยู่ก่อนแล้ว
อาจอธิบายเพิ่มเติมได้อีกว่ามีแรงผลักดันและปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ที่เปิดให้พวกนิยมเจ้านี้
ประกาศตัวเป็นอิสระจากรัฐบาลหรือเป็นเสรีไทย ในประการแรกนั้นเชื้อพระวงศ์ไม่ได้
นิยมญี่ปุ่นมากเท่ากับกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ นับแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กล่าว
ได้ว่า ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายสนับสนุนกลุ่มผู้นำระบอบใหม่อย่างชัดเจน (ดู 3.1) โดยนัยนี้
เชื้อพระวงศ์จึงมิได้นิยมชมชอบหรือผูกพันกับฝ่ายญี่ปุ่น ในทางตรงข้ามเชื้อพระวงศ์กลับมีท่าที
ต่อต้านและหันไปนิยมฝ่ายตะวันตกซึ่งมีความคุ้นเคยและสนิทสนมมาแต่เดิม เมื่อกองทหาร
ญี่ปุ่นบุกรุกเข้ามาในประเทศไทย ความรู้สึกที่ว่าถูกบุกถูกและถูกยึดครองจากญี่ปุ่นนั้น จะเป็น

ความรู้สึกอีกส่วนหนึ่งที่ช่วยผลักดันให้ เชื้อพระวงศ์เคลื่อนไหวต่อต้าน โดยเฉพาะเชื้อ
 พระวงศ์ที่มีเงื่อนไขเปิดทางให้กระทำได้ เช่นอยู่ในดินแดนของฝ่ายสัมพันธมิตร เป็นต้น
 ในประการต่อมา เชื้อพระวงศ์ส่วนนี้ต่างอยู่ภายนอกประเทศ และมีอิทธิพลหรือมีอำนาจ
 อยู่บ้างในการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช คำร้องตำแหน่ง
 อัครราชทูตไทย มีความสัมพันธ์ที่ทั้งโดยส่วนตัวและทางการกับนายคอร์ดเวล ฮัลล์
 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอเมริกัน มีความชอบธรรมที่จะประกาศคัดขาด
 จากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยเหตุผลว่า "เมื่อญี่ปุ่นเข้ายึดครองประเทศไทย
 แล้ว ท่านไม่มีทางจะทราบได้ว่า คำสั่งจากกรุงเทพที่ส่งมายังท่าน เป็นคำสั่งของ
 รัฐบาลหรือคำบัญชาของผู้รุกรานด้วยกำลังอาวุธ" โดย "จะปฏิบัติตามคำสั่งที่แท้จริง
 ของรัฐบาลแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น ในฐานะที่เป็นผู้แทนองค์พระมหากษัตริย์
 และของประเทศไทยเสรีมีเอกราช" (กนคธีร์ ศุภมงคล 2527:66) และสามารถ
 ผลักดันให้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในการจัดตั้งขบวนการเสรีไทย ส่วน
 ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิ์วัฒน์ นั้น แม้ว่าพระองค์จะมีได้ทรงรับราชการตำแหน่ง
 ใดขณะนั้น แต่พระองค์ "ทรงกว้างขวางในหมู่ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ
 และกระทรวงกลาโหมของอังกฤษ" (2527:71) จึงมีอิทธิพลในระดับหนึ่งต่อรัฐบาล
 อังกฤษ ซึ่งได้ให้ความสำคัญต่อพระองค์ในข้อเสนอขอเข้าร่วมต่อต้านญี่ปุ่นเพื่อกอบกู้เอกราช
 ของประเทศไทย โดยรัฐบาลอังกฤษไม่รีรอที่จะแต่งตั้งพระองค์เป็นนายทหารสังกัดกองทัพอังกฤษ
 มียศเป็นพันตรี ในประการสุดท้ายคือเชื้อพระวงศ์ส่วนนี้ไม่ได้มีทรัพย์สินจำนวนมาก
 ในประเทศไทย สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงมีพระราชทรัพย์สินมากก็จริง แต่ถูก
 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สั่งริบทิ้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 (ดู 2.2) เชื้อพระวงศ์
 ส่วนนี้จึงมิได้เกรงกลัวต่อคำสั่งของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งในเรื่องการถอน
 สัญชาติ ประกาศเป็นชนชาติศัตรูและการยึดทรัพย์สินภายในประเทศไทย ปัจจุบันแวดล้อม
 ต่าง ๆ ตามที่กล่าวมานี้ มีส่วนทั้งโดยทางตรงและอ้อมที่ผลักดันให้เชื้อพระวงศ์กลุ่มนี้
 ได้เริ่มเคลื่อนไหวกลายเป็นส่วนแรกของพวกนิยมเจ้า ที่ทำการต่อต้านระบอบเผด็จการ
 ทหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม การต่อต้านของพวกนิยมเจ้านั้นนอกเหนือจากได้รวมตัวเข้า
 ร่วมปฏิบัติการทางทหารกับฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ยังได้ดำเนินการ
 ทำสงครามจิตวิทยากับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วย โดย ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช

ได้กล่าวปราศรัยต่อประชาชนชาวไทยผ่านวิทยุกระจายเสียงเรียกร้องให้ต่อต้านญี่ปุ่นนับตั้งแต่วันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช (2509 ก:14) กล่าวถึงกรณีนี้ว่า "การโฆษณาออกประเทศได้เริ่มขึ้นแต่วันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ด้วยการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่อเมริกันทำการกระจายเสียงทางวิทยุมายังเมืองไทย และตั้งแต่นั้นมาก็ได้ทำการกระจายเสียงอยู่ทุก ๆ วัน มิได้ขาดตลอดสงคราม" เขาใจว่ารายการวิทยุกระจายเสียงนี้มีอิทธิพลต่อภายในประเทศไทยอยู่บ้าง "เพราะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ออกคำสั่งห้ามคนไทยรับฟังสถานีดังกล่าว" (แถมสุข นุ่มนนท์ 2521:113)

อย่างไรก็ตาม การต่อต้านจากพวกนิยมเจ้าตลอดช่วงที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีอำนาจอยู่ถึงปี พ.ศ. 2487 ยังคงจำกัดตัวอยู่เฉพาะในหมู่เชื้อพระวงศ์ที่อยู่ภายนอกประเทศ โดยเฉพาะบรรดาเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มและบางส่วนที่ใกล้ชิดกับสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เจ้านายชั้นสูงที่อยู่ภายนอกประเทศแต่ยังคงมีพระราชทรัพย์สิ้นในประเทศไทยอยู่มาก กล่าวได้ว่ายังมีความหวั่นเกรงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และไม่ใคร่แสดงปฏิกริยาต่อต้านรัฐบาลโดยตรงในรูปของการเป็นเสรีไทย เช่นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ซึ่งทรง "นิยมอังกฤษ เค็มอังกฤษ" (กนดษีร์ ศุภมงคล 2527:71) แต่พระองค์ทรงไม่ยอมรับเป็นหัวหน้าเสรีไทยในอังกฤษ ตามคำขอร้องของกุ่มนักเรียนไทยในอังกฤษ นายป่วย อิงภากรณ์ (2516:341) กล่าวถึงกรณีนี้ว่า "พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ซึ่งประทับอยู่ในอังกฤษก็ทรงปฏิเสธคำเชิญให้เป็นหัวหน้า โดยรับสั่งว่าไม่ทรงประสงค์จะเกี่ยวกับการเมือง และทรงปฏิบัติราชการในกองรักษาดินแดนของอังกฤษอยู่แล้ว" พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ (2507:182-183) ทรงเล่าไว้ว่า

...เมื่อวันที่ 16 สมเด็จพระนางเจ้ารำไพฯ ซึ่งได้เสด็จกลับไปยังที่ประทับ ณ เวอรจิเนีย วอเตอร์ แลว ทรงโทรศัพท์มาถึงข้าพเจ้าและเล่าให้ฟังว่า ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน ไม่ยอมฟังคำสั่งของรัฐบาลไทยอีกต่อไป และไม่เห็นควมในการที่รัฐบาลยอมเลิกรบกับญี่ปุ่น จึงจะได้ตั้งคณะเสรีไทยขึ้นเพื่อช่วยทำการรบกับญี่ปุ่นต่อไป คนไทยที่อังกฤษหลายคนเห็นควม กว้างเตรียมจะเซาคณะเสรีไทยและทวนชิน (หมายถึง ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท) เป็นหัวหน้าของพวกนั้นที่ใน

อังกฤษ ในเรื่องเสรีไทยนี้ข้าพเจ้ายังคงตั้งใจไม่ได้อยู่อีกหลายวัน ต้องคิดแล้วคิดอีก และทุกอย่างที่ข้าพเจ้ายกใจขอเขาโดยมการคาดหมายล่วงหน้า จึงเป็นอันจะปล่อยใจเพียงนั้น คอยฟังเรื่องราวต่อไป เพราะยังตัดสินใจไม่ได้ว่าจะขอเขาควยดีหรือไม่... ที่คิดนานและตรึกตรองนานในเรื่องเสรีไทย ก็เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง...

ในที่สุดพระองค์ทรงตัดสินใจพระทัยไม่เข้าร่วม "ข้าพเจ้าตรึกตรองได้อย่างแน่นอนแล้วว่า จะไม่ขอเข้าคณะเสรีไทย จึงตกลงจะมีจดหมายไปยัง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช คืนวันที่ 3 มีนาคม" จดหมายนั้นพระองค์ทรงให้เหตุผลว่า

...ถ้าบัดนี้ข้าพเจ้าไปประณามอยู่ในพวกของเขอ ข้าศึกก็อาจจะใช้ความรู้สึกของคนทั้งที่ฉันใดกล่าวแล้วเบื้องตน (คือความรู้สึกสงสัยว่า ข้าพเจ้าอยากได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน-จ.จ.) มาทำลายความเชื่อถือในพวกเขาคือเสียชื่อเสียงเป็นพวกไม่ดี...

ส่วนพวกนิยมเจ้าที่อยู่ภายในประเทศไทยยังคงจำยอมต่อระบอบเผด็จการทหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่ไม่เปลี่ยนแปลง กล่าวกันว่า "ในระหว่างมหาสงครามโลกเมื่อเสรีไทยก่อหวอดขึ้นในสหรัฐอเมริกา เจ้าและขุนนางในเมืองไทยที่อยู่เงี้ยบอยู่นานได้เริ่มฟักตัวขึ้นและมีการเคลื่อนไหว" (ไสว สุทธิพิทักษ์ 2526:656) แต่เป็นที่เข้าใจได้ว่ายังไม่มีการหรือปฏิบัติการต่อต้านรัฐบาลจากพวกนิยมเจ้าอย่างเป็นทางการใด เชื่อพระวงศ์ยังคงมุ่งสนใจวิชาการ-วัฒนธรรมไทย และประกอบกิจการค้า-ธุรกิจของตนอยู่เช่นเดิม มากกว่าจะหันมาสนใจปัญหาเอกราชและการต่อต้านญี่ปุ่น อาจจะมีความคิดไม่เห็นด้วยกับการดำเนินนโยบายสงครามของรัฐบาล แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีการเคลื่อนไหวแต่อย่างใด และดูเหมือนยังคงสงวนท่าทีและจำยอมต่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่มาก กรณี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะเป็นตัวอย่างสำหรับท่าทีของเชื้อพระวงศ์ภายในประเทศไทยได้ กล่าวคือในขณะที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมต่อต้านญี่ปุ่นกับกลุ่มปรีดี-พลเรือน ซึ่งได้ทาบตามให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ร่วมคณะกับนายสงวน ตุลารักษ์ เดินทางไปติดต่อกับเสรีไทยในสหรัฐอเมริกา "ภายหลังที่พยายามชักชวน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อยู่เดือนเศษไม่เป็นที่ตกลงกัน" (ฉันทนา 2522:132) แต่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กลับยอมรับการระดมพลเป็นทหารขึ้นไปรบบริเวณรัฐเซียงตุง เข้าใจว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังคงเกรงกลัวอิทธิพลของจอมพล ป. พิบูลสงครามอยู่ไม่น้อย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวภายหลังสงครามมา

ถึงกรณีไม่เข้าร่วมต่อต้านญี่ปุ่นว่า "คุณสงวนตัวเองชวนข้าพเจ้าไปจุงกิง และที่ข้าพเจ้าไม่ไปจะภัยใหญ่ เพราะญี่ปุ่นรู้ว่าคุณเสนีย์เป็นเสรีไทยในขณะนั้น แล้วข้าพเจ้าไปหาท่านปริศน์บ่อย ๆ ญี่ปุ่นอาจจะจับเป็นอาชญากรก็ได้" (รายงานประมุขสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 35/2489 7 พฤษภาคม 2489) อย่างไรก็ตามพวกนิยมเจ้าภายในประเทศไทยจะเริ่มหวนกลับมาเคลื่อนไหวทางการเมืองอีกครั้งภายหลังสงครามโลกฯ ยุติลง อันเป็นผลเนื่องมาจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หมกอำนาจอไป และการผลักดันของพวกนิยมเจ้าที่เคลื่อนไหวเสรีไทยอยู่ภายนอกประเทศ ได้เรียกร้องฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งขึ้นมาใช้อำนาจแทนฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2487 ให้มีการปลดปล่อยนักโทษการเมืองหรือพวกนิยมเจ้าที่ถูกคุมขัง และให้มีการปรับปรุงรัฐธรรมนูญเพื่อประชาธิปไตยอันแท้จริง

ควรกล่าวไว้ในที่นี้ว่าการต่อต้านจากพวกนิยมเจ้าที่ก่อตัวอยู่ภายนอกประเทศนั้น มีการเคลื่อนไหวอยู่ 2 สายด้วยกัน สายแรกมี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นแกนนำ แนวคิดของสายนี้มีท่าทีที่เป็นไปได้มากกว่า ต้องการสนับสนุนการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข หรือ "การปกครองแบบรัฐธรรมนูญมีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย" แนวคิดนี้จะค่อย ๆ เริ่มก่อตัวในระหว่างสงครามโลกฯ และปรากฏชัดเจนหลังจากนั้น ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้แสดงออกถึงแนวคิดนี้ภายหลังต่อมาอย่างชัดเจน ความว่า "ในบรรดามุคคณผู้มีการศึกษา ซึ่งถือว่าตนมีความนิยมหนักไปในทางกษัตริย์นิยม น้อยคนนักที่ปรารถนาจะได้เห็นเมืองไทยถอยหลังเข้าคลองไปสู่การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ส่วนมากยังชอบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย" (2509 ช:262-263)* แต่พื้นฐานของสายนี้มีทัศนคติต่อต้านการสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญภายใต้

* อันที่จริงแนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ในท่าทีที่สนับสนุนการปกครองแบบรัฐธรรมนูญมีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายดังกล่าวนี้ จะปรากฏชัดเจนหลังจากเข้าสู่ช่วงสมัยเผด็จการทหารของยุคจอมพล ถนอม กิติขจร แล้ว ซึ่งเป็นช่วงที่พวกเชื้อพระวงศ์ (พรรคประชาธิปไตย) กำลังแข่งขันกับกลุ่มทหารบก โดยต้องการเน้นในรูปของวิถีระบอบรัฐสภาซึ่งเป็นฐานอำนาจของพวกเชื้อพระวงศ์ อย่างไรก็ตามถือได้ว่าแนวคิดดังกล่าวนี้น่าจะเป็นรูปเป็นร่างหรือเป็นที่ยอมรับของเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มในช่วงหลัง

การนำของกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ อย่างเท่าที่เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
พร้อมที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินให้แก่ปวงชนชาวไทยอยู่แล้ว "หากแต่
ผู้ก่อการไปชิงก่อการเสียก่อน" ทำให้การเปลี่ยนการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น
"เหมือนกับว่าโคโคคนค้นโพธิ์ค้นไพที่เคยให้รม แล้วปลุกคนต่ำแยขึ้นแทนที่ ทั้งนี้เพราะล้ม
อำนาจพระมหากษัตริย์ ที่ปกครองเป็นพ่อเมืองลงไปแล้ว ไม่มีอะไรใหม่ที่ดีกว่ามาแทน"
การปกครองหลัง พ.ศ. 2475 ในทัศนะของสายนี้มองว่า "การปกครองที่เริ่มจะเป็น
ประชาธิปไตย จึงเปรียบเสมือนครกกลิ้งลงเขาไปเป็นเผด็จการ" (ดู ม.ร.ว. เสนีย์
ปราโมช 2509 ก:411-413) ค่ายพื้นฐานที่มีทัศนะต่อต้านการสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญ
ของกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ดังกล่าวนี้ ในทางหนึ่งผลักดันให้สายนี้หันไปเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์
เพื่อเป็นศูนย์รวมพลังของพวกนิยมเจ้าตามที่กล่าวมาแล้ว ในอีกทางหนึ่งจะผลักดัน
ให้สายนี้เรียกร้องให้มีการแข่งขันในวิถีระบอบรัฐสภา ดังที่ทัศนะที่กล่าวว่า การปกครอง
ของกลุ่มผู้นำระบอบใหม่เป็นเผด็จการ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช กล่าวถึงการปกครอง
สมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามว่า "เป็นไปในทำนองเผด็จการ" (2509 ก:54) เผด็จการ
ในความหมายของสายนี้คือการมีบทบาทเฉพาะกาล การห้ามพระบรมวงศานุวงศ์ยุ่งเกี่ยวการ
เมือง และการขึ้นมามีอิทธิพลของข้าราชการประจำทหาร สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่หลักการ
การเคลื่อนไหวของสายนี้ที่เห็นว่าต้องการประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

การเคลื่อนไหวของสายนี้ได้สะท้อนออกในปัญหาที่เห็นว่า "จะให้หลักประกัน
แก่ประชาชนชาติไทยในประชาธิปไตยอันแท้จริง มิให้เผด็จการเข้าเคลือบแฝง" พร้อมกับ
ได้กำหนดเป้าหมายทางการเมืองภายในไว้ว่า "รัฐบาลตามรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย
จะได้รับการกระทำให้สมบูรณ์ในประเทศไทยหลังจากประเทศได้รับเอกราชกลับคืนมา" และ
"เสรีไทยจะให้มีการปลดปล่อยกลุ่มนักโทษการเมืองทั้งหมด" (Nai Samret 1945:94)
รวมทั้งประกาศให้การสนับสนุนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล โดย "เสรีไทย

(เชิงอรรดต่อ)

สงครามโลกา ใหม่ ๆ ทั้งนี้เพราะการแข่งกันภายในวิถีระบอบรัฐสภาเป็นช่องทางเดียว
ที่เหลืออยู่ซึ่งเชื้อพระวงศ์ขุนหมื่นหรือพวกนิยมเจ้า จะสามารถเข้ามาทำการแข่งขันกับฝ่าย
นายปรีดี พนมยงค์ ในขณะนั้นได้ (ดู 4.2)

จะไม่ยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องกับกาสรบราชสมบัติของพระมหากษัตริย์" (1945:94) อันหมายถึง "จะไม่ยอมให้ขบวนการทองคอกอยู่ในบังคับของเจ้านายอื่นใดเลย นอกจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล" (กนตธีร์ ศุภมงคล 2527:74)

สายที่สองมีม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิ์วัฒน์ ทรงเป็นแกนนำ แนวคิดของสายนี้อาจกล่าวได้ว่ามีแกนกลางไปในทำนองเดียวกับสายแรก คือมีแนวโน้มนำเป็นไปได้เช่นกันว่าต้องการหันมาสนับสนุนการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ อันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่สายนี้ไม่ได้แสดงออกหรือประกาศทางหลักการอย่างชัดเจนเท่ากับสายแรก มีเพียงสิ่งที่ ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท ทรงเห็นว่าต้องการจะเห็นความสามัคคีเกิดขึ้นในไพร่ประเทศอย่างแท้จริง และให้มีประชาธิปไตยอย่างแท้จริงเกิดขึ้นด้วย * อย่างไรก็ตาม ท่าทีของสายนี้ถูกสายแรกมองว่า มีความพยายามหรือต้องการหวนกลับมาสนับสนุนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ตามรายงานของนายมีนีสานะเสน ซึ่ง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้จัดส่งมาช่วยก่อตั้งคณะเสรีไทยในอังกฤษ มีความเห็นต่อท่าทีของ ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท ว่า "มีเจตนาที่จะเข้ามาฟื้นฟูระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชขึ้นในไพร่ประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง" (อ้างถึงใน นันทนา 2522:184) และดูเหมือนว่าสายแรกมีความหวาดระแวงว่าสายที่สองอาจจะต้องการอ้างสิทธิในราชบัลลังก์ไทยอันมีมาแต่เดิมของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีอยู่ด้วย เห็นได้จากในการจัดตั้งคณะเสรีไทยที่อังกฤษนั้น นายมีนีสานะเสน

* ข้อเสนอทางการเมืองของ ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท และการเคลื่อนไหวของกลุ่มเชื้อพระวงศ์ในอังกฤษช่วงสมัยสงครามโลกา ยังไม่ปรากฏชัดเจนนัก เข้าใจว่าน่าจะมียู่ในแฟ้มเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษซึ่งปัจจุบันเปิดเผยให้ใช้แล้ว แต่ในไพร่ประเทศไทยยังไม่มีเอกสารชุดดังกล่าวโดยตรง มีบ้างที่ผ่านจากงานเขียนของคนไทยที่มีโอกาสใช้เอกสารดังกล่าวนี้ แต่ประเด็นที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของเสรีไทยในอังกฤษในการต่อต้านรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม และกลุ่มเชื้อพระวงศ์ในอังกฤษมีความประสงค์ทางการเมืองภายในอย่างไร มักไม่ได้มีการหยิบยกขึ้นมาอธิบายเลย (ดู

Charivat Santaputra 1985 : 324-328 ; กนตธีร์ ศุภมงคล 2527 : 70-77)

สถานะเสน ได้วางหลักการไว้ว่า หากพระบรมวงศานุวงศ์ที่ประทับอยู่ในอังกฤษ ประสงค์ จะสมัครเข้าร่วมเสรีไทย "ก็จะต้องมีไม่มีความทะเยอทะยานส่วนพระองค์อย่างใดทั้งสิ้น เสรีไทยไม่ต้องการให้มีการยกปัญหาเรื่องการสืบราชสมบัติ" (กนต์ธีร์ ศุภมงคล 2527:74) ความสำเร็จที่ระวางดังกล่าวนี้ ยังผลให้เชื้อพระวงศ์ส่วนนี้ (สายที่สอง) มี ลักษณะเฉพาะและเคลื่อนไหวอยู่อีกด้านหนึ่งของพวกนิยมเจ้า

การเคลื่อนไหวของสายที่สองปรากฏออกในแง่ที่ว่าต้องการ "จะเห็นความ สามัคคี เกิดขึ้นในไพร่ประเทศอย่างแท้จริง และให้มีประชาธิปไตยอย่างแท้จริงเกิดขึ้นด้วย" (บันทึกของ ม.จ.ศุภสวัสดิวงศ์สนิท สวัสดิวัฑฒัน อ้างถึงใน ฉันทนา 2522:254) "ความสามัคคี" และ "ประชาธิปไตย" อย่างแท้จริงในความหมายของ ม.จ.ศุภสวัสดิค ์วงศ์สนิท ตามที่กล่าวนี้ เข้าใจว่าพระองค์ทรงหมายถึงหรือต้องการให้มีการปลดปล่อย นักโทษการเมือง และคืนสิทธิทางการเมืองให้แก่เจ้านาย รวมไปถึงการยกเลิกบทเฉพาะ กาลเพื่อเปิดการแข่งขันไปสู่วิถีทางระบอบรัฐสภา ข้อพิพจนันสิ่งเหล่านี้มีร่องรอยปรากฏให้เห็น บ้างในช่วงที่พระองค์ทรงเปิดเจรจากับนายจำกัศ พลาญกูร ซึ่งเดินทางไปอยู่ประเทศจีน ในขณะนั้น ม.จ.ศุภสวัสดิค ์วงศ์สนิท ทรงแสดงวัตถุประสงค์ทางการเมืองภายในในการร่วม ท่อต้านญี่ปุ่น ความว่า "ผมเองไม่ต้องการอะไรมาก นอกจากขอให้เป็ประเทศไทย กันจริง" คือเป็น "ประชาธิปไตยที่มี Fair Play แล้วก็เสรีภาพโดยสมบูรณ์" และพระองค์ทรงถามถึงท่าทีของกลุ่มภายในประเทศที่มีต่อกลุ่มนักโทษการเมืองว่า "สำหรับ เรื่องนักโทษการเมืองเล่าจะว่าอย่างไร?" (บันทึกประจำวันของนายจำกัศ พลาญกูร อ้างถึงใน ฉันทนา 2522:115) ร่องรอยดังกล่าวนี้จะปรากฏชัดขึ้นหลังจากเสรีไทย อังกฤษสามารถติดต่อกับกลุ่มต่อต้านญี่ปุ่นภายในประเทศ ม.จ.ศุภสวัสดิค ์วงศ์สนิท ทรงเรียก ร้องให้นายปรีดี พนมยงค์ ทำการปลดปล่อยนักโทษการเมือง และเมื่่นไปได้มากกว่า พระองค์ทรงเสนอให้ยกเลิกบทบัญญัติที่กำหนดให้เจ้านายอยู่เหนือการเมืองแก่นายปรีดี พนมยงค์ ด้วย (ดู 4.1)

ขณะเดียวกันนั้นกล่าวกันว่า การเคลื่อนไหวของสายนี้ ได้มีความพยายามเจรจา ผ่าน พล.ร.อ.ลอร์ด หลุยส์ เมานต์แบตเต็น ผู้บัญชาการทหารสูงสุดฝ่ายสัมพันธมิตรใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ นาวาเอกมิลตัน ไมล์ (Milton E. Miles)

ผู้บังคับบัญชาหน่วย โอ. เอส. เอส. ในประเทศจีน เพื่อตกลงเห็นชอบกับข้อเสนอให้มีการรื้อฟื้นอำนาจของระบอบพระมหากษัตริย์ที่มีมาแต่เดิม (Miles 1967:166 อ้างถึงใน Hikschi 1976:41) และกล่าวกันว่าสายนี้มีความพยายามผลักดันหรือยื่นข้อเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษช่วงภายหลังสงครามยุคใหม่ ๆ ควบคู่กับการที่จะหวนกลับมาใช้อำนาจทำการจัดตั้งรัฐบาลนิยมเจ้าขึ้นในประเทศไทย โดยอาศัยกลุ่มเชื้อพระวงศ์ที่ร่วมขบวนการเสรีไทยในอังกฤษนั้น เสนอชื่อเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและจัดตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการกำจัดพหุบาทและอิทธิพลของคณะราษฎรออกไป (Nadd, Research and Intelligence Service, Dos, Nov 24, 1945 อ้างถึงใน Surachart Bumrungsuk 1985:24-25)

อย่างไรก็ดี การเคลื่อนไหวของพวกนิยมเจ้าทั้ง 2 สายตามที่กล่าวมาแล้ว มีลักษณะเป็นแนวร่วมที่ต่างส่งผลกระทบต่อคตินรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามอยู่ภายนอกประเทศ และค่อย ๆ ทวีความเข้มแข็งยิ่ง ๆ ขึ้น เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายไถ้ชัยชนะ และรุกคืบหน้าเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันจะเปิดทางให้พวกนิยมเจ้าทั้ง 2 สายนี้สัมพันธ์เข้ากับกลุ่มต่อต้านญี่ปุ่นภายในประเทศ นำโดย นายปรีดี พนมยงค์ ควบคู่การเชื่อมเข้ามาเคลื่อนไหวอยู่ "ปีกขวา" ของขบวนการเสรีไทยแสวงหาจุดทางกลับขึ้นสู่อำนาจ และจะมีส่วนสำคัญที่ผลักดันให้พวกนิยมเจ้าโดยรวม หวนกลับขึ้นมาบีบบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองภายในภายหลังสงครามโลกา โดยสายแรกจะเริ่มกลับมาบีบบทบาทภายหลังสงครามฯ ร่วมปรับปรุงรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 เพื่อผลักดันการเมืองไปสู่ระบอบรัฐสภา และเคลื่อนไหวอยู่เชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จพระราชดำเนินนิวัติประเทศ ส่วนสายที่สองจะเริ่มเข้ามาในช่วงปลายสงครามฯ เรียกร้องทางการเมืองภายใน เสนอให้ปลดปล่อยนักโทษการเมืองและคืนสิทธิทางการเมืองแก่เจ้านาย (ดู 4.1) ทั้งนี้ควบคู่การประนีประนอมและการประสานจากฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งขึ้นมามีอำนาจแทนฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงครามในปี พ.ศ. 2487 เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาหลักการเอกราช-อธิปไตยของชาติภายหลังสงครามฯ และควบคู่คาดหวังเพื่อดึงพวกนิยมเจ้าเข้ามาเป็นพันธมิตร ร่วมต่อต้านการกลับมาใช้อำนาจของฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งได้ใช้อำนาจเผด็จการจนกลายเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและผลักดันให้มีการ

เคลื่อนไหวต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่

3.3 การต่อต้านภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่

การบุกรุกเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่นนั้น มิใช่เป็นเพียงเงื่อนไขสำคัญที่ เปิดทางให้พวกนิยมเจ้าเริ่มเคลื่อนไหวต่อต้านระบอบเผด็จการทหารจอมพล ป. พิบูล- สงคราม ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว หากแต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มผู้นำระบอบใหม่ เริ่มแตกแยกอีกด้วย โดยเฉพาะระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ ฝ่ายหนึ่ง กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม อีกฝ่ายหนึ่ง ในปัญหาว่าด้วยการใช้อำนาจเผด็จการและจะกลายเป็นปัญหา ที่เข้าไปผลักดันให้นายปรีดี พนมยงค์ หันมาเคลื่อนไหวต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยการปฏิเสธนโยบายสงครามของรัฐบาลและจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นขึ้น โดยเสนอให้ หันไปติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรและหาทางล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อต่อต้าน ญี่ปุ่น ขอเสนอตั้งกล่าวว่ามีผลเข้าไปรวมเอากลุ่มต่าง ๆ ที่ไม่พอใจจอมพล ป. พิบูลสงคราม อันได้แก่ กลุ่มผู้นำอีสาน และกลุ่มทหารเรือ รวมทั้งบางส่วนจากกลุ่มทหารบก - ตำรวจ เข้ามาเป็นแนวร่วมล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2487

เมื่อแรกกองทัพญี่ปุ่นเปิดฉากบุกรุกเข้ามา นายปรีดี พนมยงค์ แม้ว่าจะ มีแนวคิดขัดแย้งกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่บ้างในหลักการการรักษาความเป็นกลาง ตามที่ไคโปประกาศไว้ แต่เป็นที่เข้าใจว่า เขาทั้งสองยังคงมีความเห็นพ้องกันในหลักการใหญ่ คือควรรุกคืบสู้รบและเปิดเจรจากับฝ่ายญี่ปุ่น ซึ่งที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีมติตกลงเพียงให้ กองทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทย ครั้นถึงวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2484 คณะรัฐมนตรี ได้เปิดประชุมตอนเช้า (เวลา 10.05 นาฬิกา) เพื่อพิจารณาข้อเสนอใหม่ของฝ่ายญี่ปุ่น ซึ่งต้องการยกเลิกข้อตกลงเพียงการอนุญาตให้เดินทัพผ่าน มาเป็นพันธมิตรทางทหารกับ ฝ่ายไทย จอมพล ป. พิบูลสงคราม และรัฐมนตรีส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันในความจำเป็น ของสถานการณ์ขณะนั้น มีเพียงนายปรีดี พนมยงค์ โต้กล่าวคัดค้านไม่เห็นด้วย ด้วยว่า "จะเสียเกียรติทั้งสิ้นทั้งสอง" และเน้นว่าควรรุกคืบสู้รบ "ให้ฝ่ายญี่ปุ่นปฏิบัติตาม สัญญาที่ไคโปตกลงไป แล้วเมื่อเขาไม่ปฏิบัติตามเขาเองก็ต้องเป็นฝ่ายที่ผิด เราควรรพยายาม ทำให้เป็นไปตามข้อที่ไคโปตกลงกัน" แต่ในที่สุด "ที่ประชุมตกลงให้ดำเนินการทหารร่วมกัน" (อ้างอิงใน จีวรวรรณสูตร, ผู้รวบรวม 2526:59-71) ในบ่ายวันเดียวกันนี้ (เวลา

14.00-16.05 นาฬิกา) นายปรีดี พนมยงค์ ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติควบคุมกิจการธนาคาร (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2484 หลักการสำคัญ "การจำหน่ายธนบัตรแลกเปลี่ยนกับสิ่งอันชอบด้วยกฎหมายที่จะประกอบขึ้นเป็นทุนสำรอง" ซึ่งอาจจะเป็น "ทองคำ" หรือ "เงินเยน" และร่างพระราชบัญญัติเงินตรา (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2484 นายปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวเห็นว่าทั้งนี้เพื่อ "พยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะรักษาค่าของเงินตรานี้ให้คงอยู่เสมอ เว้นไว้แต่เมื่อมีสิ่งนอกอำนาจที่จะมีขึ้นซึ่งเราไม่สามารถระงับหรือประทั่งได้ ถ้าเช่นนั้นก็ยอมไปตามเหตุการณ์" (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 2/2484 (วิสามัญ) 12 ธันวาคม 2484) ความพยายามรักษาเงินตราของนายปรีดี พนมยงค์ ดังกล่าวนี ในเวลาต่อมาจะเป็นปัญหานำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อมีการพิจารณาเรื่องเงินกู้ให้แก่องค์การยูเอ็นไอ กระจายไปประเทศ และกลายเป็นจุดเริ่มแรกที่ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับนายปรีดี พนมยงค์ ต้องแตกแยกออกจากกัน เนื่องจากไม่สามารถเห็นพ้องต้องกันในหลักการใหญ่ อีกต่อไปได้

ควรกล่าวไว้ในที่นี้ว่าท่าทีระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ปรากฏในคณะรัฐมนตรีครั้งสำคัญ ๆ คือวันที่ 8, 12 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ตามที่กล่าวมาแล้ว แม้จะมีร่องรอยแสดงให้เห็นว่ามีความคิดแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่บุคคลทั้งสองยังคงเห็นพ้องต้องกันในหลักการใหญ่ได้ และดูเหมือนว่าต่างฝ่ายต่างให้ความเคารพต่อกันและกันอยู่มาก ในครั้งที่ประชุมคณะรัฐมนตรีพิจารณาเรื่องข้อเสนอของฝ่ายยูเอ็นไอ ซึ่งต้องการยกระดับความสัมพันธ์ขึ้นเป็นพันธมิตรทางทหารนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้คัดค้านแต่ในตอนท้ายได้เห็นว่า "ที่ผมพูดนี้เห็นแก่ท่านนายกรัฐมนตรี ไม่อยากให้ท่านนายกาต้องเสีย" ส่วนจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็มีท่าทีให้เกียรติต่อข้อคัดค้านของนายปรีดี พนมยงค์ อยู่มากเช่นกัน โดยหันไปเน้นว่ามีความจำเป็นทางสถานการณ์บังคับเกี่ยวกับ การพูด (ของนายปรีดี) นั้นถูก แต่คิดว่าไม่มีทางอื่น" (อ้างถึงใน จีวรบรรณสูตร, ผู้รวบรวม 2526:62) อาจกล่าวได้ว่า ความเห็นพ้องต้องกันในหลักการใหญ่ ระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังคงดำรงอยู่จนถึงเมื่อมีการพิจารณาเรื่องเงินกู้ให้แก่องค์การยูเอ็นไอ ภายใต้อาณัติของประเทศไทย ซึ่งเข้าใจว่าน่าจะอยู่ในช่วงวันที่ 13-14 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ความขัดแย้งอย่างรุนแรงในปัญหาเรื่องเงินกู้นี้ ผลักดันให้จอมพล

ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีแนวคิดต้องการใช้อำนาจเด็ดขาดและเน้นเอกภาพภายในคณะ
รัฐบาลในยามสงคราม (ดู 3.1) เลือกทางสลายนายปรีดี พนมยงค์ ออกจากคณะ
รัฐบาล โดยกระทำการผ่าน พล.ท.อ.อดุล อดุลเดชจรัส รัฐมนตรีสั่งราชการแทนนายกรัฐมนตรี
มนตรี เป็นผู้ลงนาม เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เรื่องแต่งตั้งซ่อมผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์เพิ่มเติม ซึ่งรัฐบาลได้เสนอ พล.ท. พระยาพหลพลพยุหเสนา และ
นายปรีดี พนมยงค์ สำหรับนายปรีดี พนมยงค์ "ถ้าสภาผู้แทนราษฎรลงมติตั้งเป็นผู้
สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้ว ก็เป็นอันพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง"
พล.ท. พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ขอลอนตัว สภาผู้แทนราษฎรจึงลงมติแต่งตั้งนายปรีดี
พนมยงค์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ด้วยคะแนนเสียง 76:1 (รายงานประชุม
สภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 3/2484 (วิสามัญ) 16 ธันวาคม 2484)

มักกล่าวกันว่าเหตุที่นายปรีดี พนมยงค์ ต้องออกจากคณะรัฐบาล ไปดำรง
ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ ในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ข้างต้นนี้ เป็นผลมาจาก
ความไม่พอใจที่ฝ่ายญี่ปุ่นมีต่อนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งมีท่าที "เอนเอียงไปทางอังกฤษ
คณะรัฐมนตรีจะมีความคิดเห็นร่วมกับญี่ปุ่นด้วยประการใด ๆ ก็ทำไปไม่สะดวก" (อดุล
อดุลเดชจรัส อ้างถึงใน สุพจน์ คานตระกูล, บูรพกรรม 2522:90) หรือ "ชาวพเจ้าเป็น
ผู้ชักชวนไมตรีระหว่างญี่ปุ่นกับไทย" (ปรีดี พนมยงค์ 2516 ก :62) แต่สิ่งสำคัญที่
ไม่อาจปฏิเสธได้นั้นมีความสัมพันธ์มาจากการขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างจอมพล ป. พิบูล-
สงคราม กับนายปรีดี พนมยงค์ อยู่ด้วย และจะกลายเป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อของการแตกแยก
ภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ ระหว่างฝ่ายหนึ่ง นำโดย นายปรีดี พนมยงค์ กับอีกฝ่ายหนึ่ง
นำโดย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งนี้เพราะผลพวงจากความขัดแย้งดังกล่าวเข้าใจว่าเป็น
เหตุการณ์ที่ทำให้ผู้นำฝ่ายพลเรือประจักษ์ชั้วว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มใช้อำนาจ
เผด็จการจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ข้อพิพาทนี้ไม่มีหลักฐานร่วมสมัยยืนยันได้
อย่างชัดเจน แต่มีร่องรอยปรากฏในงานเขียนภายหลังต่อมาของนายปรีดี พนมยงค์ 2 ชิ้น
ด้วยกัน ในชิ้นแรกนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้มีความพยายามที่จะอธิบายว่า การดำเนิน
นโยบายสงครามเข้าร่วมกับฝ่ายญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกฯ นั้น เป็นผลมาจากมีการรวบรวม
อำนาจเข้าสู่ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้ใช้อำนาจ
สิทธิ์ขาด ในการดำเนินนโยบายสงครามนับแต่วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 (ดู 2521:

44-45) ส่วนในชั้นที่สองนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้เห็นว่า เมื่อมีการแต่งตั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด จึงเปิดโอกาสให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใช้อำนาจเด็ดขาดบ้าง ๆ ขึ้น แลวนำประเทศเข้าสู่สงครามโลกา (ดู 2517.ด : 170-171) อาจกล่าวได้ว่า "เด็ดขาด" ในความหมายของนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นคือ "ลัทธินายทหารผู้ใหญ่อำนาจเด็ดขาด ในการปกครองประเทศ" (ดู ปรีดี พนมยงค์ 2526 ก:451) อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งในครั้งนี้ซึ่งยังผลให้นายปรีดี พนมยงค์ ต้องออกจากคณะรัฐบาล จะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ผลักดันให้นายปรีดี พนมยงค์ หันมาเคลื่อนไหวต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยการเริ่มจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นขึ้น ทั้งนี้โดยมีหลักการสำคัญเพื่อกอบกู้เอกราช อธิปไตยสมบูรณ์ของชาติไทย และเพื่อเป็นการต่อสู้ยืนหยัดอยู่ข้างประชาธิปไตยหรือฝ่ายสัมพันธมิตร

การต่อต้านญี่ปุ่นของนายปรีดี พนมยงค์ นั้น ในแง่แนวคิดอาจจะเริ่มมีขึ้นจริงนับแต่กองทัพญี่ปุ่นบุกรุกเข้ามาเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 แต่ในด้านการจัดตั้งองค์การใดคติน่าจะเป็นไปได้ว่ามีการเคลื่อนไหวหลังจากนั้นอีกระยะหนึ่งซึ่งนานพอควร ทั้งนี้ เพราะข้อควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณาอีกอย่างหนึ่งก็คือ ภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ที่มีท่าทีต่อต้านต่างไปจากพวกนิยมเจ้าในระดับพื้นฐาน พวกนิยมเจ้านั้นไม่มีความลงใจที่จะคัดค้านประกาศตัวต่อต้านญี่ปุ่น เนื่องจากในประการแรกพวกนิยมเจ้าไม่ได้มีความสัมพันธ์หรือนิยมฝ่ายญี่ปุ่น และในประการที่สองพวกนิยมเจ้าไม่พอใจรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่ก่อนแล้ว การต่อต้านญี่ปุ่นจึงเท่ากับเป็นการต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไปในตัวด้วย ท้ายเหตุนี้จึงเห็นได้ว่าพวกนิยมเจ้าเริ่มเคลื่อนไหวจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นหรือเสรีไทยในทันทีที่รัฐบาลคัดค้านใจยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทัพผ่าน (ดู 3.2) ส่วนกลุ่มปรีดี-พลเรือน นั้น แม้ว่าจะไม่ได้แสดงอาการนิยมญี่ปุ่นอย่างออกหน้า เช่นที่เกิดแก๊งทหารบกและกลุ่มชาตินิยมหลวงวิจิตรวาทการก็ตาม แต่กล่าวได้ว่าอิทธิพลของฝ่ายญี่ปุ่นครอบคลุมถึงกลุ่มปรีดี-พลเรือนอยู่ไม่น้อยทั้งโดยตรงและอ้อม นายปรีดี พนมยงค์ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับฝ่ายญี่ปุ่นตลอดช่วงหลังเปลี่ยนการปกครอง พ.ศ. 2475 ในปี พ.ศ. 2479 ขณะที่นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเดินทางกลับจากสหรัฐอเมริกา ได้แวะเยือนญี่ปุ่นและ "ได้มีการเจรจากับผู้นำฝ่ายญี่ปุ่นกว่า 20

เรื่อง" เพื่อขอความร่วมมือและช่วยเหลือโครงการต่าง ๆ อาทิ การปรับปรุงแม่น้ำเจ้าพระยา การกู้เงินมาสร้างทางรถไฟและพัฒนาทรัพยากร การปรับปรุงอุตสาหกรรมซึ่งไทยเสียเปรียบอยู่ การแก้ไขสนธิสัญญาพาณิชย์และการเดินเรือ การธนาคารและการว่าจ้างเชิญูผู้เชี่ยวชาญจากญี่ปุ่น เป็นต้น ผลในครั้งนั้นฝ่ายญี่ปุ่นได้ตอบแทนการเยือนของนายปรีดี พนมยงค์ ด้วยการ "จัดส่งคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยสมาชิกของสมาคมพ่อค้าและอุตสาหกรรมแห่งญี่ปุ่นเดินทางมาเยือนไทย" หลังจากนั้น ทั้งสองฝ่ายได้ตกลง "จัดตั้งสำนักงานความร่วมมือทางการค้าระหว่างไทย-ญี่ปุ่น" ขึ้น (ทวี ชีระวงศ์เสรี 2524:64) ในปี พ.ศ. 2480 นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ ได้ลงนามข้อตกลงใน "สนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย และ การเดินเรือระหว่างไทยกับญี่ปุ่น" และในปีเดียวกันนี้คือคราวที่ญี่ปุ่นประจำไทย (นาย Ishii Itaro) ได้รายงานไปถึงกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นว่า

...แม้ว่ารัฐบาลจะแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายทหารซึ่งมีหลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกลาโหมเป็นผู้นำ กับฝ่ายพลเรือนซึ่งมีหลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศเป็นผู้นำ แต่ทั้งสองฝ่ายต่างก็มีความคิดที่จะพึ่งพาญี่ปุ่นไว้ต่อต้านอังกฤษและฝรั่งเศสเหมือนกัน... (Dro. No. L. 3.3.0 8-12 "Report from Yatabe to Hirota" อ้างถึงใน ทวี ชีระวงศ์เสรี 2524:71)

สิ่งเหล่านี้น่าจะชี้ให้เห็นได้ว่าแนวคิดของญี่ปุ่นในเรื่อง "ระเบียบใหม่แห่งเอเชีย" และ "เอเชียสำหรับชาวเอเชีย" มีอิทธิพลต่อนายปรีดี พนมยงค์ ด้วย ดังนั้น การเคลื่อนไหวจัดตั้งองค์การไคคินคอต้านญี่ปุ่นสำหรับนายปรีดี พนมยงค์ นั้น จึงน่าจะไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นในทันทีที่รัฐบาลตกลงยินยอมให้กองทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านคังที่มีการอธิบายกันมาตลอด อาจกล่าวได้ว่าความสนใจที่จะจัดองค์การคอต้านญี่ปุ่นมีอยู่ในตัวนายปรีดี พนมยงค์ และที่สำคัญคือเมื่อพิจารณาเหตุการณ์การจัดตั้งองค์การไคคินคอต้านญี่ปุ่นของนายปรีดี พนมยงค์ นั้น มีพื้นฐานก่อตัวมาจากปัญหาทางการเมืองภายในของไทยเอง คือ ปัญหาว่าด้วยการใช้อำนาจเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงเป็นไปได้มากกว่าการจัดตั้งองค์การคอต้านญี่ปุ่นภายในประเทศ จะก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างในทางปฏิบัตินี้ปรากฏในช่วงภายหลังจากนายปรีดี พนมยงค์ ขึ้นไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ แล้ว

ในบรรดาคำอธิบายเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยที่ผ่านมา เช่น แดมสุข มูนนท์ (2521) อัญชลี สุคติ (2525) และ John B. Haseman (1978)

เป็นต้น โค้ชอธิบายการต่อต้านญี่ปุ่นภายในประเทศไทยหรือการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นของ นายปรีดี พนมยงค์ นั้นว่า โค้ชเริ่มแต่แรกที่ญี่ปุ่นบุกรุกเข้ามา โดยนายปรีดี พนมยงค์ คิดจะหนีไปจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นอยู่ทางตอนเหนือของประเทศ แต่ต้องล้มเหลวลงเนื่องจาก กองทหารญี่ปุ่นไล่ล่าเลี้ยงพลขึ้นไปอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามก็คำอธิบายเหล่านี้ไม่มีหลักฐาน ชัดชัดอย่างหนักแน่นนัก ต่างมีเพียงข้อสนับสนุนมาจากการเขียนของฉันทนา (มาลัย ชูพินิจ) เรื่อง X.O. GROUP เรื่องภายในชนวนเสรีไทย ซึ่งเขียนขึ้นภายหลังจากสงครามมา ยุติ เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2489 และต่อมาได้มีการตีพิมพ์ซ้ำอีก 2 ครั้ง (2507, 2522) และ ที่สำคัญคือ ภายใต้อธิบายเหล่านี้ไม่ได้แสดงให้เห็นว่ามีการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น เป็นรูปเป็นร่างจริงนับแต่วันที่ญี่ปุ่นบุกรุกเข้ามา หลักฐานที่กล่าวว่าได้มีการจัดตั้งองค์การ ต่อต้านญี่ปุ่นภายในประเทศไทยขึ้นนับแต่ญี่ปุ่นบุกรุกเข้ามาคือ ในเย็นวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 มีเพียงชิ้นเดียวคืองานบันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ (2525:47) ซึ่งเขียนภายหลังจาก เหตุการณ์มากแล้ว ความว่า

...ผู้ที่มาประชุมวันนั้นได้ตกลงพลีชีพเพื่อชาติ เพื่ออุบถูกุเอกราชของชาติไทย เพื่อการนั้นจึงตกลงจัดตั้ง "องค์การต่อต้านญี่ปุ่น", ประกอบด้วยคนไทย ที่รักชาติทุกชนชั้น วรณะ ทั้งที่อยู่ในประเทศไทยและที่อยู่ในต่างประเทศ ที่ประชุม ได้มอบหมายภาระให้ข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าและกำหนดแผนการปฏิบัติต่อไป...

อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานร่วมสมัยที่พอมืออยู่บ้างคือบันทึกของนายจำกัฒ พลงกูร โค้ชชี้ให้เห็นว่าการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นภายในประเทศไทยนั้น ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างในทาง ปฏิบัติอย่างเข้าสู่ช่วงต้นปี พ.ศ. 2485 แล้ว คือเมื่อ "คณะกู้ชาติ" ของนายจำกัฒ พลงกูร และกลุ่มผู้นำอีสานได้เข้าไปเป็นกำลังสนับสนุนสำคัญ (ดูต่อไปข้างหน้า) หรือ อีกนัยหนึ่งคือช่วงภายหลังจากนายปรีดี พนมยงค์ ขึ้นไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ แทนพระองค์แล้ว นายปรีดี พนมยงค์ (2516 ก:62) กล่าวถึงความพอใจต่อตำแหน่ง ใหม่ว่า "โดยเนื้อแท้แล้วไม่มีการะมาก จึงช่วยให้ข้าพเจ้ามีเวลาที่จะจัดชบวนการต่อต้าน ญี่ปุ่นเป็นการลับ" และ "แม้ว่าข้าพเจ้าจะรู้สึกว่าคุณบังคับก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยอม เพราะ คิดว่าตำแหน่งใหม่นี้จะทำให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น" (Bangkok Post November 26, 1974)

การจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นของนายปรีดี พนมยงค์ นั้น กล่าวได้ว่ามีแรง ผลักดันมาจากปัญหาการเมืองภายในขณะนั้น อันเนื่องมาจาก จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้

ใช้อำนาจเผด็จการและหรือแสดงท่าทีเป็นผู้เผด็จการรวมอยู่ด้วย ภัยการผนวกเอาปัญหาการเมืองภายในขณะนั้นคือรัฐบาลเผด็จการจอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้าไปอยู่ในบริบทเดียวกับปัญหาผู้ปกครองประเทศ โดยหันไปสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตรหรือข้างประชาธิปไตยร่วมต่อต้านญี่ปุ่น ในทางหนึ่งคือเน้นประเด็นหลักการเอกราชเพื่อ "กอบกู้เอกราชของไทย สมบูรณ์ของชาติไทย" ภัยเห็นว่า "ราษฎรไม่อาจหวังพึ่งรัฐบาล ที่จะรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติไทยให้สมบูรณ์อยู่ได้ ก็จะต้องยอมตามคำเรียกร้องของผู้ที่มุ่งมายิ่งขึ้น" (ดู ปรีดี พนมยงค์ 2525:47) ในอีกทางหนึ่งคือชูประเด็นหลักการในการต่อสู้เพื่อเป็นหยัดอยู่ข้างประชาธิปไตย นายปรีดี พนมยงค์ (2517 ช:19-20) ใ้กล่าวให้เหตุผลที่ตองตั้งคณะต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นว่า

... เหตุผลสำคัญก็เกี่ยวกับอุดมคติอย่างที่กล่าวมาแล้ว คือข้าพเจ้าและเพื่อนฝูงที่สนิทสนมเป็นอันมาก ทางมีความเห็นร่วมกันที่จะถืออุดมคติในทางประชาธิปไตยนี้เป็นรากเงาแห่งอุดมคติในทางความรู้สึก เมื่อเราใดมีความรู้สึกอยู่อย่างเดียวกัน เช่นนี้ และเห็นว่าสงครามนั้น ถึงแม่ว่าฝ่ายใดจะทำขึ้นโดยเป็นศัตรูต่อประชาธิปไตยแล้ว เรายังจะต้องต่อสู้เพื่ออุดมคติของเรา...

แนวคิดในการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นของนายปรีดี พนมยงค์ ที่ได้ผนวกเอาปัญหาเผด็จการจอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้าไปอยู่ในบริบทเดียวกับปัญหาผู้ปกครองตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นได้จากแผนการต่อต้านญี่ปุ่นขององค์การที่มีการจัดตั้งขึ้นนั้น มีหลักการสำคัญอยู่ที่ต้องล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นลำดับแรก เพื่อปรับเปลี่ยนนโยบายสงครามหันไปร่วมต่อต้านญี่ปุ่นกับฝ่ายสัมพันธมิตร ดังคำอธิบายของนายปรีดี พนมยงค์ (2517 ช:13-35) ที่กล่าวถึงแผนการต่อต้านญี่ปุ่นว่า "หลักสำคัญอยู่ที่ท่าพราง" กล่าวคือ "นโยบายแห่งการต่อต้านญี่ปุ่นมีอยู่ว่าไม่ให้ญี่ปุ่นมายึดประเทศ และจะต้องทำทุกอย่างเพื่อให้การได้เป็นไปตามความประสงค์นี้ จึงได้เกิดวิธี Underground" ทั้งนี้โดย "มีแผนการที่จะเอาจอมพลออกจากนายกรัฐมนตรีนี่" เป็นหัวใจสำคัญของแผนการต่อต้านญี่ปุ่น ภัยเห็นว่า "จำเป็นที่จะต้องมีการที่รัฐบาลที่สามารถจะเป็นก้ำมั่ง เพื่อให้การต่อต้านนี้สำเร็จโดยเรียบร้อย" ภายใต้แผนการดังกล่าวนี้ จะผลักดันให้มีการรวมตัวเคลื่อนไหวทางการเมืองภายในต่อต้านระบอบเผด็จการทหาร โดยอาศัยแนวทางการต่อสู้ทางรัฐสภากับฝ่ายรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ฝ่ายพลเรือนหรือกลุ่มปรีดี-พลเรือน ขณะนั้น แม้ว่าจะถูกลดบทบาทลงแต่ยังคงมีอิทธิพลอยู่บ้างทั้งในคณะรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร ในคณะรัฐบาลมีนายควง อภัยวงศ์ (รัฐมนตรีว่าการคมนาคม) นายสงวน จุฑาเดชะ (รัฐมนตรีช่วยว่าการคลัง) ม.ล.กรี เคชาคิงส์ (รัฐมนตรี) นายเคื่อน บุนนาค (รัฐมนตรี) นายทวี บุญยเกตุ (รัฐมนตรี) ในสภาผู้แทนราษฎรนอกเหนือจากกลุ่มข้างต้นแล้ว ยังมีคนสำคัญ อาทิ หลวงสุนทรเทพหัตถิน (สะพาน เทพหัตถิน ณ อุษยชา) หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี) หลวงอรอดสารประสิทธิ์ (ทองเย็น หลีละเมียร) นายจรูญ สืบแสง นายเฉลียว ปทุมรส นายบุญล้อม ทุ่งสุนทร (ปราโมทย์ ทุ่งสุนทร) นายสงวน ฑูลารักษ์ (ผู้อำนวยการโรงงานยาสูบ) และนายทองเปลว ชลภูมิ (เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร) ส่วนพวกที่ไม่ได้เป็นสมาชิกประเภท 2 ใดแก่ เช่น นายทวี ตะเวทีกุล (ผู้อำนวยการเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง) นายวิจิตร จูฬิตานนท์ (เลขาธิการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง) และหลวงบรรณกรโกวิท (เป่าว์ จักกะพาก อธิบดีกรมศุลกากร) แต่ก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นด้วย อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวของนายปรีดี พนมยงค์ ในฝ่ายพลเรือนนี้ก็กล่าวได้ว่ามีชีวิตจังก้อยอยู่มากโดยเฉพาะในระยะแรก หลวงบรรณกรโกวิท เล่าว่าหลังจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร "อาจารย์ (หมายถึง นายปรีดี) ได้เรียกพวกเราไปปรึกษาว่า หากขึ้นพลอยให้สถานการณ์เป็นไปในรูปนี้ ถ้าญี่ปุ่นแพ้สงครามประเทศชาติเราก็คงแน่แน่ ๆ" พร้อมทั้ง "อาจารย์เห็นควรว่าถ้าเป็นไปไคร่น่าจะทำอะไรสักอย่าง คือน่าจะหาทางออกไปจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นอะไรทำนองนั้น และได้ชักชวนพวกเราให้ช่วยทำงานเสียสละเพื่อชาติหาทางต่อต้านญี่ปุ่นต่อไป" หลวงบรรณกรโกวิทเล่าต่อไปว่าการชักชวนของนายปรีดี พนมยงค์ นั้น "ทุกคนที่ไปต่างเต็มใจที่จะทำงานเพื่อชาติ แต่ในระหว่างนั้นพวกเราก็อะไรไม่ได้มากนักเลย เพราะไอ้ญี่ปุ่น (ญี่ปุ่น) มันระแวงพวกเรายู่ และส่วนใหญ่พวกเราก็มียุทธภัณฑ์ราชการสูง ๆ จอมพลแปลกก็จ้องพวกเรายู่เหมือนกัน" (หลวงบรรณกรโกวิท, สัมภาษณ์) นายสงวน ฑูลารักษ์ ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า "หลังจากอาจารย์เรียกไปพบแล้ว ผมตกลงทำงานเสียสละเพื่อชาติ อาจารย์จึงให้กลับไปก่อนเพื่อรอรับคำสั่งว่าจะให้ทำอะไรต่อไป ในระหว่างนั้นให้รอคอยเหตุการณ์อีกระยะหนึ่งก่อนว่าจะทำอะไรได้บ้าง" (สงวน ฑูลารักษ์,

สัมภาษณ์) ทั้งหลวงบรรณกรโกวิทและนายสงวน ตุลารักษ์ ต่างเล่าว่า "พวกที่ไปพบอาจารย์ นอกจากพวกเราถูกอกการฝ่ายพลเรือนแล้วก็มีพวกลูกศิษย์ลูกหาและส.ส. ประเภท 1 บางคน เช่น คุณเตียง (ศิริพันธ์) และคุณถวิล (อุศล) ก็ไปพบอาจารย์ด้วยกัน" จากงานบันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งกล่าวถึงในการประชุมจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นครั้งแรกนั้น มีนายจำกิต พลากร นายเตียง ศิริพันธ์ และนายถวิล อุศล รวมอยู่ในที่ประชุมด้วย (2525:47) เขาใจว่าส่วนนี้หรือกลุ่มผู้นำอีสานน่าจะเป็นแนวร่วมส่วนแรก ที่นายปรีดี พนมยงค์ มีความคิดต้องการดึงเขามาร่วมจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น และหรือเข้ามาเป็นฐานสนับสนุนในการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งนี้ นอกเหนือจากข้อจำกัดภายในกลุ่มพลเรือนตามที่กล่าวมานี้ ที่สำคัญคือนายปรีดี พนมยงค์ ไม่มีฐานอำนาจทางการเมืองเป็นของตัวเอง

ในทางการเมืองภายในนั้น แม้ว่าชื่อเสียงของนายปรีดี พนมยงค์ จะมีความเป็นผู้นำอย่างโดดเด่น แต่ประเด็นหลักที่เห็นได้ชัดคือนายปรีดี พนมยงค์ ไม่มีฐานอำนาจทางการเมือง เป็นการเฉพาะอย่างเช่นที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีอยู่ นี่เป็นข้อจำกัดเบื้องต้นและจะผลักดันให้นายปรีดี พนมยงค์ เริ่มก่อร่างสร้างฐานอำนาจของตน ด้วยการเชื่อมเข้ากับกลุ่มแรกสุดที่ต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในขณะนั้น อันหมายถึงกลุ่มผู้นำอีสาน เพื่อดึงเข้ามาเป็นฐานทางสภาผู้แทนราษฎร และมองหาฐานทางกำลังเข้ามาคานอำนาจกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม จากกลุ่มทหารเรือ ซึ่งเป็นฐานทางกำลังที่เหลืออยู่ และแสดงออกถึงความต้องการที่จะต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่เช่นกัน โดยนายปรีดี พนมยงค์ มีข้อเสนอให้หันไปติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร และหาทางล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อดำเนินนโยบายไต่สันติภาพร่วมกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ภายใต้ข้อเสนอนี้ยังผลักดันกลุ่มผู้นำอีสานและกลุ่มทหารเรือซึ่งไม่พอใจจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่ก่อนแล้ว (ดู 2.3 และ 2.4) หันมาเกาะกลุ่มเข้ากับกลุ่มปรีดี-พลเรือน กลายเป็นแนวร่วมอยู่ภายในองค์การต่อต้านญี่ปุ่น ทั้งนี้โดยมีข้อตระหนักในปัญหาหลักการเอกราช-อธิปไตยของชาติภายหลังสงครามฯ เป็นประเด็นร่วมรวมพวกเขาทั้งหลายอยู่ในวงกว้าง และยอมรับการนำของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งมีบทบาทที่จะเข้าแข่งขันทางการเมืองภายในกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม คำกล่าวอันเป็นประสมการของอัครราชทูตอังกฤษ ที่ได้ประเมินและให้ความสำคัญต่อฐานะทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ ไว้ว่า "จะเป็น

ผู้นำให้แก่บรรดาคนไทยฝ่ายเสรีนิยม โดยย้ายหน้าไปหาเมื่อโอกาสมาถึง" (Crosby 1973:103) แสดงให้เห็นถึงตำแหน่งที่ที่นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงอยู่ในฐานะ เป็นศูนย์กลางของกลุ่มต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม มุ่งไปหาโค้ว ซ้อ พิจารณาเห็นได้จากความสัมพันธ์และการก่อตัวภายในองค์การต่อต้านญี่ปุ่นที่เกิดขึ้น

นับเริ่มจากกลุ่มผู้นำอีสานในฐานะที่พวกเขาเป็นกลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่มีความกระตือรือร้นสูง โค้วซ้อคนเป็นปรปักษ์และปักษ์หลักต่อสู้กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่บนเวที รัฐสภามาช้านาน โดยไม่ต้องการหยุดยั้งมหาทของพวกคนอยู่เพียงการได้เข้ามาทำหน้าที่ ฝ่ายกษัตริย์ระคับชาติ ภายใต้แรงจูงใจดังกล่าวนี้จะผลักดันให้กลุ่มผู้นำอีสาน จำต้องแสวงหาช่องทางใหม่ในทางการเมืองเพื่อยุติระคับการเคลื่อนไหวของกลุ่มคน ด้วยการเริ่มมองหา "ผู้นำ" ที่จะเข้ามาทำการแข่งขันกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ความเห็นของ นายจำกั๊ด พลากรูท ที่กล่าวว่า "ข้าพเจ้าสายตากูก็เห็นมีแต่อาจารย์นายปรีดี พนมยงค์ ผู้เดียวซึ่งจะเป็นหัวหน้าเป็นกำลังสำคัญของคณะกษัตริย์ของเราได้" (บันทึกของนายจำกั๊ด พลากรูท อ้างถึงในฉันทนา 2522:65) ช่วยบ่งชี้เข้าไปถึงใจกลางอันเป็นปัญหาพื้นฐาน การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มผู้นำอีสานในขณะนั้นโค้ว ซ้อ และจะเป็นการก่อตัวทาง แนวคิดสำคัญอีกก้าวหนึ่ง ที่ผลักดันให้กลุ่มผู้นำอีสานหันไปให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าหรือผู้นำในการต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยเกาะกลุ่มเข้าร่วม จัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นกับนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งกลุ่มผู้นำอีสานให้การยอมรับนายปรีดี พนมยงค์ อยู่มากและมีความสัมพันธ์ส่วนตัวอยู่มาก

ดังจะเห็นได้จากในด้านการยอมรับนายปรีดี พนมยงค์ นั้น กล่าวได้ว่ามีอยู่ ไม่น้อยทั้งทางแนวคิดและบารมีส่วนตัว ซอซ้อที่เห็นชัดคือนับตั้งแต่ต้นนายปรีดี พนมยงค์ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และได้ปรับปรุงวิธีการจัดทำงบประมาณ เพื่อ "เปลี่ยนผังงบประมาณใหม่ให้ถูกต้องตามฤดูกาล" คือนับ "เริ่มตั้งแต่ในเดือนตุลาคม ของปีหนึ่งและไปหมดในวันที 31 กันยายน ของอีกปีหนึ่ง" (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร: ครั้งที่ 5/2481 12 มกราคม 2481) โค้วซ้อขจัดกระแสการคัดค้านร่างพระราชบัญญัติ งบประมาณที่มีมาแต่เดิมของกลุ่มผู้นำอีสานให้ตกไป ทำให้ที่ปรากฏขึ้นใหม่ของกลุ่มผู้นำอีสาน ได้ให้การยอมรับร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวอยู่มาก คือนอกจากไม่ได้แสดงความเห็นคัดค้าน แล้วยังให้การสนับสนุนด้วย อย่างเช่นการอภิปรายของนายฉวิล อุดล ที่กล่าวว่า "เป็น

งบประมาณฉบับแรกที่รัฐบาลไคมองเห็นความจำเป็น ในอันที่จะรักษาเงินคลังคงคลังเอาไว้" (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 6/2482 5 สิงหาคม 2482) การปรับเปลี่ยนท่าทีของกลุ่มผู้นำอีสานดังกล่าวนี้ เข้าใจว่าในประการหนึ่งนั้นกลุ่มผู้นำอีสานมีความพอใจกับวิธีการใหม่ ซึ่งดูไม่เป็นแบบ "เทคนิคการคลัง" จนเกินไปอย่างที่ผ่านมา (ดู 2.3) และในอีกประการหนึ่งนั้นกลุ่มผู้นำอีสานมีความพอใจนโยบายใหม่ของนายปรีดี พนมยงค์ ที่โดยยกเลิกเงินภาษีรัชชูปการและยกเลิกอากร ค่านา รวมทั้งปรับปรุงภาษีอากรให้เป็นธรรมแก่สังคม (ดู 2.4) สิ่งเหล่านี้ล้วนมีส่วนช่วยให้กลุ่มผู้นำอีสานพอใจในระดับหนึ่ง และช่วยทำให้การพิจารณาพระราชบัญญัติงบประมาณในวาระรับหลักการนั้นไม่มีข้อโต้แย้งจากกลุ่มผู้นำอีสานอีกต่อไป ข้อเท็จจริงที่เห็นได้คือสภาผู้แทนราษฎรคือมติร่างพระราชบัญญัติงบประมาณในวาระรับหลักการไปโดยคะแนนเสียงท่วมท้นทุกครั้ง ถ้าไม่ปรากฏเป็นกรณี "สมาชิกยกมือเป็นส่วนมาก" ก็จะปรากฏเป็นกรณี "รับหลักการ 122: 1 คะแนน" (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 2/2483 7 พฤศจิกายน 2483) ทั้งนี้การคัดค้านงบประมาณทหารจากกลุ่มผู้นำอีสานอาจจะกระทำอยู่บ้างในชั้นกรรมาธิการ แต่มิใช่กระแสหลักและเป็นปัญหาในสภาผู้แทนราษฎร ดังที่เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาล พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา (ดู 2.1)

ในค่านความสัมพันธ์ส่วนตัวกับนายปรีดี พนมยงค์ นั้น กล่าวได้ว่ามีอยู่บ้างเมื่อมองผ่านความเป็นศิษย์กับอาจารย์หรือผู้ประศาสน์การ หลายคนในกลุ่มผู้นำอีสาน คือ นายจำลอง คาวเรือง นายถวิล อุดล และนายเตียง สิริชันธ์ ล้วนต่างได้เข้าไปว่าเรียนในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ดู หัก คาวเรือง 2508) ประการต่อมาอาจมองผ่านได้จากความคุ้นเคยหรือได้ทำงานอย่างใกล้ชิดในคณะกรรมาธิการงบประมาณ ซึ่งส่วนมากกลุ่มผู้นำอีสานมักได้รับการเลือกตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรเข้าไปทำหน้าที่ในคณะกรรมาธิการนี้เสมอ โดยเฉพาะในปีงบประมาณ พ.ศ. 2483-2484 นั้น ในขณะที่นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมาธิการฯ นายถวิล อุดล ดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมาธิการฯ (พระราชบัญญัติงบประมาณ ประจำปี พ.ศ. 2483-2484) การเกาะกลุ่มเข้ากับนายปรีดี พนมยงค์ ของกลุ่มผู้นำอีสานเวลาต่อมา นั้น เข้าใจว่ามีนายเตียง สิริชันธ์ กับนายถวิล อุดล เป็นตัวเชื่อมสำคัญ เห็นได้จากเมื่อแรกที่กลุ่มปรีดี-พลเรือน คำวิจะจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น บุคคลทั้งสองนี้ได้ปรากฏตัว

รวมอยู่ในที่ประชุมด้วย และหลังจากนั้นบุคคลทั้งสองต่างได้รับความไว้วางใจจากนายปรีดี พนมยงค์ ในการดำเนินนโยบายที่ดินต่อต้านญี่ปุ่น นายถวิล อุดล ได้รับมอบหมายเป็น "หัวหน้าคณะทูตพิเศษ" เดินทางไปพบกับจอมพลเจียงไคเช็คที่จุงกิง ประเทศจีน เพื่อ "ขอความสนับสนุนในการจัดตั้งคณะรัฐบาลไทยชั่วคราว หรือองค์การอื่นที่มีลักษณะทำนองเดียวกันขึ้นในดินแดนของสัมพันธมิตร" (กนดษัร ศุภมงคล 2527:137-138) นายเตียง ศิริขันธ์ ได้รับมอบหมายหน้าที่สำคัญในการบุกเบิกจัดตั้งค่ายฝึกพลพรรคเสรีไทย เห็นได้จากค่ายฝึกพลพรรคเสรีไทย มีการดำเนินการขึ้นเป็นแห่งแรกที่จังหวัดสกลนคร (ดู Kong (นายกฤษณ์ โทษยานนท์) 1970 อ้างถึงใน Gilchrist 1970:219; สวัสดิ์ ทรราช 2526)

เมื่อโอกาสมาถึงกลุ่มผู้นำอีสานจึงได้ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ ทันทิ ที่มีข้อเสนอให้รวมจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นและหาทางล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เนื่องจากกลุ่มผู้นำอีสานนั้นมีพื้นฐานขัดแย้งและเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่ก่อนแล้ว (ดู 2.3) อีกทั้งกลุ่มผู้นำอีสานไม่ได้มีความสัมพันธ์กับฝ่ายญี่ปุ่น ทั้งโดยในทางส่วนตัวและในทางการเมือง โดยนัยนี้กลุ่มผู้นำอีสานมีลักษณะพื้นฐานใกล้เคียงกับพวกนิยมเจ้าในขณะนั้น คือไม่ได้มีความผูกพันหรือนิยมฝ่ายญี่ปุ่น ในทางตรงข้ามกลับมีลักษณะต่อต้านด้วย เพราะเห็นว่าฝ่ายญี่ปุ่นเข้ามาสนับสนุนระบอบเผด็จการทหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างความรู้สึกที่มองการดำเนินนโยบายสงครามของรัฐบาลว่า "เป็นการเปิดโอกาสให้จอมพลแปลก ใช้อำนาจเผด็จการมากยิ่งขึ้น" (ชิต เวฬุประสิทธิ์, สัมภาษณ์) และมีท่าทีที่ต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างชัดเจน เช่นเดียวกับพวกนิยมเจ้า กลุ่มผู้นำอีสานจึงเป็นกลุ่มหนึ่งในขณะนั้นที่ไม่พอใจและไม่ยอมรับนโยบายสงครามของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นับแต่มีการยอมจำนน นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ได้คัดค้านนโยบายการยอมจำนนของรัฐบาล โดยท้าวความไปถึงนโยบายต่อต้านผู้บุกรุกที่รัฐบาลได้รณรงค์มาแต่ต้น และการรักษานโยบายเป็นกลางแต่เดิมของรัฐบาล (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 1/2484 9 ธันวาคม 2484) หลังจากนั้นเข้าใจว่ากลุ่มผู้นำอีสานได้มีแนวคิดหรือพยายามที่จะเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และฝ่ายญี่ปุ่น ในรูปของการหาหนทางประกาศตัวเป็นอิสระหรือรัฐบาลพลัดถิ่น นายจำกัศ พลางกูร กล่าวถึงการเคลื่อนไหวนี้ว่า "แผนการของเขาในครั้งนั้นก็คือ พยายามโค่น

อำนาจจอมพลหรือพากันหนีไปจัดตั้งรัฐบาลใหม่อยู่ที่ส่วนหนึ่งส่วนใดของประเทศ ข้าพเจ้า
 ได้คิดกับนายเตียงว่า บางทีจะหนีไปตั้งรัฐบาลใหม่อยู่ทางภาคอีสาน" (บันทึกของนายจำกั
 พลากร อ่างถึงใน ฉันทนา 2522:64) อย่างไรก็ตามความพยายามดังกล่าวนี้กลุ่ม
 ผู้นำอีสานก็ต้องประสบกับปัญหาที่มีมาแต่เดิม คือขาดผู้นำ ความเห็นของนายจำกั พลากร
 ที่กล่าวว่า "ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า ในระหว่างผู้นำคงจะมีใครบ้างที่คิดอย่างเรา แล้วรวม
 คณะของเราเข้าไป" (อ้างถึงใน ฉันทนา 2522:65) สะท้อนให้เห็นถึงปัญหานี้ได้ค
 และจะผลักดันให้กลุ่มผู้นำอีสานหนีไปสัมพันธ์เข้ากับนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อนายปรีดี
 พนมยงค์ ต้องออกจากรัฐบาลไปเป็นผู้สำเร็จราชการฯ อันเป็นภาวะที่กลุ่มผู้นำอีสานรู้สึก
 ใ้ความขัดแย้งเกิดขึ้นในคณะรัฐบาล นายถวิล อุดล ได้มีความพยายามชักถามใน
 กรณียกข้อรัฐบาลว่า

...ในสถานะที่ประเทศไทยเราอยู่ในภาวะอันคับขันเช่นนี้ การเปลี่ยนตัวบุคคล
 ในวงคณะรัฐบาลนั้นยอมเป็นที่สนใจแก่ประชาชนทั่วประเทศ... นอกจากเหตุผล
 ซึ่งปรากฏในหนังสือและปรากฏในประกาศซึ่งท่านประธานอานแล้วนั้น รัฐบาลจะ
 กรุณาให้สภาฯ ทราวจึงการเปลี่ยนแปลงนั้นยิ่งกว่านี้โดยทางหรือไม่... (รายงาน
ประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 3/2484 16 ธันวาคม 2484)

ความขัดแย้งระหว่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับนายปรีดี พนมยงค์ ที่ปรากฏอย่าง
 เปิดเผยนี จะเปิดทางให้กลุ่มผู้นำอีสานสัมพันธ์หันมาเกาะกลุ่มกับนายปรีดี พนมยงค์
 อย่างใกล้ชิด และเริ่มก่อตัวเป็นพันธมิตรทางการเมืองภายใต้การร่วมจัดตั้งองค์การ
 ท่อทานญี่ปุ่นขึ้น

การจัดตั้งองค์การท่อทานญี่ปุ่นระหว่างกลุ่มผู้นำอีสานกับนายปรีดี พนมยงค์ นั้น
 ตามบันทึกของนายจำกั พลากร มีร่องรอยปรากฏให้เห็นว่า เริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้นใน
 ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2485 คือเมื่อมีการพบปะและมีข้อตกลงระหว่างนายจำกั
 พลากร กับนายปรีดี พนมยงค์ ในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2485 "การพบกันครั้งนั้น
 นำมาซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างองค์การใต้ดินของนายปรีดี พนมยงค์ และองค์การ "ภูษาคี"
 ของคณะจำกั พลากร และเพื่อนร่วมใจของเขาเป็นครั้งแรก" (อ้างถึงใน ฉันทนา
 2522:59, 65) ที่สำคัญคือการพบปะครั้งนี้มีข้อตกลงที่เห็นพ้องต้องกันสำหรับเป็นแนวทาง
 ปฏิบัติ 4 ประการด้วยกัน (2524:66-67) คือ

- ...1. พยายามโค่นอำนาจรัฐบาลจอมพล
- 2. พยายามก่อวินาศกรรมท่อญี่ปุ่น

3. พยายามโฆษณาทำลายความเชื่อถือและความนิยมในรัฐบาลจอมพล และ
ญี่ปุ่น ในขณะที่เดียวกันเผยแพร่ให้เกิดศรัทธาในชัยชนะและอุดมการณ์ของฝ่ายสัมพันธมิตร
และ

4. พยายามติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร...

ตามข้อตกลงที่เห็นพ้องตกลงกันข้างต้นนี้ ทำให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้นำ
อีสานเข้าไปเป็นกำลังสนับสนุนสำคัญ ที่ช่วยผลักดันให้ข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์
ก่อตัวเป็นจริงเป็นจังในทางปฏิบัติ กล่าวคือ ข้างนายจำกัศ พลาญกูร ได้ช่วยทำหน้าที่
คานมุกเบิก เดินทางไปติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร เพื่อยื่นข้อเสนอต่อฝ่ายสหรัฐอเมริกา
และอังกฤษ ให้ถือว่าการประกาศสงครามของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นเป็น
"โง่เขลา" พร้อมกับได้ขอให้ประเทศทั้งสองนี้สนับสนุนองค์การใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นภายในประเทศ
ในรูปของการจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นขึ้นภายนอกประเทศ (ดู ฉันทนา 2522:69-72) ส่วน
กลุ่มผู้นำอีสานได้เข้าช่วยเคลื่อนไหวอยู่ในสภานุแทนราษฎร โดยทำหน้าที่ที่มีมาแต่เดิมคือ
ฝ่ายคาน ขณะเดียวกันก็พยายามขยายแนวร่วมภายในกลุ่มสมาชิกสภาประเภท 1 ด้วยกัน
ในการเคลื่อนไหวประการหลังนี้ นายชิต เวชประสิทธิ์ เล่าว่า กลุ่มผู้นำอีสานและ
แนวร่วมที่เกาะกลุ่มอยู่ก่อนได้ตกลงกันว่าให้ "ต่างคนต่างไปดำเนินการหาสมัครพรรคพวก
เป็นอิสระ โดยมีหลักการสำคัญข้อแรกคือ ต้องมั่นใจว่าผู้แทนคนนั้นสามารถรักษาความลับ
เป็นอย่างดี และข้อสองคือมีทัศนคติโน้มเอียงไปในทางต่อต้านญี่ปุ่น" (ชิต เวชประสิทธิ์,
สัมภาษณ์) ทั้งนี้เพื่อหาทางล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในทางสภานุแทนราษฎร
หรือ "โดยวิธีการสงบคือลงมติไม่ไว้วางใจ" (ฉันทนา 2522:67) ซึ่งอาจจะ "เป็น
มติไม่ไว้วางใจในทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้" (ปรีดี พนมยงค์ 2517 ช:31)

ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ก่อตัวขึ้นระหว่างกลุ่มผู้นำอีสานกับนายปรีดี พนมยงค์
ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เห็นได้ชัดว่าฐานะของกลุ่มผู้นำอีสานคือการเข้าไปทำหน้าที่เป็นฐาน
อำนาจทางรัฐสภาให้กับนายปรีดี พนมยงค์ ตามบันทึกของนายจำกัศ พลาญกูร ได้
กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้นำอีสานกับนายปรีดี พนมยงค์ ภายหลังจากมีข้อตกลง
ที่เห็นพ้องและรวมกลุ่มจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นไว้ว่า "ให้ตกอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของ
อาจารย์ปรีดีโดยเด็ดขาด และอยู่ในระเบียบวินัยของท่านอย่างเคร่งครัด ไม่ไปติดต่อกับ

กับใครเกี่ยวกับทางการเมืองโดยไม่บอกให้ท่านทราบ" (อ้างถึงใน ฉันทนา 2522:66) การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้นำอีสานนับหลังจากนี้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ามีหน้าที่เป็น "กองหน้า" ในการล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้กับองค์การต่อต้านญี่ปุ่น และจะผลักดันให้กลุ่มผู้นำอีสานเกาะกลุ่มเข้ากับนายปรีดี พนมยงค์ อย่างแนบแน่นเวลาต่อมา โดยกลุ่มผู้นำอีสานจะเคลื่อนไหวอยู่ "ปีกซ้าย" ของขบวนการเสรีไทย กลุ่มผู้นำอีสานได้ลงมือรวมเคลื่อนไหวจัดตั้งกองกำลังติดอาวุธหรือพลพรรคเสรีไทยในท้องถิ่นของตน ขณะเดียวกันก็ได้เคลื่อนไหวผลักดันการเมืองไปสู่การแข่งขันในระบอบรัฐสภา ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ ทั้งในการจัดวางกติกาทางการเมืองหรือรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2489 และในการสถาปนาเสถียรภาพแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สำคัญคือกลุ่มผู้นำอีสานมีปฏิริยาต่อต้านการกลับมาใช้อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างรุนแรง (ดู บทที่ 4 และ บทที่ 5)

กลุ่มทหารเรือในขณะนั้นเมื่ออยู่ทั้งในคณะรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร ในคณะรัฐบาล ได้แก่ พล.ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน (รัฐมนตรีเกษมตราธิการ) พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ (รัฐมนตรียุติธรรม) พล.ร.ท.ผัน นาวาวิจิตร (รัฐมนตรี) พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ (รัฐมนตรี) ในสภาผู้แทนราษฎร อาทิ พล.ร.ต.ทหาร ขำหิรัญ พล.ร.ต.ชลิต กุลกำมัชร พล.ร.ต.ชลิ สินธุ์โสภณ และนาวาเอกมุง ศุภชาติชัย เป็นต้น พวกที่อยู่ในคณะรัฐบาลส่วนใหญ่ได้ชื่อว่าเป็นฝ่ายนิยมญี่ปุ่น ทั้ง พล.ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน และ พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ ต่างเป็นผู้นำไทยที่จัดได้ว่าเป็นฝ่ายนิยมญี่ปุ่นอยู่มาก (ดู ทวี ชีระวงศ์เสรี 2524:59) พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ เคยเดินทางไปรับเรือรบที่ญี่ปุ่น และมีความสนิทสนมกับฝ่ายญี่ปุ่นพอควร (สังวร สุวรรณชีพ 2516:65-81) ส่วนพวกที่อยู่ในสภาผู้แทนราษฎรหรือนายทหารเรือระดับรอง ๆ นั้น ไม่ปรากฏชื่อว่ามีค่านิยมญี่ปุ่นเพียงใด แต่เป็นที่เข้าใจว่าไม่มีการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นภายในกองทัพเรือ อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งที่ดำรงอยู่โดยพื้นฐานระหว่างกลุ่มทหารเรือกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ดู 2.4) จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้กลุ่มทหารเรือค่อย ๆ ผละออกจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม หันมาให้การสนับสนุนการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น และร่วมล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตามข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งกลุ่มทหารเรือให้การยอมรับอยู่มากและมีความสัมพันธ์ส่วนตัวอยู่บ้าง

ในด้านการยอมรับนายปรีดี พนมยงค์ นั้น กล่าวได้ว่ามีอยู่ไม่น้อยในฐานะที่นายปรีดี พนมยงค์ มีความสำคัญในคณะราษฎรเป็น "หัวหน้าสายพลเรือน" และดำรงตำแหน่งในคณะรัฐบาลมาตลอดหลัง พ.ศ. 2475 มีชื่อเสียงและบารมีทางการเมืองไม่ด้อยกว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังเช่นเมื่อมีการเปรียบเทียบในสายตาของกลุ่มทหารเรือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับการยกให้เป็น "ผู้นำฝ่ายทหารบกอันเป็นกลุ่มกำลังทางอำนาจ" นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับการยกย่องเป็น "ผู้นำฝ่ายพลเรือนอันเป็นกลุ่มกำลังทางปัญญา" (ทหาร ชำหิรัญ 2516:28) ในด้านความสัมพันธ์ส่วนตัวกับนายปรีดี พนมยงค์ มีอยู่บ้าง เมื่อมองผ่านความใกล้ชิดกับ พล.ร.ท.ฉันท นาวาวิจิตร และ พล.ร.ท. สังวร สุวรรณชีพ ในฐานะที่เคยมีความผูกพันสนิทสนมฉันท์ "เพื่อน" หรือมี "ความรักอย่างมิตร" ที่ก่อตัวขึ้นนับแต่ครั้งร่วมเปลี่ยนการปกครอง พ.ศ. 2475 ในนามคณะราษฎร (ปรีดี พนมยงค์ 2516 ฐ:10)

การเชื่อมเข้ากับนายปรีดี พนมยงค์ ของกลุ่มทหารเรื่อนั้น เข้าใจว่ามี พล.ร.ท.ฉันท นาวาวิจิตร และ พล.ร.ท.สังวร สุวรรณชีพ เป็นตัวจักรสำคัญ ที่ผลักดันให้กลุ่มทหารเรือโดยรวมหันมาให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ หรือฝ่ายพลเรือน และเปิดทางให้นายทหารเรือบางส่วนที่มีความกระตือรือร้นสูง เช่นเดียวกับ พล.ร.ท.สังวร สุวรรณชีพ เข้ามามีสัมพันธ์และเกาะกลุ่มทางการเมืองกับนายปรีดี พนมยงค์ อย่างแนบแน่น เวลาต่อมา ในฐานะผู้ร่วมงานที่คุ้นเคยกันเป็นอย่างดีอย่างใกล้ชิดหรือเป็นเสรีไทยสายทหารเรือ บทบาทของพวกเขาทั้งสองคงกล่าวได้ว่ามองได้จาก ในด้านการให้ความสนับสนุนทางการเมืองแก่นายปรีดี พนมยงค์ มีความสัมพันธ์กระทำผ่าน พล.ร.ท.ฉันท นาวาวิจิตร ดังเมื่อแรกที่นายปรีดี พนมยงค์ จำเป็นต้องอาศัยฐานกำลังสนับสนุนในการปฏิบัติหน้าที่ของคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หรือใช้คานอำนาจกับฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2486 นั้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้ขอความช่วยเหลือจาก พล.ร.ท.ฉันท นาวาวิจิตร ซึ่งได้ส่ง พล.ร.ท.สังวร สุวรรณชีพ ผู้ที่บังคับบัญชาให้การสนับสนุน นายปรีดี พนมยงค์ (2516 ฐ:10) กล่าวถึงกรณีนี้ว่า "ข้าพเจ้าได้ขอร้องขอให้เพื่อนทหารเรือ โดยเฉพาะคุณหลวงนาวาวิจิตรส่งเรือยามฝั่งมาจอดหน้าท่าเนียบ เพื่อช่วยอารักขาและคุณหลวงสังวรฯ กับเพื่อนทหารเรือ ได้สนับสนุนให้คณะผู้สำเร็จราชการปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ต้องเกรงการคุกคามใด ๆ" ส่วนในด้านการให้ความสนับสนุนงานที่คุ้นเคยกันเป็นอย่างดีนั้น

มีความสัมพันธ์กระทำผ่าน พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ เห็นได้จากเมื่อแรกที่นายปรีดี พนมยงค์ จำต้องอาศัยอิทธิพลของทหารเรือสนับสนุนงานไต่สวนคดีค่าน้ำมัน นายปรีดี พนมยงค์ ได้ทบทวนขอความช่วยเหลือจาก พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ เป็นบุคคลแรก ในกลุ่มทหารเรือ ดังความที่ว่า "ขณะนั้น ข้าพเจ้าก็ยังมีใครชวนนายทหารเรือเข้าร่วม เสรีไทยด้วย จึงถือเอาความรักความเห็นใจในความกล้าหาญ และความเสียสละเพื่อ ชาติของคุณหลวงสังวรว่า ที่ข้าพเจ้าเห็นมาแล้วนั้น ชวนท่านผู้นี้เข้าร่วมเสรีไทยด้วย" (ปรีดี พนมยงค์ 2516 ช:12) ยังผลให้บทบาทของ พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ เวลา ต่อมา กลายเป็นแกนนำสำคัญของกลุ่มทหารเรือที่ให้การสนับสนุนงานเสรีไทยอย่าง แข็งขัน โดยมีฐานะเป็น "หัวหน้าขบวนการเสรีไทยสายตะวันออก" (อนุสรณ์งาน พระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรีหลวงสังวรยุทธกิจ 2516:15) และผลักดันให้ พล.ร.ต.ทหาร ข้าราชการ ผู้มีความสนิทสนมทั้งเป็นญาติและเป็นเงาของ พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ (ทหาร ข้าราชการ 2516:23, 37) หันมาให้การสนับสนุนงานเสรีไทยและ เกาะกลุ่มทางการเมืองเข้ากับนายปรีดี พนมยงค์ อย่างแนบแน่นเวลาต่อมา

เมื่อโอกาสมาถึงกลุ่มทหารเรือก็ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ ทั้งนี้ ที่มีการ "ขอร้อง" ให้ทำหน้าที่ "ช่วยอารักขา" คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2486 ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ยื่นใบลาออกจากนายกรัฐมนตรี แต่ภายหลังประกาศไม่ลาออกและแสดงท่าทีคุกคามต่อคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ดู ปรีดี พนมยงค์ 2516 ช:10) โดยกลุ่มทหารเรือไม่นำพาคอबारมีและอิทธิพลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเรียกร้องให้ตามผู้นำ ทั้งนี้เพราะข้อสำคัญในการให้ความ ช่วยเหลือทางกำลังกับฝ่ายพลเรือนหรือนายปรีดี พนมยงค์ ดังกล่าวนี้นี้ คือรูปแบบการ แสดงออกทางการเมืองของกลุ่มทหารเรือในภาวะนั้น อันหมายถึงมีความไม่พอใจและหรือ ถูกกีดกันจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม เห็นได้จากปฏิกริยาของ พล.ร.ท.ผ่น นาวาวิจิตร ที่มีต่อการใช้อำนาจเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในขณะนั้น ความว่า "เวลานั้น เสรีภาพของประชาชน พระบรมเชษฐาภคินีของพระมหากษัตริย์ และความศักดิ์สิทธิ์ แห่งรัฐธรรมนูญ กำลังถูกเหยียบย่ำ โดยเฉพาะในหน้าที่ของทหารและราชองครักษ์ ผมได้ ปฏิบัติการทุกอย่างเพื่อป้องกันผู้แทนพระองค์ของพระมหากษัตริย์" (ประชามิตร-สุภาพบุรุษ 19 ตุลาคม 2488 อ้างถึงใน จันทนา 2488:153-154) หรือ ปฏิกริยาของ พล.ร.ท.

สังวร สุวรรณชีพ ที่ต่อต้านการรณรงค์เชื่อนำว่า "ครั้นพอมีเงินขึ้นบุกไทยและลัทธิเชื่อนำระบาคขึ้น ผมก็ถูกขับออกจากคณะรัฐมนตรี เพราะว่าผมไม่ตามท่านผู้นำ" (ประชามิตร-สภายุทธ 11 ตุลาคม 2488 อ้างถึงใน ฉันทนา 2488:143-144)

การปรากฏตัวของกลุ่มทหารเรือข้างต้นนี้ ถือได้ว่าเป็นส่วนแรกสุดภายในกลุ่มทหารเรือ ที่มีปฏิริยาต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างเป็นรูปธรรม แม้ว่าภายหลังเหตุการณ์จะยังผลให้นายทหารเรือที่เกี่ยวข้อง อาทิ พล.ร.ท.ฉันท นาวาวิจิตร และ พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ ถูกจอมพล ป. พิบูลสงคราม สั่งปลดออกจากราชการ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกองทัพเรือที่ไม่ตามผู้นำ โดยหลังจากมีคำสั่งปลดแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีคำสั่งให้ "ช่วยทำหนังสือขอมใจไปยังกองทัพเรือ ที่ได้หุควิทยาว่าจะทำตามผู้นำ ซึ่งแสดงการเชื่อถือสามัคคีกลมเกลียวกัน" (ป. พิบูลสงคราม 2486: ทหาร 3:119) แต่เหตุการณ์นี้ก็กลับกลายเป็นจุดสำคัญที่ผลักดันให้กลุ่มทหารเรือโดยรวมแลเห็นว่า "จอมพลเล่นงานกตัญญูพวกทหารเรือมาก" (สังวร สุวรรณชีพ 2516:117) และผละออกจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม หันไปเกาะกลุ่มเข้ากับนายปรีดี พนมยงค์ อย่างใกล้ชิดขึ้นหรือ "หันเหไปเข้ากับฝ่ายพลเรือนมากขึ้น" (สุเพ็ญ ศิริคุณ 2518:46) ท่าทีของกลุ่มทหารเรือดังกล่าวนี้เห็นได้จากพฤติกรรมในช่วงท้าย ๆ ก่อนที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะหมดอำนาจลงในปี พ.ศ. 2487 บางส่วนได้หันไปสนับสนุนงานใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่น นำโดย พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ ซึ่งได้เข้าร่วมเป็นเสรีไทย ให้ความช่วยเหลือการล่าเสี้ยมอาวุธและคุ้มครองหน่วยพลร่มเสรีไทย (อังกฤษ) ในเขตอิทธิพลของกองทัพเรือระหว่างเส้นทางหัวหิน-กรุงเทพฯ (ดู ปรีดี พนมยงค์ 2516:12-13) และเป็นที่น่าสนใจได้ว่ากลุ่มทหารเรือที่เป็นสมาชิกประเภท 2 ในสภาผู้แทนราษฎร ได้เคลื่อนไหวกลายเป็นส่วนหนึ่งที่ลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ดูต่อไปข้างหน้า) ที่สำคัญคือภายหลังจากสภาผู้แทนราษฎรมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว ท่าทีของกลุ่มทหารเรือได้หันไปสนับสนุนฝ่ายพลเรือนอย่างเต็มที่ โดยได้เป็นฐานกำลังหนึ่งที่ช่วยกดดันให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม จำต้องยอมลาออกไป และได้ให้การสนับสนุนการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ของฝ่ายพลเรือนอย่างแข็งขัน ดังความที่ว่า "ทหารเรือ 100% หนุนหลัง" (สังวร สุวรรณชีพ 2516:124) หรือกลุ่มทหารเรือจำนวนมากที่ปรากฏในคณะรัฐบาลชุดใหม่ปี พ.ศ. 2487 (ดู 4.1)

ภายในความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทหารเรือกับนายปรีดี พนมยงค์ ที่ก่อตัว
 ขึ้นใหม่ในคณะรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ปี พ.ศ. 2487 เมื่อมองย้อนหลังกลับไป
 กล่าวได้ว่าเป็นพันธมิตรทางการเมืองที่ต่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน โดยข้างฝ่ายนายปรีดี
 พนมยงค์ นั้นไม่มีฐานกำลัง แต่มีบารมีทางการเมืองได้ขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้นำในการ
 เคลื่อนไหวลวมรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่วนกลุ่มทหารเรือนั้นขาดผู้นำที่เข้มแข็ง
 และมีบารมีทางการเมือง ได้ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำ และทำหน้าที่
 เป็นฐานอำนาจกำลังคนอำนาจกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรือกลุ่มทหารบก การ
 เคลื่อนไหวของกลุ่มทหารเรือนี้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็น "กองกำลัง" ในการล้ม
 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้กับองค์การต่อต้านญี่ปุ่น และจะผลักดันให้กลุ่มทหารเรือ
 กลายเป็นฐานทางกำลังให้กับนายปรีดี พนมยงค์ อย่างใกล้ชิด นับแต่นั้นเป็นต้นมา โดย
 กลุ่มทหารเรือจะเคลื่อนไหวอยู่บริเวณกลางหรือเป็น "ฝ่ายกลาง" ในขบวนการเสรีไทย
 กลุ่มทหารเรือได้ให้ความสนับสนุนนโยบายโตคิน จัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น โดยเฉพาะ
 การถือพลพรรคเสรีไทยในเขตทหารเรือ และให้การสนับสนุนการผลักดันการเมืองไปสู่
 ระบอบรัฐสภาของฝ่ายพลเรือน ภายหลังสงครามมา กลุ่มทหารเรือทำหน้าที่เป็นฐานกำลัง
 คู่ประกันให้กับการก่อตัวของการเมืองในระบอบรัฐสภา เนื่องจากกลุ่มทหารเรือมีแนวคิด
 ให้การสนับสนุนรัฐบาลพลเรือนโดยเฉพาะกลุ่มปรีดี-พลเรือน เพื่อคานอำนาจการขึ้นมา
 มีบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองของกลุ่มทหารบก ภายใต้แนวคิดนี้ทำให้กลุ่มทหารเรือมี
 ปฏิบัติการต่อต้านการกลับมาใช้อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และกลายเป็นส่วนหนึ่ง
 ที่รวมต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ หลังรัฐประหาร พ.ศ.
 2490 (ดู บทที่ 4 และบทที่ 5)

นอกจากกลุ่มผู้นำอีสานและกลุ่มทหารเรือตามที่กล่าวมาแล้ว ยังมีกลุ่มตำรวจ
 นำโดย พล.ต.อ. อุดล อุดลเกษรวิธ และ พล.ต.ต. ชลอ ศรีศรากร (ผู้บังคับการ
 ตำรวจสันติบาล) และบางส่วนจากกลุ่มทหารบก ได้แก่ พล.ท. ชิค มั่นศิลป์ สีนาค-
 โยชารักษ์ (พล.ท. หลวงสินาคโยชารักษ์) พล.อ. จิระ วิชิตสงคราม (พล.ท. หลวง
 วิชิตสงคราม) พล.ท. พิเชิต เกரியศักดิ์พิเชิต (พล.ท. หลวงเกரியศักดิ์พิเชิต) พ.อ.
 เรือง เรืองวีระยุทธ (ขุนเรืองวีระยุทธ) และ พ.อ. ทวน วิชัยชิตะ ได้หันมา
 ให้การสนับสนุนขอเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ ในช่วงท้ายก่อนที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูล-

สงคราม จะสิ้นสุดลง จากร่องรอยที่มีอยู่บ้างไม่มีข้อยืนยันชี้ชัดไว้ว่าพวกนี้หรือกลุ่มตำรวจ และบางส่วนของกลุ่มทหารบก มีความขัดแย้งทางการเมืองกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประเด็นสำคัญคือ ที่ผลักดันให้กลุ่มทั้งสองนี้ผละออกจากภารกิจให้ความสนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม อาจกล่าวหรือสันนิษฐานได้เพียงว่าน่าจะสัมพันธ์มาจากประเด็นเรื่องการต่อต้านญี่ปุ่น กลุ่มทั้งสองนี้ในระยะแรกได้ให้การสนับสนุนต่อโครงการต่อต้านญี่ปุ่นของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่เข้าใจว่าในระยะหลังได้หันไปเห็นพ้องกับข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ ผลักดันให้กลุ่มทั้งสองนี้เข้าร่วมดำเนินนโยบายใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นและให้การสนับสนุนฝ่ายพลเรือน จนกลายเป็นปฏิบัติการทางการเมืองกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้ง ๆ ที่มีความสัมพันธ์และเป็นพันธมิตรอย่างแนบแน่นมาแต่ก่อน

พล.ท.อ. อุดล อุดลเดชจรัส เป็นเพื่อนสนิทกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม มานับแต่ก่อนเปลี่ยนการปกครอง พ.ศ. 2475 (ดู ละเอียค พิบูลสงคราม 2516:569) และได้ให้การสนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างแข็งขันในการปราบปรามผู้คิดจะต่อต้านรัฐบาลตลอดช่วงหลัง พ.ศ. 2475 ในฐานะอธิบดีกรมตำรวจ ครั้งเมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกเข้ามา พล.ท.อ. อุดล อุดลเดชจรัส เป็นคนสำคัญคนหนึ่งในการระดมคนที่จะเห็นพ้องและสนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในนโยบายยุติการสู้รบเพื่อเปิดเจรจากับฝ่ายญี่ปุ่น และเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางทหารกับฝ่ายญี่ปุ่นเวลาต่อมา (ดู รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี : 8-11 ธันวาคม พ.ศ. 2484 อ้างถึงใน จีวรวรรณสุธรรม, ผู้รวบรวม 2526:1-69) หลังจากนั้น พล.ท.อ. อุดล อุดลเดชจรัส ยังคงให้การสนับสนุนและทำงานอย่างใกล้ชิดกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งในทางการเมืองและในการเคลื่อนไหวใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่น ควรกล่าวไว้ว่า พล.ท.อ. อุดล อุดลเดชจรัส นั้นเป็นหนึ่งในบรรดากลุ่มผู้นำระบอบใหม่ซึ่งมีไม่มากนัก ที่ไม่มีความสัมพันธ์และหรือนิยมฝ่ายญี่ปุ่นอย่างชัดเจน พล.ท. นากามูระ ผู้บัญชาการทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย (พ.ศ. 2487-2488) (Naka Mura Akito 1958:99-100) โทกกล่าวถึง พล.ท.อ. อุดล อุดลเดชจรัส ไว้ว่า "อุดลนั้นเป็นคนที่ทหารญี่ปุ่นต้องระมัดระวังเป็นที่สุดในบรรดาผู้นำการเมืองของไทย เท่าที่ข้าพเจ้าทราบไม่มีคนญี่ปุ่นสักคนที่เคยพูดคุยกับเขาเลย และคนญี่ปุ่นที่เคยเห็นหน้าเขาก็มีน้อยมาก ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าได้เคยเชิญเขามางานเลี้ยงบ่อย ๆ แต่เขาก็ไม่เคยมาสักครั้งเดียว" และ "ทหารญี่ปุ่นมีความสนใจต่ออุดลมาก เพราะสงสัยว่าเขาคงจะมีความสัมพันธ์กับงาน

ที่ดินของเสรีไทย ในฐานะเป็นหัวหน้าใหญ่ฝ่ายสัมพันธมิตร ฝ่ายญี่ปุ่น เชื่อว่าเขาเป็น
 คนสำคัญคนหนึ่งของฝ่ายต่อต้านญี่ปุ่นอย่างแน่นอน เพราะเหตุว่าเขาเป็นผู้สั่งจับรัฐมนตรี
 วานิชเกี่ยวกับทุจริต" ตามที่กล่าวมานี้ เข้าใจว่าความตองการที่จะต่อต้านญี่ปุ่นมีอยู่ในตัว
 พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส มานับแต่ช่วงต้น และผลักดันให้ พล.ต.อ.อดุล อดุล-
 เดชจรัส หันไปร่วมทำงานที่ดินต่อต้านญี่ปุ่นกับจอมพล ป. พิบูลสงครามเวลาต่อมา
 กล่าวกันว่า พล.ต.อ. อดุล อดุลเดชจรัส ได้ร่วมมือทำงานที่ดินต่อต้านญี่ปุ่นกับจอมพล
 ป. พิบูลสงคราม "อย่างใกล้ชิด" (เนตร เขมะโยธิน 2510 ช:321) พล.ต.อ.
 อดุล อดุลเดชจรัส กล่าวภายหลังว่า "ความคิดอ่านของจอมพล ป. ที่จะต่อต้านญี่ปุ่น
 ก็มีแต่เพียงเท่านี้ในค่านতিকอกับต่างประเทศ ส่วนภายในประเทศจะมีแผนการอย่างไรใด
 บ้างหรือไม่ นั้น ข้า ไม่ทราบชัด" (อ้างถึงใน สุพจน์ คานตระกูล, ผู้รวบรวม 2522:
 198)

อย่างไรก็ตาม ความพยายามดำเนินนโยบายที่ดินต่อต้านญี่ปุ่นข้างต้นนี้ ใน
 ท้ายที่สุดนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่าง พล.ต.อ. อดุล อดุลเดชจรัส กับจอมพล ป.
 พิบูลสงคราม และมีผลสำคัญผลักดันให้ พล.ต.อ. อดุล อดุลเดชจรัส ผละออกจากจอมพล
 ป. พิบูลสงคราม เนื่องจากมีแนวคิดต่างกันในการต่อต้านญี่ปุ่นและหรือในการแก้ไขปัญหา
 เอกราชอธิปไตยของชาติภายหลังสงครามมา เข้าใจว่าในเวลานั้นข้างจอมพล ป. พิบูล-
 สงคราม ยังคงมีแนวคิดในการต่อต้านญี่ปุ่น ยืนยันอยู่ที่การสร้างเมืองหลวงใหม่ที่จังหวัด
 เพ็ชรบูรณ์เพื่อเป็นแหล่งต่อต้านญี่ปุ่น และติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อขอความร่วมมือหรือ
 ความสนับสนุนผ่านประเทศจีน ในค่านการติดต่อกับประเทศจีนนั้นกล่าวกันว่าถึงกับได้
 เตรียมเปิดเจรจา "แผนการขั้นสุดท้าย" กับฝ่ายจีน โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม
 ได้กำหนดให้ พล.ต.อ. อดุล อดุลเดชจรัส "เป็นหัวหน้าคณะ" ที่จะเดินทางไปเจรจากับ
 ฝ่ายจีน (เนตร เขมะโยธิน 2510 ช:336) ส่วนข้าง พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส
 เริ่มมีแนวคิดใหม่คือ หันไปคล้อยตามกับข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ ภายหลังจากที่
 ได้รับการทาบทามจากนายปรีดี พนมยงค์ ผ่านนายดิเรก ชัยนาม ซึ่งได้เดินทางกลับ
 จากการเป็นเอกอัครราชทูต ประจำกรุงโตเกียวในช่วงต้นปี พ.ศ. 2487 และได้รับการ
 แต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในคณะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม
 (ดิเรก ชัยนาม 2510:298-299) พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส กล่าวถึงนายดิเรก

ชยันตม์ ในฐานะเป็นตัวแทนของนายปรีดี พนมยงค์ ในเรื่องการต่อต้านญี่ปุ่นไว้ว่า

...ผู้ที่คิดจะทำการต่อต้านญี่ปุ่นตั้งแต่ญี่ปุ่นไคร่กรรณประเทศไทยแต่ต้นมาแล้วนั้น ผู้ที่เป็นหัวเรียวหัวแรงในการนี้คือนายปรีดี พนมยงค์ อีกฝ่ายหนึ่ง แต่เนื่องด้วยในขั้นแรก ข้าพเจ้าจะใญ่การร่วมมือกับนายปรีดี พนมยงค์ ก็อาจเกิดการเสียหายต่อประเทศชาติได้ ทั้งนี้เพราะเหตุว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีจิตใจอิจฉาริษยา ชักขวางนายปรีดี พนมยงค์ ด้วยประการทั้งปวง ด้วยเหตุนี้ในขั้นต้น ข้าพเจ้าจึงไม่กล้าที่จะทำการร่วมมือกับนายปรีดี... จนกระทั่งนายดิเรก ชัยนาม กลับจากการเป็นเอกอัครราชทูตญี่ปุ่น มาเป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี โดยที่นายดิเรกฯ เป็นที่ไว้วางใจของข้าพเจ้า และนายปรีดีฯ ข้าพเจ้า และนายปรีดีฯ จึงได้ให้นายดิเรกฯ เป็นสื่อแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอยู่เป็นนิจเสมอมา... (อ้างถึงใน สุพจน์ คานตระกุล, บูรพากรรม 2522:236)

อาจกล่าวได้ว่าช่วงการสัมพันธ์เข้ากับนายปรีดี พนมยงค์ ช่วงต้นนี้ มีส่วนสำคัญทำให้ พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส หันมาเห็นพ้องกับข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ คือ จำเป็นที่จะต้องเอาจอมพล ป. พิบูลสงคราม ออกจากอำนาจ เพื่อเปิดทางให้ฝ่ายพลเรือน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายสัมพันธมิตร ขึ้นมาจัดตั้งรัฐบาลดำเนินนโยบายที่ค้ำคอต้านญี่ปุ่นเพื่อแก้ไขปัญหาเอกราชภายหลังสงครามแทนนโยบายต่อต้านญี่ปุ่นของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ท่าทีของ พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส ดังกล่าวนี เห็นได้จากในช่วงท้ายก่อนที่รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม จะล้มลง พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส โดยยกเลิกมาตรการให้ตำรวจคอยควบคุมสมาชิกฝ่ายค้านตามคำร้องขอของนายปรีดี พนมยงค์ (ดู ปรีดี พนมยงค์ 2517 ช:33-34) และได้คัดค้านความพยายามของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่จะต้องการอยู่ในอำนาจต่อไป ภายหลังจากที่รัฐบาลเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ตีสละในสภาผู้แทนราษฎรถึง 2 ครั้ง (ดูต่อไปข้างหน้า) รวมทั้งได้ร่วมต่อต้านฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งได้แสดงท่าทีคุกคามต่อการจัดตั้งรัฐบาลของฝ่ายพลเรือนทั้งโดยตรงและอ้อม (ดู สุพจน์ คานตระกุล, บูรพากรรม 2522:119-141) สิ่งเหล่านี้เข้าใจว่าเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส ซึ่งหันมาเห็นพ้องกับข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ ผละออกจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และมีความขัดแย้งกับฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างรุนแรง จนมองเห็นว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้เบียดเบียน จึงทำให้ของ พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส ที่มีต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในคำให้การต่อ "คณะ

กรรมการสอบสวนคดีอาชญากรรมสงคราม ภายหลังสงครามมา บุติ (ดู สุพจน์ คานตระกูล, ผู้รวบรวม 2522) และผลักดันให้ พล.ต.อ. อุดล อุดลเคชจรัส หันมาร่วมกับฝ่าย พลเรือนต่อต้านฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม จนกลายเป็นฐานทางกำลังหนึ่งที่ทำให้การ สนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ อย่างใกล้ชิด โดย พล.ต.อ. อุดล อุดลเคชจรัส หรือ กลุ่มตำรวจจะเข้ามาเคลื่อนไหวอยู่เป็น "ฝ่ายกลาง" ในขบวนการเสรีไทย เช่นเดียวกับ กลุ่มทหารเรือ คือให้ความสนับสนุนในการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น (ดู ชลอ ศรีศรากร 2488; เจียม อัมพุนันท์ 2501) และทำหน้าที่เป็นฐานกำลังค้าประกันรัฐบาลพลเรือน ภายหลังสงครามมา พล.ต.อ. อุดล อุดลเคชจรัส ใ้รับการแต่งตั้งเป็นผู้บัญชาการทหารบก เพื่อสนับสนุนการก่อตัวของระบอบรัฐสภา (ดู 4.3)

ภายในกลุ่มทหารบก พล.ท.พิชิต เกரியศักดิ์พิชิต พ.อ. ทวน วิชัยชิตะ และ พ.อ. เรือง เรืองวีระยุทธ ล้วนเป็นนายทหารชั้นผู้น้อยของคณะราษฎรร่วมเปลี่ยน การปกครอง พ.ศ. 2475 มีความสัมพันธ์และทำงานใกล้ชิด กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาตลอดหลัง พ.ศ. 2475 พล.ท. พิชิต เกரியศักดิ์พิชิต แม้ที่พ้อसानได้รับความสำคัญ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหมในช่วงสงครามมา (พ.ศ. 2485-2487) พ.อ. ทวน วิชัยชิตะ และ พ.อ. เรือง เรืองวีระยุทธ มิได้ดำรงตำแหน่ง การเมือง นอกจากเป็นสมาชิกประเภท 2 ในสภาผู้แทนราษฎรสายทหารบก ส่วน พล.อ. จิระ วิชิตสงคราม และ พล.ท. ชิค มั่นศิลป์ สินาคโยธารักษ์ มิได้เกี่ยวข้องกับ คณะราษฎรแต่ก็เป็นสมาชิกประเภท 2 ในสภาผู้แทนราษฎรสายทหารบกมานับแต่หลัง พ.ศ. 2475 พล.อ. จิระ วิชิตสงคราม ดำรงตำแหน่งเป็นเสนาธิการทหารบกและ เสนาธิการสนามในช่วงสงครามมา ทำงานใกล้ชิดและได้รับความไว้วางใจจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่มาก เห็นได้จาก เมื่อแรกจอมพล ป. พิบูลสงคราม หันมาเคลื่อนไหว งานใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่น บุคคลแรกที่ได้รับมอบหมายเพื่อดำเนินการนี้คือ พล.อ. จิระ วิชิตสงคราม (เนตร เขมะโยธิน 2510:282) พลเอกเนตร เขมะโยธิน กล่าวว่า เมื่อเริ่มแรกดำเนินการงานใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นหรือ "แผนการลับที่สุด" ภายในกองบัญชาการ กองทัพบกสนาม "มีผู้ที่ทราบเรื่องนี้เพียง 3 คน เท่านั้นคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม พล.ท. จิระ วิชิตสงคราม และข้าพเจ้า" (2510 :304) ส่วน พล.ท.ชิค มั่นศิลป์ สินาคโยธารักษ์ในช่วงสงครามมา ดำรงตำแหน่งการเมืองเพียงเป็นสมาชิกสภาประเภท 2

และประจำการอยู่ในกรมเสนาธิการทหารบก

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ไม่มีหลักฐานปรากฏถึงความบรรดานายทหารบกทั้ง 5 คนนี้ มีความขัดแย้งทางการเมืองหรือไม่ลงรอยกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่องใด ที่ผลักดันให้หันไปสนับสนุนฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ สนับสนุนใครเพียงว่ากลุ่มนายทหารบกนี้อาจจะไม่เห็นพ้องด้วยกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในโครงการย้ายเมืองหลวงไปจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อต่อต้านญี่ปุ่น แต่ไม่สามารถหักทวนหรือคัดค้านจอมพล ป. พิบูลสงครามโดยตรง ทางออกของกลุ่มนายทหารบกส่วนนี้คือหันไปให้การสนับสนุนฝ่ายพลเรือน ซึ่งมีหน้าที่ต้องการและเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการย้ายเมืองหลวงใหม่อย่างเด่นชัด ด้วยการร่วมลงมติล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในสภาผู้แทนราษฎร และร่วมจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นกับฝ่ายพลเรือนขึ้นแทนโครงการฯ ดังกล่าว เหตุผลสนับสนุนข้อสนับสนุนนี้มองได้จาก เมื่อครั้งรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ มีอำนาจแทนจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2487 นั้น ได้มีการสลายอำนาจและอิทธิพลของฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายในกองทัพบกอย่างขนานใหญ่ ด้วยการโยกย้ายและหรือส่งปลดนายทหารบกที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ออกจากตำแหน่งคุมกำลังสำคัญหรือออกจากราชการจำนวนมาก แต่นายทหารบกกลุ่มนี้ยังคงอยู่ในตำแหน่งราชการและกลับได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายรัฐบาลพลเรือน ให้ขึ้นมามีบทบาทในกองทัพแทนฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งยังได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีร่วมในคณะรัฐบาลชุดใหม่อีกด้วย (ดู 4.1)

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวของกลุ่มทหารบกส่วนนี้ซึ่งนำโดย พล.ท. ชิต มั่นศิลป์ สินาดโยชารักษ์ในฐานะผู้ได้รับแต่งตั้งเป็น "รองแม่ทัพใหญ่" ภายหลังจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หมดอำนาจลงในปี พ.ศ. 2487 นั้น กล่าวได้ว่าได้กลายเป็นส่วนหนึ่งที่เข้ามาเป็นฐานทางกำลังให้กับฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ โดยกลุ่มทหารบกส่วนนี้จะเข้ามาเคลื่อนไหวเป็น "ฝ่ายกลาง" ในขบวนการเสรีไทยท่านองเดียวกับกลุ่มทหารเรือและกลุ่มตำรวจ คือให้ความสนับสนุนนโยบายจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นแทนโครงการย้ายเมืองหลวงไปจังหวัดเพชรบูรณ์ (ดู เนตร เชมะโยชิน 2510 ก) และทำหน้าที่เป็นฐานกำลังคานอำนาจกับฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม รวมทั้งให้การสนับสนุนแนวคิดการผลักดันการเมืองไปสู่ระบอบรัฐสภาของฝ่ายพลเรือน ภายหลังจากสงครามฯ พล.ท. ชิต มั่นศิลป์ สินาดโยชารักษ์และ พล.ท. พิเชฐ เกรียงศักดิ์พิเชฐ หันไปเกาะกลุ่มกับฝ่ายนายควง อภัยวงศ์

หรือพรรคประชาธิปไตย ส่วน พล.อ. จิระ วิชิตสงคราม และ พล.อ. ทวน วิชัยชิตะ
ยังคงเกาะกลุ่มอยู่กับนายปรีดี พนมยงค์ พล.อ. เวียง เวียงวีระยุทธ อยู่ในกองทัพ
ทำงานร่วมกับ พล.อ. อุดล อุดลเดชจรัส สนับสนุนการก่อตัวของระบอบรัฐสภา (ดู
4.2) อาจกล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มทหารบก นำโดย พล.ท. ชิค มั่นศิลป์
สินาคโยธารักษ์นี้ และกลุ่มตำรวจนำโดย พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส ตามที่ได้อธิบาย
มาแล้วนั้น เป็นกลุ่มท้ายสุดที่หันมาเกาะกลุ่มร่วมจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นหรือเป็นเสรีไทย
ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ หรือฝ่ายพลเรือนเคลื่อนไหวต่อต้านจอมพล ป. พิบูล-
สงคราม

การเคลื่อนไหวล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตามข้อเสนอของนายปรีดี
พนมยงค์ นั้น ปรากฏเป็นจริงเป็นจังขึ้นในช่วงกลางปี พ.ศ. 2486 โดยเริ่มจากมีความ
พยายามผลักดันให้นายทวี บุญยเกตุ และนายควง อภัยวงศ์ ซึ่งขัดแย้งกับจอมพล ป.
พิบูลสงคราม ในกรณีที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม โค้งนอกลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 แต่ภายหลังไม่ยอมลาออก ยังผลให้บุคคล
ทั้งสองนี้ไม่พอใจและโค้งนอกลาออกจากรัฐมนตรีในคณะรัฐบาล (ดู วิชา มโนทิโมกซ์ 2520:
158-164) ขึ้นดำรงตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎรและรองประธานา โดยนายทวี
บุญยเกตุ ได้รับเลือกตั้งเป็นประธานสภา ด้วยคะแนนเสียง 39 คะแนน ขณะนายปลอด
วิเชียร ณ สงขลา (พระยามานวราชเสวี) ซึ่งได้คะแนนเพียง 33 คะแนน ส่วน
นายควง อภัยวงศ์ ได้รับเลือกตั้งเป็นรองประธานสภา (รายงานประชุมสภาผู้แทน
ราษฎร : ครั้งที่ 1/2486 26 มิถุนายน 2486) ความพยายามผลักดันดังกล่าวนี้
มักได้รับการกล่าวถึงกันเพียงว่า เพื่อให้เป็นไปตามแผนการเตรียมตัวสำหรับออกไปจัดตั้ง
รัฐบาลพลัดถิ่นภายนอกประเทศ คือต้องประกอบด้วยผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
(นายปรีดี พนมยงค์) ประธานสภาผู้แทนราษฎร (นายทวี บุญยเกตุ) และรัฐมนตรี
อีกหนึ่ง (ม.ล.กรี เคชาติวงศ์ รัฐมนตรีในคณะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม)
(กนตธีร์ ศุภมงคล 2527:119; ทวี บุญยเกตุ 2516:317) แต่เป็นที่เข้าใจไว้ว่า
เป็นความพยายามในอันที่จะควบคุมตำแหน่งสำคัญในสภาผู้แทนราษฎร เพื่อหาทางล้ม
รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในทางสภาผู้แทนราษฎรด้วย ดังคำอธิบายของนายปรีดี
พนมยงค์ ที่กล่าวว่า "การที่จะให้รัฐบาลออกนั้น ก็มีอยู่ทางเดียวคือออกโดยมติไม่ว่า"

วางใจของสภา จะเป็นมติไม่ไว้วางใจทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้ แต่ที่จะทำเช่นนี้
 ได้ก็โดยต้องอาศัย (1) ผู้ที่เป็นประธานสภา (2) กำลังใจของสมาชิกที่จะกล้าคัดค้าน
 ในซึ่งตนเองเห็นว่าไม่ถูก" เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายนี้ ในทางหนึ่งนายปรีดี พนมยงค์
 ได้เคลื่อนไหวผ่านนายทองเปลว ชลภูมิ ซึ่งในขณะนั้นเป็นเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
 "ให้พยายามชี้แจงต่อสมาชิกให้เกิดกำลังใจปฏิบัติหน้าที่ของตนไปในทางที่ถูก" ในอีกทาง
 หนึ่งคือการผลักดันให้นายทวี บุญยเกตุ เป็นประธานสภา "ผู้ที่เป็นประธานสภาผู้แทน
 ราษฎรนั้นก็ควรจะให้ได้บุคคลซึ่งรวมอยู่ในคณะต่อต้านนี้ เพื่อจะได้ปฏิบัติภารกิจของ
 ตรงกันใด ในครั้งนั้นจึงได้มีเรื่องตามที่ทราบกันอยู่แล้ว คือสภาได้ลงมติให้นายทวี
 บุญยเกตุ เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร" (2517ช:31-32)

อย่างไรก็ดี ความพยายามผลักดันดังกล่าวนี้ไม่บรรลุผล ภายหลังจากสภา
 ผู้แทนราษฎรมีมติเลือกตั้งให้นายทวี บุญยเกตุ และนายควง อภัยวงศ์ ดำรงตำแหน่ง
 ประธานสภา และรองประธานสภา นั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่ยอมลงนาม
 แต่งตั้งบุคคลทั้งสองและได้กดดันให้สภาผู้แทนราษฎรเลือกตั้งตำแหน่งทั้งสองนี้ใหม่ โดย
 "ขอให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาเรื่องการเลือกตั้งสมาชิกสภา เป็นประธานและรอง
 ประธานนี้เสียใหม่ให้ถ่องแท้" จดหมายที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม แจกต่อสภา ใต้เน้น
 ว่า "การจะมาทะเลาะกันในสภาคนไทยนั้น ยามสงครามถึงตัวเช่นนี้ไม่มีทางอะไรมี
 ผลดีเลย..... ที่สุดทางคณะรัฐมนตรีได้ออกทางให้ตั้งได้เสนอมาให้สภาเลือกใหม่ เพราะ
 ทางฉันรับสนองไม่ได้ ฉันต้องการให้สภามั่นคง" การแทรกแซงของรัฐบาลนี้แม้ว่าจะ
 ถูกสมาชิกสภา โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำอีสานคัดค้านอย่างรุนแรง นายจำลอง ดาวเรือง
 ได้กล่าวว่า "รัฐบาลไม่มีอำนาจอะไรเลย....มติของสภา เท่านั้นที่จะตั้งประธานหรือ
 รองประธานสภา ผู้อื่นใดไม่มีอำนาจจะทำเช่นนี้" (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร :
 ครั้งที่ 2/2486 (ลับ) 1 กรกฎาคม 2486) แต่ในที่สุดรัฐบาลก็สามารถปรับเปลี่ยน
 มติสภาผู้แทนราษฎรแต่เดิมได้ โดยนายทวี บุญยเกตุ ยอมขอถอนตัวออกและไม่ลงแข่งขัน
 มีการเลือกตั้งครั้งใหม่ผลปรากฏว่า พล.ร.ต. กระแส ประวาทะนาวัน ศรีพุทธเสณี
 ได้เป็นประธานสภา ส่วนรองประธานสภา ยังคงได้แก่นายควง อภัยวงศ์ (รายงาน
ประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 3/2486 2 กรกฎาคม 2486) หลังจากมีการเลือก
 ตั้งครั้งใหม่นี้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยอมลงนามแต่งตั้งเพียงตำแหน่งประธานสภา

และได้เสนอให้สภาผู้แทนราษฎรเลือกตั้งรองประธานสภา ใหม่อีกครั้ง โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้เหตุผลว่า

...โดยที่ นายทวี บุญยเกตุ และพันตรีวง อภัยวงศ์ ได้พ้นตำแหน่งไปจาก คณะรัฐบาลเมื่อไม่นานมานี้ การได้รับเลือกตั้งในตำแหน่งสำคัญทางสภาผู้แทนราษฎร เช่นนี้ ย่อมจะทำให้เสียงประชาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศเพ่งเล็งไปใน ทางที่ไม่ดี โดยจะเห็นไปว่ามีความแตกแยกกันระหว่างรัฐบาลและสภาผู้แทน ราษฎร...

กลุ่มผู้นำอีสานและฝ่ายพลเรือนคณะราษฎรได้คัดค้านอย่างรุนแรงเช่นเดิม นายจรูญ สืบแสง (สมาชิกประเภท 2) ได้กล่าวคัดค้านว่า

...การวิโตการกระทำของสภาฯ นั้นเมื่ออยู่ในมาตรา 39 ซึ่งกระทำได้โดยพระมหากษัตริย์ ไม่ใช้รัฐบาล... การที่จะมาเล่นที่เรณูกันเช่นนี้เป็นการนำอภัยอายุชยาหน้า... ถ้า ทางรัฐบาลจะต้องการอย่างไร เมื่อเห็นว่าจะทำให้เป็นการถูกระบอบของกฎหมาย รัฐธรรมนูญไม่ได้อีกก็ยุบสภา เสียก็หมดเรื่องกัน... (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 4/2486 (ลับ) 8 กรกฎาคม 2486)

แต่ในที่สุดได้มีการเลือกตั้งรองประธานสภาคนใหม่ ผลปรากฏผู้ที่ได้เลือกตั้งซึ่งมีเพียง คนเดียวที่แข่งขันคือ พล.ต.ประจัน มหาคิลก ประจักษ์จันท์ (รายงานประชุมสภาผู้แทน ราษฎร : ครั้งที่ 5/2486 15 กรกฎาคม 2486) ซึ่งเหล่านี้นับเป็นชัยชนะและแสดงให้เห็น ถึงความเข้มแข็งของระบอบเผด็จการทหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นยังมีอยู่มาก

ความล้มเหลวของฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ นอกจากจะ ทำให้แผนการเตรียมออกไปจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นอยู่ภายนอกประเทศ "เป็นอันต้อง ระงับลง" (ทวี บุญยเกตุ 2516:318) ยังมีผลทำให้ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ต้อง สูญเสียตำแหน่งสำคัญในสภาผู้แทนราษฎรที่มีอยู่เดิมด้วย นายทองเปลว ชลภูมิ ถูก จอมพล ป. พิบูลสงคราม สั่งปลดออกจากตำแหน่งเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร และให้ นายจิตตะเสน ปัญจะ ดำรงตำแหน่งแทน จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้เหตุผลในการ สั่งปลดว่า

...เนื่องจาก นายทองเปลว ชลภูมิ ได้ลอบยุบให้สมาชิกสภาหลงเชื่อในทางที่เป็นภัย แก่ชาตินอกสภาผู้แทน และปฏิบัติหน้าที่หลายอย่างอันมิชอบ เช่น แกล้งนัดประชุมควนเพื่อ มีให้สมาชิกทราบทั่วกัน ให้ทราบแต่คนที่ตนหวังจะให้ทำอย่างหนึ่งอย่างใด หรือก็คัดค้าน กระทุ้งถามของสมาชิกเพื่อให้สมาชิกหลงใกรขประชานสภาเหล่านี้เป็นต้น ฉะนั้นหากจะ

ให้รับราชการในตำแหน่งนี้ต่อไป ก็จะทำให้สภาผู้แทนไม่สามารถบริหารงานต่อไปได้ ฉะนั้น เพื่อตัดการไม่สงบในบานเมืองยามสงครามนี้ให้หายไปโดยพลัน และให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้รับความเป็นธรรมยิ่งขึ้น ฉะนั้น ใญ่ลคนายทองเปลว ออกจากราชการแทบนี้ และให้ นายจิตตะเสนเป็นเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ต่อไป... (ป. พิบูลสงคราม 2486: ทหาร 3 : 43-44)

เหตุผลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตามที่กล่าวมานี้ เป็นที่เข้าใจได้ว่าเป็นผลเนื่องมาจาก นายทองเปลว ชลภูมิ ได้ให้การสนับสนุนฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ต่อต้านรัฐบาลในทาง สภาผู้แทนราษฎร นายทองเปลว ชลภูมิ กล่าวถึงสาเหตุที่ตนให้การสนับสนุนฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ และถูกจอมพล ป. พิบูลสงคราม สั่งปลดออกว่า

...ในสมัยรัฐบาลท่านจอมพล ในขณะนั้นเนื่องจากการกระทำของท่านจอมพลบางอย่าง ซึ่งไม่เป็นที่พอใจของราษฎร ข้าพเจ้าเองซึ่งเป็นเลขาธิการสภา ในขณะนั้น ได้ชักชวนสมาชิกประเภทที่ 1 และประเภทที่ 2 ในชั้นชววงการกระทำของจอมพล ผลสุดท้ายสมาชิกประเภทที่ 1 ใคนำความไปขายให้แก่ผู้มีอำนาจในขณะนั้น... (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 7/2489 21 กุมภาพันธ์ 2489)

นายปรีดี พนมยงค์ (2517 ช: 32) กล่าวถึงการเคลื่อนไหวของนายทองเปลว ชลภูมิ และต้องถูกปลดออกจากตำแหน่งดังกล่าวนี้ เนื่องจาก "มีบุคคลบางคนนำความไปใส่ต่อ ผู้ที่มีอำนาจในเวลานั้นว่า นายทองเปลว เป็นตัวการทางฝ่ายสมาชิกสภา" หลังจาก ถูกปลดแล้วนายทองเปลว ชลภูมิ ยังถูกจับกุมซึ่งเวลาต่อมา นายทองเปลว ชลภูมิ กล่าวถึงกรณีนี้เพียงว่า "ข้าพเจ้านี้ผู้หนึ่งได้เคยรับกรรมจนกระทั่งต้องเข้าห้องขัง ก็ เพราะสมาชิกรวมใจว่าเราต้องการเอกราช" (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 26/2488 8 ตุลาคม 2488) เข้าใจว่าสาเหตุที่ทำให้นายทองเปลว ชลภูมิ ถูกจับกุม นั้น เนื่องมาจาก นายทองเปลว ชลภูมิ ได้เป็นกำลังสำคัญที่เคลื่อนไหวเข้าไปสร้าง แนวร่วมกับกลุ่มทหารบกบางส่วนที่มีความสัมพันธ์อยู่บ้าง เช่น พ.อ.ทวน วิชัยชิตตะ เหตุผลที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีคำสั่งไปถึงกรมตำรวจให้ทำการจับกุมนายทองเปลว ชลภูมิ มีอยู่ว่า "เป็นบุคคลที่เข้าไปปลุกปั่นทหารให้มีความเข้าใจที่ผิด" (ป. พิบูลสงคราม 2486: ทหาร 3:48)

กล่าวได้ว่าการสูญเสียตำแหน่งสำคัญในสภาผู้แทนราษฎรของฝ่ายนายปรีดี

พนมยงค์ ทั้งที่มีอยู่เดิมคือเลขาธิการและตำแหน่งใหม่คือประธานและรองประธานสภา
 ผู้แทนราษฎรตามที่กล่าวมานี้ มีส่วนทำให้การเคลื่อนไหวของฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์
 ซึ่งอ่อนอยู่แล้วยิ่งอ่อนตัวลงไปอีกมาก ตลอดช่วงสมัยการประชุมสภาผู้แทนราษฎรปี พ.ศ.
 2486 ไปจนถึงต้นปี พ.ศ. 2487 การเคลื่อนไหวของฝ่ายค้านไม่สามารถส่งผลกระทบ
 ใด ๆ ต่อฐานะของรัฐบาล ฝ่ายค้านคงจำกัอยู่ในแวดวงของกลุ่มผู้นำอีสาน บุคคลที่
 แสดงความเห็นคัดค้านรัฐบาลอย่างเปิดเผยล้วนเป็นพวก "คาราหนาเกา" อาทิ
 นายจำลอง ดาวเรือง และนายเตียง ศิริขันธ์ เขาใจว่ากลุ่มผู้นำอีสานนั้นก็ไม่สามารถ
 ขยายแนวร่วมในหมู่สมาชิกสภาประเภท 1 ได้มากนัก ทำให้การคัดค้านของกลุ่มผู้นำ
 อีสานในประเด็นต่าง ๆ ไม่มีผลต่อเสถียรภาพของรัฐบาลแต่อย่างใด กระนั้นเสียงที่คัดค้าน
 ในสภาผู้แทนราษฎรช่วงดังกล่าวนี้ เช่น 70:12 (ครั้งที่ 7/2486) 73:32 (ครั้งที่
 10/2486) และ 35:20 (ครั้งที่ 11/2486) เป็นต้น นายปรีดี พนมยงค์ กล่าวถึง
 ความยากลำบากในการลมนรัฐบาลขณะนั้นว่า "การลงมติในเวลานั้นก็ลำบาก เพราะไม่
 คอยมีสมาชิกคนใดกล้า เ้าที่ทราบกันอยู่ก็มีเสียงคัดค้านในเวลานั้นเพียง 10 คน นอกจาก
 นั้นก็มีความเกรงกลัวไม่กล้าพูด" (2517 ข:34-35) อาจกล่าวได้ว่าข้อจำกัดในหมู่สมาชิก
 สภาประเภท 1 ดังกล่าวนี มีส่วนผลักดันให้นายปรีดี พนมยงค์ จำต้องหันไปสร้างแนวร่วม
 กับสมาชิกสภาประเภท 2 ในวงกว้างขึ้น คือนอกเหนือจากกลุ่มพลเรือนและทหารเรือแล้ว
 ใต้แก่ภายในกลุ่มทหารบกและกลุ่มตำรวจ เขาใจว่าเพื่อการนี้ นายปรีดี พนมยงค์ ได้
 ดำเนินการเคลื่อนไหวสร้างแนวร่วมกับกลุ่มทหารบก-ตำรวจ ภายใต้ข้อเสนอให้หันมาร่วม
 จัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น แทนแผนการณต่อต้านญี่ปุ่นตามโครงการย้ายเมืองหลวงไปจังหวัด
 เพ็ชรบูรณ์ ทั้งนี้เพื่อคั้งคะแนนเสียงมาร่วมลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลในสภาผู้แทนราษฎร

จวบจนถึงกลางปี พ.ศ. 2487 สภาวะของฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ มีแนวโน้ม
 ที่ดีขึ้น เมื่อได้คนกลางอย่างนายปลอด วิเชียร ณ สงขลา เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร
 และมีนายควง อภัยวงศ์ เป็นรองประธานสภา (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร :
 ครั้งที่ 1/2487 29 มิถุนายน 2487) สภาพนี้ช่วยเปิดทางให้กลุ่มผู้นำอีสานและแนวร่วม
 ในหมู่สมาชิกสภาประเภท 1 เคลื่อนไหวคล่องตัวขึ้น โดยมุ่งไปที่นโยบายสำคัญของรัฐบาล
 ในเรื่องการสร้างเมืองหลวงใหม่ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ นายชิต เวชประสิทธิ์ เล่าถึงเหตุ
 ที่เลือกเอานโยบายสำคัญนี้ เพราะคาดหวังว่าจะได้รับเสียงสนับสนุนจากผู้แทนจังหวัดต่าง ๆ

มากขึ้น "เนื่องจากการดำเนินงานของรัฐบาลเรื่องสร้างเมืองเพ็ชรบูรณ์ กระทบกระเทือนกับประชาชนเกือบทุกจังหวัด มีคนถูกเกณฑ์ไปทำงานมากและลำบากล้มตายไปเยอะ เชื่อว่าพวกผู้แทนที่ยังวางตัวเป็นกลางก็คงอยากคานควย" (สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตามเป็นที่เข้าใจความนอกเหนือจากความต้องการการสนับสนุนจากสมาชิกสภาประเภท 1 ดังกล่าวนั้นแล้ว การเลือกนโยบายสำคัญนี้ยังมีเป้าหมายอยู่ที่ต้องการระดมความสนับสนุนจากสมาชิกประเภท 2 โดยเฉพาะจากกลุ่มทหารบกและตำรวจด้วย ดังนั้นในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 4 แนวร่วมของกลุ่มผู้นำอีสานโดย ร.ท.ประจวบ มหาพันธ์ (อุตรธานี) จึงได้เป็นผู้เสนอญัตติขอเปลี่ยนระเบียบวาระให้นำร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพ็ชรบูรณ์ขึ้นมาพิจารณา ก่อน สมาชิกที่กล่าวคัดค้านพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้มีเพียง 8 คน คือ ร.ท.ประจวบ มหาพันธ์ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายเชมชาติ บุญรัตนพันธ์ (ร้อยเอ็ด) นายเลียง ไชยกาล นายแก้ว สิงหะคเชนทร์ (พิจิตร) นายใหญ่ สวิทชาติ (นครสวรรค์) นายพื้น สุพรรณสาร (อยุธยา) นายชิต เวชประสิทธิ์ และนายอรุณ ทองปรีชิต (พระนคร) ผลการลงมติด้วยคะแนนเสียงลับ ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ชนะ ฝ่ายรัฐบาลไปด้วยคะแนนเสียง 48:36 (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 4/2487 20 กรกฎาคม 2487)

คะแนนเสียงจำนวน 48 คะแนน ที่ชนะฝ่ายรัฐบาลข้างต้นนี้ ควรกล่าวว่า เป็นคะแนนเสียงที่มาจากกลุ่มผู้นำอีสานและแนวร่วมในหมู่สมาชิกสภาประเภท 1 ที่ค่อนข้างแน่นชิดเพียง 14 คะแนน เท่านั้น กล่าวคือ นอกจาก 8 เสียง ที่แสดงตัวคัดค้านอย่างเปิดเผยข้างต้นแล้ว อีก 6 เสียง ได้แก่ นายจำลอง คาวเรือง นายถวิล อุดล นายเตียง ศิริขันธ์ นายทอง กันทาธรรม นายหึ่ง ศรีจันทร์ และนายฟอง สิทธิธรรม นายชิต เวชประสิทธิ์ เล่าว่า คะแนนเสียงที่ชนะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในครั้งนี้ส่วนใหญ่มาจากสมาชิกสภาประเภท 2 เป็นหลัก หรือ "ชนะใจด้วยเสียงของสมาชิกประเภท 2" (สัมภาษณ์) เป็นไปได้ว่าคะแนนจากสมาชิกประเภท 1 อยู่ในเกณฑ์ไม่เกิน 20 คะแนน อีก 28 คะแนน เข้าใจว่าน่าจะมาจากกลุ่มสมาชิกประเภท 2 อันได้แก่กลุ่มพลเรือนซึ่งมีบุคคลที่สนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ แน่ชัดอยู่ในราว 10-11 เสียง คือ ม.ล.กรี เคชา-คิวงศ์ นายควง อภัยวงศ์ นายจรูญ สืบแสง นายเฉลียว ปทุมรส นายเดือน มุนนาค นายทวี บุญยเกตุ นายทองเย็น หลีละเมียร นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร

นายสงวน จุฑะเคมีย์ นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา และนายอุทัย แสงมณี กลุ่มทหารเรือที่มีท่าทีให้การสนับสนุนอยู่ในระหว่าง 13-14 คะแนนเสียง คือ นาวาตรีกลาง โรจนเสนา นาวาตรีจิบ ศิริไพบูลย์ เรือเอกกฤษดา กาญจนสกุล นาวาเอกชลิต กุลกำมัชร พล.ร.ท.ทหาร ขำหิรัญ เรือเอกทิพย์ ประสานสุข นาวาเอกบุง ศุภชลาศัย เรือเอกประเสริฐ สุขสมัย พล.ร.ท.ผัน นาวาวิจิตร เรือเอกวัน ภูยาพร นาวาเอกสงม จัญญพร นาวาเอกสงวน ภูจิราภา พล.ร.ท.สังวร สุวรรณสีห์ และ พล.ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน อีก 5-6 คะแนน จะมาจากกลุ่มทหารบก-ตำรวจ คือ พล.อ.จิระ วิจิต-สงคราม พ.ท.อ.ชลอ ศรีศรากร พล.ท.ชิต มั่นศิลป์ สินาดโยธารักษ์ พ.อ.ทวน วิชัยชิตะ พล.ท.พิชิต เกரியงศักดิ์พิชิต และ พ.อ.เรือง เรืองวีระยุทธ (ดูรายชื่อสมาชิกสภาประเภท 2 ในกรมโคสนาการ 2487:37-42)

ภายหลังจากฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ สามารถลงมติชนะฝ่ายรัฐบาลเป็นครั้งแรก ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ได้โจมตีนโยบายสำคัญเกี่ยวกับการต่อต้านญี่ปุ่นของรัฐบาลอีกครั้ง เป็นระลอกที่สอง โดยในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรนัดถัดมานายพ่อง สิทธิชูธรรม เป็นผู้เสนอญัตติขอเปลี่ยนระเบียบวาระพิจารณา "ร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธมูริมณฑล พ.ศ. 2487 ของรัฐบาลขึ้นพิจารณาก่อน" สมาชิกที่กล่าวคัดค้านร่างพระราชบัญญัตินี้มีจำนวน 9 คน คือ นายทองอยู่ เขียมบุญอิม (พระนคร) นายพ่อง สิทธิชูธรรม ร.อ.อุก นิตยสุทธิ (นครราชสีมา) นายเลียง ไชยกาล นายพื้น สุพรรณสาร นายทัน พรหมพิทธิกุล (บุรีรัมย์) นายแก้ว สิงหะคะเชนทร์ นายเตียง ศิริขันธ์ และนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ผลการลงมติกะแนนลับฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ชนะรัฐบาลไปด้วยคะแนนเสียงอย่างหวุดหวิด เพียง 43:41 (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 5/2487 22 กรกฎาคม 2487) ข้อควรสังเกตในการลงมติกะแนนลับครั้งนี้เมื่อเทียบกับครั้งแรก มีจำนวน 5 คะแนนเสียงที่แปรพักตร์จากฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ไปเข้ากับฝ่ายรัฐบาล ไม่มีหลักฐานยืนยันชัดลงไปได้ว่า จำนวน 5 คะแนนเสียงนี้เป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวของสมาชิกสภาประเภท 1 หรือ 2 อาจกล่าวได้เพียงว่าน่าจะมาจากสมาชิกสภาประเภท 1 มากกว่าประเภท 2 ซึ่งมีลักษณะเป็นคะแนนเสียงที่ตายตัวหรือแน่นอนกว่า อันเนื่องมาจากความขัดแย้งภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ได้ดำเนินมาถึงจุดแตกหักอย่างค่อนข้างจะแน่ชัดแล้ว ดังที่จะปรากฏในวาระของการหาเสียงเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่แทนจอมพล ป. พิบูล-

สงคราม หลังจากนั้น

อย่างไรก็ตาม การลงมติคะแนนเสียงไม่ไว้วางใจรัฐบาลครั้งที่สองข้างต้นนี้ ยังผลให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตัดสินใจยื่นใบลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 กล่าวกันว่า พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส เป็นผู้แนะนำ ให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม เลือกวิธีการลาออกแทนการยุบสภาผู้แทนราษฎรซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งใจอยู่เดิม ค้วยเหตุผลว่า "ถึงอย่างไร ๆ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็คงจะได้รับการเสนอให้เข้ารับตำแหน่งใหม่ ตามแบบอย่างที่เป็นปฏิบัติกันมาในสังคมการเมือง ไทย" (แถมสุข นุ่มนนท์ 2521:97) คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงอนุญาต ให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม และคณะลาออกตามความประสงค์ และทรงเสนอเรื่องผ่าน เข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรให้มีการหาเสียงเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีใหม่ ผลปรากฏว่าสภา ผู้แทนราษฎรมีมติมอบหมายให้นายควง อภัยวงศ์ เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (รายงาน ประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 6/2486 27 กรกฎาคม 2487) หลังจากนั้นความ อลเวงทางการเมืองในเรื่องการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีได้เกิดขึ้นระหว่างประธานคณะผู้ สำเร็จราชการฯ กับสภาผู้แทนราษฎร อันเนื่องมาจากฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังคงมีท่าทีที่ต้องการอยู่ในอำนาจต่อไป และเข้าใจว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้อิทธิพลกดดันผ่านคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ยังผลให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์- เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการฯ ทรงไม่ยินยอมลงพระนามแต่งตั้ง นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และพระองค์ทรงตัดสินพระทัยลาออกจากตำแหน่ง ดังกล่าว ภายหลังจากสภาผู้แทนราษฎรมีมติเช่นเดิม และนายควง อภัยวงศ์ ได้ยืนยัน พร้อมที่จะเป็นนายกรัฐมนตรี โดยพระองค์ทรงยื่นใบลาออกต่อสภาผู้แทนราษฎร ประธาน สภาฯ กล่าวชี้แจงเหตุที่พระองค์ทรงยื่นใบลาออกว่า "ไม่เห็นด้วยกับการที่สภาฯ เลือก พ.ต.ควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และไม่สามารถจะเห็นประกาศแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี ได้" ส่วน พ.ต. ส.เทวก นิรันดร ราชเลขาบุการในพระองค์กล่าวถึงเหตุที่พระองค์ทรง ยื่นใบลาออกว่า

• ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ออกกับฉันภายหลังว่า ประธานสภาฯ ได้ยื่นประกาศให้ฉันพ้นที่ฉันในวันเสวยรชขณะนั้นเอง จะให้ฉันพ้นที่แล้วบอกกว่า ถ้า ไม่เห็นแล้วจะประนามประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า เล่นการเมือง

ท่านก็บอกว่าถ้าอย่างนี้ไม่เอาแล้ว ผมอยู่ไม่ได้แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องให้สภา
เขาไล่อันออก เมื่อท่านได้ปรารภแล้วก็เรียกฉันไปโททำใบลา... (รายงาน
ประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 7/2487 1 สิงหาคม 2487)

คำกล่าวของบุคคลทั้งสองข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่ามีความขัดแย้งระหว่างประธานสภา
กับประธานคณะผู้สำเร็จราชการฯ ในเรื่องการแต่งตั้งนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ และประธานคณะผู้สำเร็จราชการฯ ทรงเลือกวิธีการลาออกจากตำแหน่ง
ดังกล่าว ทั้งนี้เป็นที่เข้าใจว่าประธานคณะผู้สำเร็จราชการฯ มีความเกรงกลัวอิทธิพล
ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายปรีดี พนมยงค์ กล่าวถึงสาเหตุที่ประธานคณะผู้สำเร็จ
ราชการฯ เลือกวิธีทางลาออกจากตำแหน่งภายใต้ความขัดแย้งครั้งนี้ว่า "เขาพระทัย
ว่านายควงฯ จะไปไม่ตลอดรอดฝั่ง ไม่ช้าจอมพล ป. ก็จะกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีก
ซึ่งข้าพเจ้าก็ต้องออกไปโดยพระองค์จะทรงกลับมาเป็นผู้สำเร็จราชการอีก" (2517 ก:
73) อย่างไรก็ตาม ในท้ายที่สุดสภาผู้แทนราษฎรมิมีมติให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ออกจากตำแหน่งประธานคณะผู้สำเร็จราชการฯ ตาม
พระประสงค์ ด้วยคะแนนเสียง 66:2 และได้แต่งตั้งให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้
สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ผู้เดียว (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 7/
2487 1 สิงหาคม 2487) จึงเปิดทางให้นายปรีดี พนมยงค์ ลงนามแต่งตั้งนายควง
อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีในวันเดียวกันนั้น ทั้งนี้โดยมีฝ่ายทหารญี่ปุ่นเข้ามาเป็นตัวแทน
สำคัญที่ช่วยกดดันให้ฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม จำต้องยอมรับมติของสภาผู้แทนราษฎร
และการประกาศจัดตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่

ฝ่ายทหารญี่ปุ่นนั้นเริ่มมีความหวาดระแวงในท่าทีของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูล-
สงคราม มานับตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ. 2486 (ดู ทวี สิริวงษ์ เสรี 2524:161-
180) โดยเฉพาะความสงสัยต่อโครงการย้ายเมืองหลวงใหม่ไปจังหวัดเพชรบูรณ์
พล.ท.นากามูระ (Nakamura Akito 1958:106-107) กล่าวถึงโครงการฯ นี้
ไว้ว่า "ตั้งแต่ปลายปีที่แล้ว (พ.ศ. 2486) ข้าพเจ้าก็เริ่มได้ทราบข่าวเรื่องรัฐบาล
ไทยจะมีโครงการย้ายเมืองหลวงอยู่บ้าง แต่ครั้งเมื่อเรื่องนี้ปรากฏกลายเป็นเรื่องจริงแล้ว
เป็นเรื่องที่กระทบกระเทือนต่อจิตใจฝ่ายญี่ปุ่นเรามาก" และ "เกี่ยวกับการย้ายเมืองหลวงใหม่
นี้ ข้าพเจ้าขอตั้งข้อสังเกตดังต่อไปนี้" คือ

1. นายกพิบูล (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) คงเห็นว่าสถานการณ์ของ สงครามมหาเอเชียบูรพานั้นฝ่ายญี่ปุ่นเริ่มตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ จึงคิดพยายามหาทางออก เพื่อหลีกเลี่ยงความเสียหายจากการถูกโจมตีของฝ่ายสัมพันธมิตร โดยการตระเตรียม สถานที่ซึ่งสามารถเคลื่อนย้ายไปไต้หวันได้ โดยเฉพาะช่วงภายหลังจากที่เขา (จอมพล ป.) ปฏิเสธที่จะเดินทางไปร่วมประชุมนานาชาติแห่งมหาเอเชียบูรพา เขาก็มีท่าทีสงสัยใน สถานการณ์สงครามของฝ่ายญี่ปุ่นมากขึ้น และได้ตัดสินใจดำเนินการย้ายเมืองหลวงโดยเร็ว

2. ปัญหาการเมืองภายในประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างนายกพิบูลกับนายปรีดี ไม่สู้จะดีนัก และนายกพิบูลก็มีความระแวงศรัทธาการเมืองภายใน ถ้าหากว่าศัตรูทางการเมืองพวกนี้จะพยายามโค่นล้มรัฐบาลพิบูล โดยได้รับความช่วยเหลือจากฝ่ายญี่ปุ่นแล้ว นายก พิบูลก็สามารถจะมีที่มั่นแห่งใหม่ที่เพชรบูรณ์ไว้ต่อสู้กับศัตรูทางการเมืองและฝ่ายญี่ปุ่นได้ เพราะ ที่เพชรบูรณ์มีความเหมาะสมที่สุดทั้งในแง่ยุทธศาสตร์ทางทหารและการเมือง แต่ที่เพชรบูรณ์ ก็มีปัญหาสำคัญว่าเป็นแหล่งที่มีไข้มาเลเรียชุกชุม และไม่มีน้ำดื่ม

3. นายกพิบูลได้อธิบายให้ข้าพเจ้าฟังว่า สาเหตุที่รัฐบาลคำริจะย้ายเมืองหลวง ไปเพชรบูรณ์ ก็เพื่อเป็นการรักษาศูนย์บัญชาการทหารของไทยและญี่ปุ่น และเพื่อเป็นการ รักษาบรรดากษัตริย์บรมอัมมีค่าของไทย ในกรณีกรุงเทพฯ ถูกโจมตีอย่างหนักจากฝ่ายสัมพันธมิตร แต่ข้ออ้างนี้ก็ดูจะเชื่อถือไม่ค่อยได้นัก เพราะการสร้างเมืองหลวงใหม่มีการเคลื่อนไหว ทางทหาร มีการเกณฑ์แรงงานจากทั่วประเทศหลายหมื่นคน ใช้งบประมาณ จำนวน 100 ล้านบาท เร่งทำงานทั้งกลางวันและกลางคืน มีผู้คนล้มตายจำนวนมาก และที่สำคัญคือ การสร้างเมืองหลวงใหม่เป็นประเด็นที่รัฐบาลพิบูลถูกประชาชนวิพากษ์วิจารณ์แสดงความ ไม่พอใจจำนวนมาก สภาพเช่นนี้ย่อมไม่เป็นผลดีต่อฝ่ายญี่ปุ่นซึ่งเป็นพันธมิตรกับฝ่ายไทยด้วย ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้จึงเป็นไปได้ว่า ความต้องการที่จะให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ออก มียูในฝ่ายทหารญี่ปุ่นซึ่งเริ่มหากระแวงจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในขณะนั้นด้วย และ จะผลักดันให้ฝ่ายทหารญี่ปุ่นหันมาเข้าแทรกแซงหรือกดดันให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญและมติของสภาผู้แทนราษฎรหรืออีกนัยหนึ่งคือออกจากอำนาจไป เพื่อ เปิดทางให้มีการจัดตั้งคณะรัฐบาลใหม่หรือเปิดทางให้ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งฝ่ายทหาร ญี่ปุ่นแลเห็นว่ามีท่าทีที่เป็นมิตรมากกว่าขึ้นมาใช้อำนาจแทนฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม

พล.ท.นากามูระ (Nakamura Akito 1953:97-98) กล่าวถึง
นายปรีดี พนมยงค์ ไวว่า

...ปรีดีเป็นหัวหน้าของฝ่ายพลเรือน ข้าพเจ้าพบปะกับเขาเพียง 3 ครั้งเท่านั้น
ความสัมพันธ์ระหว่างเขากับนายกฤษณ์มีข่าวลืออยู่มากมาย แต่ข้าพเจ้าไม่ใส่ใจ
เท่าไรนัก ที่สนใจมีเพียงว่าปรีดีเป็นหัวหน้าใหญ่ฝ่ายสัมพันธ์มิตรคนหนึ่ง แต่เขามี
ตำแหน่งสูง คือเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และมีอิทธิพลอยู่มาก การติดตาม
ความเคลื่อนไหวเป็นไปโดยยาก และจะพบปะกันบ่อย ๆ ก็ไม่ค่อยได้ ข้าพเจ้าได้
เผาคิดตามการเคลื่อนไหวของเขายู่อ้อมมา ข้าพเจ้ามีความคิดเห็นว่าปรีดีนั้น
เป็นคนฉลาด มีความคิดที่รอบคอบมาก เพราะฉะนั้นเขาคงไม่คิดจะต่อสู้กับฝ่าย
ญี่ปุ่นโดยตรงหรือต่อต้านอย่างเปิดเผยเท่ากับฝ่ายญี่ปุ่น ถึงแม้ว่าเขาจะมีความสัมพันธ์
กับฝ่ายสัมพันธ์มิตรอย่างมากก็ตาม นอกเสียจากว่าทหารญี่ปุ่นจะไปทำสิ่งที่ไม่ดีหรือ
อภัยธรรม และสร้างความไม่พอใจแก่เขาและคนไทยโดยทั่วไป...

อาจกล่าวได้ว่าความรู้สึกของ พล.ท.นากามูระ ตามที่ได้กล่าวมานี้ มีส่วนสำคัญที่ผลักดัน
ให้ฝ่ายทหารญี่ปุ่น หันมาสนับสนุนฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ภายหลังจากรัฐบาลจอมพล ป.
พิบูลสงคราม ไม่ได้รับความไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร นายปรีดี พนมยงค์
(2516 ก:72-73) กล่าวถึงท่าทีของฝ่ายญี่ปุ่นในช่วงหลังจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม
ลาออกจากนายกรัฐมนตรี และสภาผู้แทนราษฎรมีมติเลือกตั้งนายควง อภัยวงศ์ เป็น
นายกรัฐมนตรีคนใหม่ ความว่า

...ฝ่ายญี่ปุ่นถามข้าพเจ้าว่าข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างไรในการตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่
แทนจอมพล ป. พิบูลสงคราม ข้าพเจ้าตอบว่าควรเป็นไปตามระบอบรัฐธรรมนูญของ
ไทย ขอให้ฝ่ายญี่ปุ่นถือว่าเป็นกิจการภายในของไทยเถิด คนไทยจึงจะเข้าใจว่า
ฝ่ายญี่ปุ่นไม่แทรกแซงในกิจการภายในของไทยอันจะเป็นเกียรติคุณแก่ญี่ปุ่นเอง ฝ่าย
ญี่ปุ่นจึงกล่าววาทา เช่นนั้นก็ขอให้ข้าพเจ้าดำเนินการตามรัฐธรรมนูญของไทยเถิด ญี่ปุ่น
จะไม่เกี่ยวของด้วย ขอให้คนที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีใหม่ให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นต่อไป
เถิด แล้วฝ่ายญี่ปุ่นถามข้าพเจ้าว่า นายควง อภัยวงศ์ เป็นคนอย่างไรฝ่ายเขา
ไม่รู้จัก ข้าพเจ้าตอบว่า เขาเป็นคนร่าเริง นิสัยดี หวังว่าเขาจะร่วมมือกับฝ่าย
ญี่ปุ่นได้...

ความสนับสนุนจากฝ่ายญี่ปุ่นที่มีต่อฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ข้างต้นนี้ จะปรากฏชัดเจนใน
ช่วงที่มีการประกาศแต่งตั้งนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม

พ.ศ. 2487 ในวันเดียวกันนี้ พล.ท.นากามูระ ผู้บัญชาการทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย ได้ยื่นสาส์นต่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งรักษาการและกำลังเปิดประชุมคณะรัฐมนตรีอยู่ "โดยขอร้องให้รัฐบาลปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ มิฉะนั้นญี่ปุ่นจะดำเนินการตามที่เห็นสมควร" (รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี : 1 สิงหาคม 2487 (ฉบับ) เรื่องการลาออก อ้างถึงใน ประชัน รักพงษ์ 2520:173; ชงชัย พึ่งกันไทย 2521:219) ยังผลให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม จำต้องยอมปฏิบัติตามและตัดสินใจเดินทางไปอยู่ในเขตที่มั่นทางทหารในจังหวัดลพบุรี พล.ร.ท.สังวร สุวรรณชีพ (2516:125) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีและได้ร่วมประชุมคณะรัฐบาลอยู่ด้วย ได้เล่าถึงเหตุการณ์เมื่อคณะรัฐมนตรีได้รับสาส์นจากฝ่ายทหารญี่ปุ่นซึ่งแจ้งผ่าน พ.อ.ไชย ประทีปะเสน เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ขณะนั้น ความว่า

... หน้า พ.อ.ไชย จ้อย แล้วก็ยื่นซองให้ท่านนายก นายกรัฐมนตรีรู้สึกท่านหนาไม่สู้ดี ท่านสั่งให้ ร.ม.ท. อานทุกคน เราเป็นคนอานคนสุดท้าย เป็นสาส์นของแม่ทัพหน่วยจี้ ขอร้องให้รัฐบาลปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ มิฉะนั้นญี่ปุ่นจะจัดการตามที่เห็นสมควร มองดูสาส์นชั่วชีวิตใจ เราก็อทราบความหมายดี พอเราเงยหน้าขึ้นก็เห็นท่านรัฐมนตรีทั้งหลาย ความหมวกเดินออกจากที่ประชุมไปที่ละคนสองคน... สักครู่พระองค์อาทิตย์เข้ามาอยู่กับหลวงยุทธศาสตร์ ท่าน (จอมพล ป.) หันไปพูดกับสองสามคำ พูดที่ท่านหญิง (ละเอียด) แต่งกายก็ฟ้าเดินเข้ามา ท่านนายกจึงหันไปบอกว่า "ขอเตรียมรถ ฉันจะไปลพบุรี" จากนั้นเราก็ผละออกจากก๊วนคุณพระช่วย พอเราออกรถก็โดยแบบกลับมาจะไปเฉาไหมเมียฟัง เห็นทหารญี่ปุ่นอยู่ตามสี่แยกที่ผ่านมาเป็นกลุ่ม ๆ แต่งกายเครื่องรบพร้อม และก็ทราบบาทหารเรือเตรียมพร้อมหมดทุกแห่ง...

การสิ้นสุดของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2487 ตามที่ได้กล่าวมานี้ จึงกล่าวได้ว่าเป็นผลสะท้อนสำคัญมาจากความขัดแย้งภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ ในปัญหาว่าด้วยการใช้อำนาจเผด็จการหรือการใช้อำนาจในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งได้รวบอำนาจไว้ก่อนสงครามและกลายเป็นปัญหาที่เริ่มก่อตัวขึ้นนับแต่ช่วงต้นสงครามเมื่อกองทหารญี่ปุ่นบุกรุกเข้ามาในประเทศไทย โดยเฉพาะระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม และค่อย ๆ กระจายขยายไป

สุกุ่มอื่น ๆ ที่มีความขัดแย้งกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งก่อนและหลังจากนั้น อันได้แก่
 กลุ่มผู้นำอีสาน กลุ่มทหารเรือ บางส่วนมาจากกลุ่มทหารบกและกลุ่มตำรวจ ผลักดันให้
 กลุ่มเหล่านี้หันมาเกาะกลุ่มกลายเป็นแนวร่วมภายในองค์การต่อต้านญี่ปุ่นโดยมีนายปรีดี
 พนมยงค์ เป็นแกนนำ ทำการเคลื่อนไหวล้มรัฐบาลเพื่อผลักดันจอมพล ป. พิบูลสงคราม
 ซึ่งถูกมองว่าเป็นผู้เผด็จการออกจากอำนาจ พ.ศ. 2487 นิตินทร (สมาชิกประเภท 2)
 กล่าวถึงเสียงที่กล่าวหาจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขณะนั้นว่า "จำเต็มตั้งแต่สภา ไคลง
 มติไม่อนุมัติพระราชกำหนดซึ่งขอผ่านสภา ทั้ง 2 ฉบับแล้ว ปรากฏ นายกรัฐมนตรีก็ได้
 ประรภอยู่ว่า มีข่าวว่าท่านเป็นผู้เผด็จการ" (รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่
 7/2487 1 สิงหาคม 2487) ทั้งนี้เป็นที่เข้าใจได้ว่า "เผด็จการ" ในความหมายของ
 ภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่นั้น ต่างได้รับผลกระทบทั้งโดยตรงและอ้อมมาจากการใช้อำนาจ
 ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด เห็นได้จากปฏิกริยา
 ที่เกิดขึ้นภายหลังจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หมกอำนาจอรง ได้มีการปลด
 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ออกจากตำแหน่งดังกล่าวและได้ทำการยุบตำแหน่งนี้ ด้วยเหตุผล
 ว่า "ไม่มีในทำเนียบราชการทหาร" หรือ "ไม่มีกฎหมายรับรอง" (ทวี บุญยเกษตร
 2516:333) ในสภาผู้แทนราษฎรสมาชิกได้เสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อการ
 สอบสวนอำนาจของผู้บัญชาการทหารสูงสุดที่ได้สั่งการออกไปแล้ว ผลการสอบสวนปรากฏ
 ชัดว่ามี "ข้อบังคับ ประกาศและคำสั่งของผู้บัญชาการทหารสูงสุด บางฉบับให้ออกไปโดย
 ขัดต่อรัฐธรรมนูญและหลักประชาธิปไตย" (هجข., ศธ. 0701.51/35) ผลการสอบสวน
 ดังกล่าวนี้นี้ กล่าวได้ว่าเป็นปฏิกริยาที่กลุ่มต่าง ๆ มีต่อการใช้อำนาจเผด็จการของจอมพล
 ป. พิบูลสงคราม ในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้ดี

ผลสำคัญที่ตามมากับการสิ้นสุดของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม กล่าวได้
 ว่า กลายเป็นจุดแตกหักภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่หรือคณะราษฎร ทั้งระหว่าง "กลุ่ม
 ทหารบกกับกลุ่มพลเรือน และกลุ่มทหารบกกับกลุ่มทหารเรือ" (Batson 1974:119)
 กลุ่มทหารบก นำโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ฝ่ายหนึ่งหรือฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม
 ฝ่ายนี้ไม่พอใจฝ่ายพลเรือนหรือฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ โดยเห็นว่าเป็นการเล่นการเมือง
 ในระหว่างสงครามฯ หรือมีชาติภักดีอยู่ในบ้าน และอาศัยกำลังทหารต่างชาติหรือญี่ปุ่นเป็น
 ฝ่ายสนับสนุน ความรู้สึกไม่พอใจนี้อาจสะท้อนให้เห็นได้จากคำกล่าวของ พ.ศ. ส. เสวก

นิรันดรที่โต้แย้งกับฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร เมื่อคราวที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ทรงยื่นใบลาออกจากตำแหน่งประธานคณะผู้สำเร็จราชการฯ ในปัญหาการแต่งตั้งนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ความว่า

...ฉันก็ไปพบกับหลวงพิบูลสงคราม เค้าให้ฟังว่าเรื่องจะไปกันใหญ่ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จะลาออก จะไปกันใหญ่ในนโยบาย เรายกัทรากันแล้วทางฝ่ายผู้แทนเขาโคเซามาเกี่ยวข้องกับอู๋บาง ฉะนั้นก็โตมีการสนับสนุนหลวงโกวิท ก็แสดงว่า มีผู้สนับสนุนอยู่เวลานี้ การเปลี่ยนแปลงเมื่อมีคางประเทศสนับสนุนแล้ว ผลจะเป็นอย่างไร... ในยามบ้านเมืองเป็นอย่างนี้ เราควรจะเล่นการเมืองกันอย่างไร หวังว่าท่านสมาชิกผู้มีเกียรติทั้งหลายคงจะใคร่มีกระวังเป็นอย่างดี...
(รายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎร : ครั้งที่ 7/2487 1 สิงหาคม 2487)

ส่วนกลุ่มพลเรือนและกลุ่มทหารเรือได้รวมตัวเป็นอีกฝ่ายหนึ่งหรือฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ทั้งนี้โดยมีกลุ่มผู้นำอีสาน กลุ่มตำรวจและบางส่วนจากกลุ่มทหารบก หันมาให้การสนับสนุนเกาะกลุ่มเป็นแนวร่วมต่อการล้มฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่ในองค์การต่อต้านผู้หนึ่งที่ก่อตัวขึ้น ฝ่ายนี้ไม่พอใจการใช้อำนาจเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และต้องการให้ฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ออกจากอำนาจ เพื่อผลักดันการเมืองไปสู่ระบอบรัฐสภาหรือพรรคการเมือง นายปรีดี พนมยงค์ (2516 ก:69) กล่าวถึงการใช้อำนาจเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงสมัยสงครามว่า ได้สร้าง "ความไม่พอใจ" ให้กับราษฎรมาก

...ถึงขีดสูงสุดที่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงตัวนายกรัฐมนตรี ผู้แทนราษฎร ทั้งประเภทหนึ่งและประเภทสองส่วนมาก โศกระหนกถึงความปรารถนาของราษฎรที่จะให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องออกไป โดยมีรัฐบาลใหม่ที่เป็นประชาธิปไตยเข้ามาแทนที่...

อาจกล่าวได้ว่า ความไม่พอใจต่อการใช้อำนาจเผด็จการหรือความรู้สึกที่มองว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้เผด็จการภายในฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ตามที่เขากล่าวมานี้ จะเป็นปัจจัยสำคัญที่เข้าไปกำหนดและผลักดันให้การเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทย มีทิศทางไปในแนวทางพยายามต่อต้านการกลับมาใช้อำนาจของฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายหลังจากหมดอำนาจไปในปี พ.ศ. 2487

นั้น เริ่มถูกทำลายบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองอย่างขนานใหญ่ นายทหารบกที่มี
ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและให้การสนับสนุนหรือเป็นฐานอำนาจให้กับ จอมพล ป. พิบูล-
สงคราม ล้วนถูกโยกย้ายออกจากการคุมกำลังตำแหน่งสำคัญ และหรือถูกปลดออกจาก
ราชการจำนวนมาก (ดู 4.1) ภายหลังสงครามโลกา ยุติ ชื่อเสียงและเกียรติภูมิ
ของฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตกต่ำลงอย่างมากในฐานะที่นำประเทศเข้าสู่สงคราม
ข้างญี่ปุ่น-อักษะ จอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายทหารบกกระชั้นสูงหลายคน รวมทั้ง
นักชาตินิยมหลวงวิจิตรวาทการถูกจับกุมในข้อหาฐานเป็นอาชญากรสงคราม นายทหารบก
ระดับกลางและล่าง ต่างได้รับผลสะท้อนจากการเลิกระดมพลและผลกระทบจากการปลด
ออกจากประจำการทั้งโดยตรงและอ้อม ที่สำคัญคือฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ถูกกัน
ออกจากวงการเมือง ข้าราชการประจำไม่ได้รับอนุญาตให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง
จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใฝ่มีความพยายามหันมาเคลื่อนไหวทางการเมืองภายหลังจาก
พ้นข้อหาอาชญากรสงคราม ในรูปของคำวิโรจกิจตั้งพรรคการเมือง แต่ก็ไม่ได้มีการดำเนิน
การอะไรเป็นจริงเป็นจัง ดูเหมือนเป็นเพียงเพื่อต้องการหยั่งเสียงทางการเมืองในขณะนั้น ๆ
ภายในกองทัพก็มีความไม่พอใจรัฐบาลพลเรือน-เสรีไทย อยู่ไม่น้อย แต่กระนั้นพลังใน
กองทัพก็ไม่สามารถเคลื่อนไหวกลับมามีบทบาทในนามของกองทัพได้ เพราะผู้นำทหารบก
ภายหลังสงครามฯ เป็นฝ่ายที่ให้การสนับสนุนรัฐบาลพลเรือน-เสรีไทย จวบจนเมื่อความ
ขัดแย้งภายในขบวนการเสรีไทยแตกหักเป็นที่แน่ชัด กลุ่มทหารบกจึงหันไปสนับสนุนกำลังประสาน
เข้ากับปีกขวาของขบวนการเสรีไทย หวนกลับมารัฐประหารในปี พ.ศ. 2490 (ดู 4.3)
และค่อย ๆ ฟื้นตัวขึ้นมาใช้อำนาจอีกครั้ง ภายใต้วความพยายามทำลายล้างฝ่ายนายปรีดี
พนมยงค์ (ดู บทที่ 5)

ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ นั้นเมื่อขึ้นมาใช้อำนาจในปี พ.ศ. 2487 ได้เริ่ม
ทำการปรับปรุงรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 เพื่อจัดวางกติกาทางการเมืองใหม่ ภายใต้ว
แนวคิดของการลดบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองของข้าราชการประจำ ด้วยการแยก
ข้าราชการประจำออกจากการเมือง เปิดให้การแข่งขันทางการเมืองไปสู่ในวิถีระบอบ
รัฐสภาหรือพรรคการเมือง ในขณะเดียวกัน ก็ใฝ่มีความพยายามประสานกับพวกนิยมเจ้า
ซึ่งเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และหรือกลุ่มผู้นำระบอบใหม่อยู่
ภายนอกประเทศ เขามาเคลื่อนไหวเป็นแนวร่วมทางการเมืองภายในองค์การต่อต้านญี่ปุ่น

ที่รู้จักกันต่อมาว่าขบวนการเสรีไทย ทั้งนี้เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาเอกราช-อธิปไตย ของชาติ ภายหลังจากสงคราม และช่วยคาดหวังเพื่อตั้งเอาพวกนิยมเจ้ามาเป็นพันธมิตร ร่วมผลักดัน การเมืองไปสู่การแข่งขันในระบอบรัฐสภา. (ดู 4.1)

การก่อตัวของขบวนการเสรีไทย จึงกล่าวได้ว่ามีทั้งความรู้สึกเกี่ยวกับปัญหา เอกราชของชาติ อันเนื่องมาจากการบุกรุกของญี่ปุ่นและการดำเนินนโยบายสงครามของ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และปฏิกิริยาต่อปัญหาการเมืองภายในขณะนั้น อันเป็น ผลสะท้อนของความขัดแย้งภายในระบอบเผด็จการทหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งนี้ เพราะข้อสำคัญที่เห็นได้ชัดคือ แกนนำของกลุ่มบุคคลที่หันมาเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นนั้น เป็นกลุ่มบุคคลเดียวกับที่ขัดแย้งกับระบอบเผด็จการทหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม และ ท้องการเคลื่อนไหวต่อต้านลัทธิรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พวกนิยมเจ้าเริ่มเคลื่อนไหว อยู่ภายนอกประเทศทั้งที่สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ส่วนกลุ่มผู้นำอีสานและภายในกลุ่มผู้นำ ระบอบใหม่ นำโดย นายปรีดี พนมยงค์ เริ่มเคลื่อนไหวอยู่ภายในประเทศ ความรู้สึก เกี่ยวกับปัญหาเอกราชของชาตินั้น ได้ผลักดันกลุ่มเหล่านี้หันไปสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตร ร่วมต่อต้านญี่ปุ่น และนับได้ว่าเป็นความรู้สึกสำคัญที่ผูกพันและร้อยรัดให้ กลุ่มการเมือง ต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ซึ่งมีแนวคิดและผลประโยชน์แตกต่างกันโดยพื้นฐาน สามารถหันมาเกาะ กลุ่มทำงานร่วมกันในระหว่างสงครามโลกา โดยมีกรรวมเอาการต่อต้านทั้งจากภายนอก และภายในเข้ามาเป็นขบวนการเดียวกัน อันนำไปสู่การเรียกชื่อในนาม "ขบวนการเสรี ไทย" ที่เป็นรู้จักกันดีในเวลาต่อมา ด้วยการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนฝ่าย สัมพันธมิตรในการขับไล่องค์ทหารญี่ปุ่นออกจากประเทศไทย ขณะเดียวกันก็เปิดดำเนินการ เจริญปัญหาการเมืองระหว่างประเทศกับฝ่ายสัมพันธมิตร เพื่อแก้ไขหลักการเอกราช- อธิปไตยของชาติภายหลังจากสงคราม อันเป็นความพยายามอย่างสุดเหวี่ยงของขบวนการ เสรีไทย ที่ปรากฏในช่วงท้ายของสงคราม เมื่อฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ขึ้นมามีอำนาจ ในปี พ.ศ. 2487 (ดูบันทึกของอดีตเสรีไทย อาทิ กนตธีร์ สุภมมงคล (2527) ฉันทนา (2522) เนตร เชมะโยธิน (2510 ก) ทวี บุญยเกตุ (2516) เป็นต้น) ส่วนปฏิกิริยาต่อปัญหาการเมืองภายในขณะนั้น ได้ผลักดันให้กลุ่มเหล่านี้ได้มีความพยายาม ต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งในและนอกประเทศ ส่งผลให้ระบอบเผด็จการ ทหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งหันไปอิงกับฝ่ายญี่ปุ่น ค่อย ๆ เสื่อมลงจนรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องหมดอำนาจลงในช่วงท้ายของสงคราม และนับได้ว่าเป็น

ปัจจัยสำคัญที่เข้าไปกำหนดทิศทางของขบวนการเสรีไทย ได้มีความพยายามที่จะต่อต้านการกลับมาใช้อำนาจของฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยมีการปรับปรุงรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 และมีการประนีประนอมทางการเมืองภายในกับพวกนิยมเจ้า เพื่อร่วมผลักดันการเมืองไปสู่การแข่งขันในระบอบรัฐสภา อันเป็นความพยายามสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของขบวนการเสรีไทย ภายหลังจากฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงครามหมดอำนาจไปในปี พ.ศ. 2487